

**ימינה ימינה,
שמאלה שמאל**
מאמרי המערכת של "הארץ"

תחנה מרכזית:
"מעריב" מחפש זהות

חיסול חמוקד:
נחום ברנע על מאבק הח"כים
ב"ידיעות אחרונות"

בלי כיסוי

סגנון הסיקור של המשבר הכלכלי

למי יש כבוד

עיתונאות היא, כידוע, המקצוע השני העתיק בעולם וכזה הוא מעמדה: עיתונאים סוחרים, שלא לומר מספסרים, כמלים. בעיקרו, תפקידם הוא להביא לידיעת הציבור דברים שמגיעים לידיעתם. תשומתם בתהליך הפיכת המידע לנחלת הכלל מוגבלת: עליהם לדייק, לברור את העיקר, ולספר את הידוע להם בשפה שווה לכל נפש. זו אינה מלאכה מורכבת באופן מיוחד: העיתונאי הוא, ביסודו של דבר, צינור שפולט את מה שמטפטפים לתוכו.

האופי המתווך של העיסוק העיתונאי יוצר מניה וביה תלות גדולה בינו ובין המקורות המזינים אותו כמידע. אין משמעות לתפקיד העיתונאי ללא הכאת מידע אשר נשאב, בדרך-כלל ומטבע הדברים, מהולת, המעמר הזה, של תחנת מעבר של מידע המצוי בידי אחרים, מגדיר את מצבו של העיתונאי: הוא בחר במקצוע שאין בו הרבה כבודה עליו לחזור על הפתחים כרי ללקט מידע, הוא חשוף להטעויות ולמניפולציות, עליו לנהל מערכת מורכבת, מדי פעם גם לא נעימה, של יחסי תדוקח עם מקורותיו כדי שיוכל לספק את הסחורה ולעמוד בהתמודדות הקשה עם מתחריו.

ישנם אמצעי הגנה העוזרים לעיתונאים להציל את שארית כבודם – היכולת לפתח קשרים עם מגוון גדול של מקורות, היכולת להקרין דימוי של אנשים עצמאים ואמינים, היכולת להגיע למעמד בכיר בקהילה העיתונאית ובעל השפעה על הציבור – אבל רק מעטים מצליחים בכך, וגם הם מוצאים את עצמם לא פעם במצב המביך של מי שעשו בו שימוש לרעה.

יותר ויותר נקלעים עיתונאים, בהם בכירים מנוסים וירועים, לעין הסחרור של "ספין" תקשורת. הם מתמרנים על-ידי יח"צנים ודוכרים להציג תמונת מצב מסוימת, גם אם אינה תואמת את המציאות. וכך מודוות התקשורת על הישגו של ראש הממשלה במרכז הליכוד, כאשר בפועל נכשל כישלון מחפיר בניסיונו להשיג את תמיכת המרכז בכונתו להכיר בקיומה של מדינה פלסטינית. וכך נותנים עיתונאים את ידם ללהטוט יח"צני של ראש הממשלה ושר האוצר שנועד לבלום את המרוץ אחר הרולר ואת נפילת שערי המניות, בעוד שהסיפור החשוב של ההתרחשות הוא כשלונם להעביר את תוכניתם הכלכלית בכנסת. וכך מאירים כתבים מדיניים באור רורד את שחיתו של ראש הממשלה עם הנשיא בוש, בעוד שבדיעבד מתברר לא פעם שעל המפגשים העיבו גם צללים. וכך נספחים כתבים כלכליים לתאר בכותרות ענק מהלכים מאולתרים של ראש הממשלה ושר האוצר שמתארים כעבור יום-יומיים ומשאירים מאחוריהם את המצוקה הכלכלית החמורה. וכך נחפזים כתבים צבאיים לבשר בנימה נרגשת על חידושים בגישה המבצעית שכעבור זמן לא ארוך מסתבר שלא שיתנה באופן ממשי את המצב הכסחוני הבעייתי.

התפוקה העיתונאית הזו אינה מקרית: עומדים מאחוריה גורמים מעוצינים. הנקורות האלה מוסמכים ולכן העיתונאים מאיזנים להם. במידע שהם מספקים יש עניין לציבור ולכן העיתונאים מפיצים אותו. כאלה היו יחסי העיתונות והממסד מאז ומעולם. מה שהשתנה לרעה בשנים האחרונות הוא מינונה של היח"צנות בהונת העיתונות ועזות המצח של סוכניה – נכונותם להתל בעיתונות ובציבור ולהציג להם מידע מוטע באופן קיצוני – ונכונותה של העיתונות להתמסר להם. בכך מוכיחה העיתונות מחרש עד כמה עתיק הוא המקצוע.

עוזי בנימון

4 חיטול ממוקר: מסע הצלב נגד "ידיעות אחרונות" נחום ברנע

6 זה לא רק ספורט: טגנון הריזוח על המשבר הכלכלי יהודה שויצר

10 סוגרים את השמים כרזית גיא

12 זיגוג: מאמרי המערכת של "הארץ" בתקופת האינתיפאדה ארן ליבי

16 מחלקת עסקים: קרבה הכרעה בעניין הלוואת מזוס לשוקן זאיה רייזנר-אורן

20 אני ערוד חיה: יחס העיתונות לאתיופים דני אדינו אבבה

22 לימור לבנת, למשל: התקשורת משלימה עם סתימת פיות תמר גוטמן

24 אני ואבא במחוזות הספין רפי מן

26 תחנה מרכזית: "מעריב" תחת דנקנר לימור שמואל

30 דעת הקהל: שחר אבירי, דן כספי, ארנון לוי, יהודה שויצר

32 מצחצח הנעליים הודי: כוח השכנוע של רענן גיסין וגרעון מאיר שי שנהר

34 תיזה: יחסי הקהילה הרפואית והתקשורת פרוץ אבינועם רכס

36 המרוח התיכון החדש: הערוץ הערבי כרשות-השירור שחר אבירי

38 לא קיים עיתונאי אובייקטיבי ירון אזרחי

41 מספרי סיפורים: נקודת המוצא של העיתונאים בועז גאון

44 זכות הקורא: אין לחסום פרסומים מכיכים על מתים מירי פז

46 עין בינלאומית: הישרדות רפי מן

48 מתקרנפת וגם כוגרת: הדילמות שיוצר מצב החירום גבי וימן

49 מסיבת עיתונאים

50 אירועי תקשורת

המכון הישראלי לדמוקרטיה
THE ISRAELI DEMOCRACY INSTITUTE

רבו המערכת: ארנון לוי
השעה: אפרח בלוסטק
דפוס: העיר העתיקה
כחובתו באינטרנט: www.idl.org.il
דואר אלקטרוני: arnon@idl.org.il
ISSN 0793-5781

עורך: עוזי בנימון
מערכת: נחום ברנע, כרמית גיא, רפי מן
יינון: פרופ' ירון ארזי, משה נביש
עריכה גראפית: סטודיו זזה
עריכה לשונית: מיכל רוזנטל

"העין השביעית"
בהוצאת הספון הישראלי לרמוקרטיה
ת.ד. 4702 ירושלים 91046
מלפון: מנר כח 02-5300866
מנויים ומחלה: 02-5667989
1-800-202222
פקס: 03-5488633

פתח, כנדרש, בגילוי נאות. "ידיעות אחרונות", שהטור שלהלן יעסוק בו, משלם את משכורתו מרי חורש. הוא מקום עבודה, והוא גם בית. יש לי עניין רגשי ואולי, בעקיפין, גם כספי בהצלחתו, ובהצלחת עורכיו וכתביו. עיתונאים שחיים את מקצועם דומים לשחקני כדורגל: הם נלחמים על ההזדמנות לבעוט למען

קבוצתם על המגרש, ובוועטים יחד אתה גם כאשר הם יושבים ביציע.

מצד שני, ההיכרות שלי עם בעלי "ידיעות אחרונות" דלה ביותר. עם המו"ל, ארנון מוזס, נפגשתי פעמים אחדות. דיברנו בעיקר על כדורסל. הוא לא ביקש את עצתי בנושאים הנוגעים לעבודתו, ואני לא ביקשתי את הנחיותיו בנושאים הנוגעים לכתובתי. כשפעם או פעמיים, במהלך יותר מ-12 שנות עבודה, השמעתי באוזניו את דעתי בענייני העיתון, הוא נפנף אותה מעליו בקלילות.

זה מה שמיוחד כליכך ב"ידיעות אחרונות": החופש של הכותבים לכתוב, מבלי שעורכייהם ישתפו אותם בגורש המחאות, הלחצים והתלונות שמגיעים אל פתחם, והחופש של המו"ל לעשות ברכושו כעולה על רוחו, מבלי לתת די"חחשבון לעובדיו או לעם ישראל. בניגוד לכל העיתונים האחרים, "ידיעות אחרונות" לא ניסה אף פעם לנהל את המדינה. הוא גם לא הניח למדינה לנהל אותו. העצמאות הזאת, החירות הזאת – יש אנשים שרואים בה יוהרה – מוציאה את הפוליטיקאים מכליהם.

ועוד באגף הגילוי הנאות: המכון לדמוקרטיה, שגם הוא יוזכר להלן, הוא המוציא לאור של "העין השביעית". פרופ' ירון אורחי, מבכירי החוקרים במכון ומומחה בעל שם בינלאומי לתקשורת, עומד כבר שנים בראש קמפיין נגד מעורבותם של עיתונים בבעלות על אמצעי תקשורת אלקטרוניים, מה שמכונה "בעלות צולבת". למסע הצלב הזה התגייסו עוד חוקרים במכון. זהו מאבק מר וריוי אמוציות. הושקעה בו עבודה רבה, מחקרית ולוביסטית. הוא זכה לתמיכה כמשרד המשפטים ובכנסת ובגליונות ה"עין השביעית".

כבר שנים אני טוען באוזני חברי ירון אורחי, שנרמה לי שהמאבק שלו נכון וצודק אבל מחמיץ את העיקר. במלים אחרות: יחד עם מי האמבט הוא שופך את התינוק. אורחי לא משתכנע. הוא נחוש בהחלטתו להילחם ולנצח.

הכנסת פתחה באחרונה בריונים, במסגרת ועדת הכלכלה, בשתי הצעות חוק פרטיות שעניינן הבעלות על אמצעי התקשורת. ההצעות אושרו בקריאה ראשונה ואמורות להגיע לאישור סופי, בקריאה שנייה ושלישית. הצעת חוק אחת הוגשה על-ידי תמר גוז'נסקי (חד"ש) ושניים מחבריה, מוחמד ברכה ועסאם מח'ול. מטרתה המוצהרת היא "הגבלת הריכוזיות בתקשורת". בעבודה על

הצעת החוק הזאת היו מעורבים חוקרי המכון לדמוקרטיה.

הצעת החוק השנייה הוגשה על-ידי יובל שטייניץ (ליכוד). מטרתה המוצהרת היא "מניעת מונופולים וקרטלים בתקשורת".

הלכה למעשה, הצעת החוק של גוז'נסקי מיועדת להוציא את העיתונים מהנחלות שכבשו בתקשורת המשודרת. חוד החנית מכוון אל העיתון הגדול ביותר, "ידיעות אחרונות". במצבו הנוכחי בשוק, הוא לא יוכל להיות בעלים של ערוצי טלוויזיה ורדיו, של חברת כבלים, של הלוויין או של חברות המפיקות תכנים. היכולת של בעלי העיתונים לעשות עסקאות אלה עם אלה או לרכוש עיתונים תוגבל ותפוקה. עיתון שיגיע לשליש ויותר מהתפוצה או מהפרסום בשוק מסוים, גם שוק מקומי, יוכרז כמונופול. מי שיקבע את גורלו, לשבט או לחסד, יהיה שר המסחר והתעשייה, הוא ופקידיו.

הצעת החוק של שטייניץ הולכת צעד אחד נוסף – צעד גדול מאוד. היא קובעת שעיתון ששיעור המכירה הממוצע שלו הוא ארבעים אחוז מכלל מכירות העיתונים, יפוצל על-ידי המדינה. לא עוד "ידיעות אחרונות" אלא שני עיתונים, מן הסתם אחד "ידיעות" ואחד "אחרונות", שיחלקו ביניהם איכשהו את הקוראים. לעיתון תינתן שנה אחת כדי להתפצל מרצונו. אחר-כך תבוא המדינה, ותפצל אותו בכוח.

נחום ברנע

חיסול מחוקק

יובל שטייניץ הוא תופעה בפוליטיקה הישראלית. על-פי עדותו, הוא היה פעיל נלהב של "שלום עכשיו", עד שראה את האור וחצה את הקווים ימינה. זה לגיטימי, כמובן, אבל מחייב טיפת צניעות. שטייניץ מטיף את רעותיו המעורכנות באותה טרזנות צרקנית שבה מטיף אורי זוהר את רתו המעורכנת. על כאלה אמרו אבותינו: קשוט עצמך תחילה.

כל הפוליטיקאים הם קורבנות תקשורת. כמה שלא יראינו אותם, ידפיסו את אמרי השפר שלהם, יאריירו את שמם בטורי רכילות ובפרשנויות פוליטיות, לא יצליחו להוציא מהם את תחושת הקורבן. בבית-הספר לקורבנות שטייניץ הוא חניך מצטיין. זה מתחיל במכת המעונה שהוא שולח אל העיתונאים בכנסת. שוב קיפחוהו. שוב לא הרפישו את הניתוח המזהיר שלו על מצבנו המדיני המסובך. או, גרוע באותה מידה, קיפחו את פטרוננו, בנימין נתניהו.

נתניהו היה נושא לסדרת תחקירים מאת מרדכי גילת, שפורסמה ב"ריעות אחרונות". כאשר הסדרה ראתה אור כתבתי עליה כאן, ב"העין השביעית", כמה הערות מסתייגות. היה נדמה לי שלא כצעקתה. אבל אי-אפשר היה שלא לכבד את העיתונאי ואת העיתון על הנכונות שלהם להתעמת עם ראש ממשלה לשעבר, אולי גם לעתיד. הוא הדין בתחקיר של גילת על יו"ר הכנסת אברהם כוגן.

אבל פוליטיקאים חושבים במושגים אחרים. הם רוצים לנקום, והם רוצים להרתיע. בעיקר, הם רוצים לשחרר את עצמם משאלותיה הקשות של עיתונות חוקרת, תובענית. שטייניץ הוא כמו כולם, רק קצת יותר ילדותי. כמו הארי פוטר, הוא חושב שאם יפתח את פיו ויבלע את כרוך הזהב, הגולד'סניץ', יגידו כולם, יופי יובל, נהדר יובל, ניצחת את הרעים.

גו'ונסקי כותבת ברברי ההסבר להצעת החוק שלה שהוא מיועד לשמור על הדמוקרטיה וחופש הביטוי. תקשורת כבעלות מספר מצומצם של משפחות ותאגידים מעוררת חשש שמידע שנוגע לאינטרסים של בעלי הון יועלם מהציבור.

■ ■ ■

המציאות הרבה יותר מורכבת. דייוויד האלברשטם, שתיאר בספרו, Powers That Be, את קורותיהם של אמצעי התקשורת המצליחים באמריקה, הגיע לגילוי מפתיע: בערים שבהן הצטמצם מספר העיתונים לשניים או לאחר,

איכותם לא ירדה כי אם עלתה. במקום להתחרות על המכנה המשותף הנמוך, התחרו בעיתון הגדול של העיר האחרת. כי התחרות היא בנפש המקצוע. השאלה היא רק במי מתחרים, ואיך, ועל מה.

התחרות בין העיתונים בישראל הולידה בשנים האחרונות בעיקר באושים. במישור אחר היא הובילה לכתבי-אישום ולהרשעות פליליות. במישור אחר היא הובילה לכותרות רעשניות, רוויות דם, שהפכו מצב קשה, לפעמים טראגי, לכאוס. הטענה העיקרית לבעלי העיתונים איננה שחסמו תחרות אלא להפך, שהלכו שבי אחר יצר התחרות שלהם, ולא נהגו באחריות הנדרשת.

ההצלחה יוצאת הרופן של "ידיעות אחרונות", שאותה באים עכשיו חברי-הכנסת להסיל חיסול ממוקד, יצרה תשתית של ביטחון עצמי ויכולת לעמוד מול לחצים פוליטיים וכלכליים. לא במקרה אין באמצעי תקשורת אחרים בארץ עיתונאי-חוקר מסוגו של מרדכי גילת. עיתון מחלש, מפוצל, מין ערוץ 10 מודפס, לא יוכל להעז ולהסתכן כפי ש"ידיעות אחרונות" נוהג היום. האם הטינה למוזסים, לנמרודים ולשוקנים שווה את זה לגמרי לא בטוח.

עיתון מחלש, מפוצל, מין ערוץ 10 מודפס. לא יוכל להעז ולהסתכן כפי ש"ידיעות אחרונות" נוהג היום. האם הטינה למוזסים, לנמרודים ולשוקנים שווה את זה לגמרי לא בטוח

זה לא רק ספורט

המשבר הכלכלי מתואר בעיתונים במונחים של שיאים, קפיצות וזינוקים. בחדרי העסקאות בבנקים טוענים כי הכותרות הדרמטיות מאיצות את התהליכים המסוכנים שבהם נמצא עתה המשק

איור: אסף חנוכה

וכך, יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, נאלצים עורכי החדשות לאמץ כותרות ממרור הספורט כדי לתאר את התהליך הכלכלי שאיננו מסתיים, למרות כל מאמציו של גגיר בנק ישראל. בניגוד למרורי הספורט, שם שיאים ישראלים הם עניין נרדף למרי, בכלכלה נשברים השיאים מדי יום.

לשון השיאים אינה נחלתו הבלעדית של "מעריב". כך מתנסחים גם עורכים בעיתונים האחרים. הדולר בכותרות העיתונים אינו סתם מטבע. הוא מקבל חיים משל עצמו, והופך ליצור חי ונושם: שובר שיא, נסוג, מזנק, בדרך ל... מתרומם, לא נבהל מהנגיד. כל הדימויים הללו מציידים את המסחר במטבע לא באוסף פקודות קנייה ומכירה המרוכזות בתוך מחשב, אלא כמשחק ספורטיבי אשר בסיומו צד אחד מנצח, וצד שני מפסיד. הדולר, על גחמותיו ותעלוליו, הוא רק גיבור אחד במשבר הכלכלי שישאל מצויה בתוכו. המשבר, המקיף רכבים נרחבים בכלכלה הישראלית, הצליח לראשונה זה זמן רב לדחוק מעט מהכותרות הראשיות גם את העיסוק השוטף בענייני הביטחון, <

יהודה שויצר

כמה פעמים בשנה האחרונה ראיתם בעמוד הראשון של העיתון את הכותרת: "הדולר לשיא:" בצירוף: "שער הדולר המעורבן, חסר התקדים, הגבוה מאי-פעם"? קשה לספור. "מעריב" ריווח, למשל, ב-25 באפריל בעמודו הראשון, "הדולר לשיא", וחלפו רק חמישה ימים עד ששוב גויסה הכותרת, ב-30 באפריל, כאשר הדולר המשיך וטיפס. ולא חלפו אלא שבועיים, וגם שיא זה נשבר ובכותרת הראשית של מדור הכלכלה נכתב ב-15 במאי: "הדולר לשיא חדש", ובסקירה בעמודים הפנימיים ריצחה הכותרת: "הדולר ממשיך לטוס". עם העלייה המתמשכת בשער של המטבע האמריקאי חל שינוי מסוים בלשון הכותרות: "הדולר לא עוצר..." נכתב ב-28 במאי, ולמחרת: "הדולר לא מפסיק לעלות" ושוב חזרה לשיאים: ב-12 ביוני מכבב הדולר תחת הכותרת: "הדולר ממשיך לשבור שיאים".

מביא לרוגמה את מצב המסחר בשקל: בחודשים מאי ויוני התרחשה כהלת מכירות של המטבע הישראלי ומעבר לדולר. בכל בוקר שבו כותרות העיתונים נצבעו אדום בחרשה כלכלית דרמטית, כגון "הדולר לשיא חדש", הורגשה בהלה בכל הקשור למסחר כמט"ח, בהלה שחרגה לעתים מפרופורציות.

בעניין הדולר מתנהל ריטואל יומי, כמעט קבוע: השער היציג של הדולר מתפרסם בימים שני עד שישי עליירי בנק ישראל בשעה 15:30. קביעת השער היציג מתבססת על דגימת שערים של עסקאות מט"ח שנוצרו בשעה שקדמה לכך – בין 14:15 ל-15:15. מאחר שהשער היציג מכבב גם בכותרות העיתונים ביום שלמחרת, פעמים לא מעטות ניתן להבחין כי המסחר הער בדולר מתרחש בעיקר בשעה שמשפיעה על קביעת השער היציג. השחקנים המרכזיים בשעה זו הם לא אחת ספקולנטים ובנקים, שמעוניינים לקצור רווחים מבהלת הקניות המהודשת של היום שלמחרת. פעמים רבות, לאחר קביעת השער היציג, הדולר שוב נסוג במסחר הבין-בנקאי, אך אין בכך כדי לשנות את כותרות היום שלמחרת.

לדעתו של הרפז שותפה ליאונור טירקלטאוב, מנהלת חררי עסקאות בחברת "גיפט – אילנות בטוחה". לטענתה היו לא מעט מקרים שכותרות סנסציוניות החדירו בהלה בשוקים, ולא לצורך. "לעתים נראה לי שהכותרות הן יותר סנסציוניות מאשר כלכליות", משוכנעת טירקלטאוב. "העיתונאים חייבים לנקוט משנה זהירות כשהם כותבים על כלכלה. עליהם קודם כל לרווח אמת, ולעשות זאת באחריות כדי לא לגרום נזק". להערכתה, המצב הכלכלי השורר בישראל אכן משתקף מעל רפי העיתון, אך המציאות נצבעת שם בצבעים דרמטיים מדי, שלא לצורך.

שותף לדעה זו גם פרופ' משה יוסטמן מהמחלקה לכלכלה באוניברסיטת בן גוריון בבאר-שבע: "העיתונים אולי מדווחים אמת, אך הם עושים דרמטיזציה למצב", הוא אומר בהתייחסות לדרך סיקור חרשות הכלכלה בעמודים הראשיים. "העיתונים לא מספקים תמונה מאוזנת של הבעיה, הם לא מאירים את הבעיה האמיתית, וגוטים להתמקד בנושאים דרמטיים שפחות חשובים מבחינה כלכלית". דרמה במינוח מוגזם עלולה אף לגרום לנזק מסוים למשק, מעריך פרופ' יוסטמן, אך אפשרות זו קטנה יחסית בהווה, נוכח ריבוי מקורות המידע הזמינים לכל קורא.

גלית חמי, עורכת המדור הכלכלי ב"דיעות אחרונות", אינה מסכימה ומדגישה כי העיתונות הכלכלית בישראל הנה מקצועית מאוד, מקפידה להיות אחראית ונוהרת עד מאוד

שזכה כמעט למונופול תקשורתי מאז פרצה האינתיפאדה, בסוף ספטמבר 2000.

המרד, התקציב, הרפורמה במיסוי – כנשו בחודשים האחרונים, לצד הדולר, את הכותרות הראשיות והעמודים הראשונים. הדולר הנוסק, האינפלציה שהרימה ראש, תוכנית החירום הכלכלית המרשרשת, המדיניות המוניטארית השנויה במחלוקת של בנק ישראל, כל אלה הצליחו לשנות את סדר-היום התקשורתי.

כאמצע יוני הצליחה הכלכלה לדחוק את הנושא הבטחוני מיריני גם מן העמודים הראשונים של מוספי השבת. "המשק הישראלי היום הוא צרור מפותל ומסוכך של צרות ובעיות, מין פצצה סופר-מתוחכמת עם אלף מרעומים שכל אחד מהם יכול לפוצץ את האחרים", כתב בפתח מוסף השבת של "מעריב" העורך הכלכלי משה פרל. "שעון הספרות שלה כבר פועם לאחור, וכשהיא תתפוצץ – נמצא את עצמנו עם ברוך כלכלי ענק". ובעמודים הבאים התחרו מובטלים ומומחים בתיאור המציאות הקשה. ב"דיעות אחרונות" דיווחו נחום ברנע ושמועון שיפר מווישינגטון על הצל הקשה שהטיל המשבר הכלכלי על ביקורו של ראש הממשלה שם. הכותרות הראשיות עסקו במפגש הפסגה המשולש שרון-שלום-קליין שארגן ראש הממשלה מיד כשבו ארצה, ובמדורי הכלכלה ניתחו ופירטו כיצד תשפיע הרפורמה במס על כיסו של האזרח.

לא כולם מתלהבים מלשון מדורי הספורט שחררה לכותרות הראשיות העוסקות בכלכלה. כותרות דרמטיות בעיתונים מחריפות את הטלטלה הכלכלית, ועלולות לגרום לעתים לנזקים, טוענים בחדרי המסחר.

"כותרות העיתונים משפיעות מאוד על אנשים", אומר יעקב הרפז, מנכ"ל "אקסלנס גלובל מרקט", חברה המפעילה חדר עסקאות במטבע חוץ ומייעצת בתחומי המט"ח והריבית. הוא מוטרד מכותרות דרמטיות מדי: "יוצרים כותרות בומבסטיות כדי להתבלט", הוא אומר. כך היה, למשל, ב-24 באפריל, כשכותרות ענק בעיתונים דיווחו על התוכנית הכלכלית המתגבשת. התוכנית נחשפה לציבור רק באותו ערב, והעיתונים התבססו בעיקר על הערכות לגבי הצפוי. אי-הוודאות שנוצרה במהלך אותו יום הריצה את המשקיעים למכור קרנות נאמנות ומניות, בצעירים ששלחו את מדר תל-אביב 100 לירידה של קרוב ל-3%. הכותרות תרמו גם

למסחר ער במיוחד בדולר, שהתחזק באותו יום ב-1.6% ושכר שיא של כל הזמנים מול השקל. השיא הזה קבע, כמובן, גם את כותרות העיתונים ביום שלמחרת, כותרות שגם הן השפיעו ללא ספק על השחקנים בשוק.

"צריך לראות כיצד מסקרים את הנושאים הכלכליים ב'דאו ג'ונס' או ב'ניו-יורק טיימס' כדי לראות עד כמה שוגים בעיתונות הכלכלית הישראלית", טוען הרפז. יש לו הסבר מדוע נוחגת כך העיתונות הישראלית: לא מוזימות כלכליות עומדות מאחורי הכותרות הדרמטיות, אלא פשוט אותה. וולגריה פשוטת גם בחלקים האחרים של החברה הישראלית. הרפז

יעקב הרפז, מנכ"ל "אקסלנס גלובל מרקט":

צריך לראות כיצד מסקרים

את הנושאים הכלכליים

ב"דאו ג'ונס" או ב"ניו"

יורק טיימס" כדי לראות

עד כמה שוגים בעיתונות

הכלכלית הישראלית

מלעורר בהלה. פרופ' בן-ציון זילברפרב, שכיח כמגנכ"ל משרד האוצר בשנים 1998 ו-1999, מצטרף לקביעה ומציין כי העיתונות הכלכלית בישראל פועלת ברמה טובה. "העיתונות הכלכלית בישראל מאוד מקצועית", קובע פרופ' זילברפרב, "העיתונאים ככלל יודעים היטב על מה הם כותבים".

למרות החשיפה הרבה לענייני הכלכלה בחודשים האחרונים, יש הטוענים כי כשהתוחמים רעמו, לא רק המוזהב שתקו, אלא גם מגני בוני האזהרה והניקורת. אמצעי התקשורת, שהיו אמורים להתריע מפני המשבר הכלכלי החמור שעומד בפתח, נכנסו למצב של תרדמת. העיתונות הישראלית שעסקה בהרחבה בנושא הבטחוני הותירה לטיפול בסוגיות הכלכליות כמה צנועה בלבד. למעט העיתונים "גלובס" ו"דה מרקר", שהסיקור הכלכלי הוא עיסוקם היחיד, העיתר נים המובילים במדינה טיפלו במצב הכלכלי כהיקף צנוע בלבד בעמודים המרכזיים וחרשות המשק נדחקו למדורי הכלכלה.

הכלכלנית הלה זך מחברת "מודלים כלכליים" מאמינה כי העיתונות לא מיילאה את תפקידה, בכך שלא הזהירה את הציבור מפני המשבר הכלכלי העמוק שהולך ומתרחש. על דרך הטיפול הנוכחי של התקשורת במצב הכלכלי אומרת זך: "מעט מדי, מאוחר מדי". להערכתה, העיתונות לא התריעה על הסכנות הכלכליות עד עתה מאחר שלא רצתה לפגוע במוראל הציבור, וגם עתה היא אינה מביאה את מלוא התמונה בפניו. אם יש הסתברות למשבר כלכלי, צריך לעמוד על הסיבות לכך באופן מעמיק ולספק לציבור את מרב המידע הרלבנטי. "העיתוננים ממציאיים מציאות כלכלית חדשה", היא מאשימה, "צובעים את הכתבות בצבעים שלא תואמים את המציאות, וכך הם נכשלים בתפקידם".

זך מביאה לדוגמה את "הבהלה לנאסד"ק" מדר מניות הטכנולוגיה האמריקאית עלה ביותר מ-200% מספטמבר 1998 ועד מרץ 2000. בתקופה זו, כמעט בכל יום עלו לכותרות סיפורי הצלחה הקשורים לשוק ההון האמריקאי - חברות קטנות שהוקמו במחסן אחורי ונמכרו במאות מיליוני דולרים, צעירים בני עשרים שהפכו לעשירים בן לילה ואגרות התעשורת-בנק אחרות טיפחו את אשליית הנאסד"ק, ואז, במרץ 2000, התחולל המפנה: המדר החל לגלוש במדרון ותפס את העיתונאים המסקרים את הכורסה בניו-יורק לא מוכנים. העיתונאים, שאך אתמול טיפחו בהתלהבות את מודל "הכלכלה החדשה", ראו איך הקרקע גשמת מתחת לרגליהם. חלק מן הציבור, זה שהשכלתו והבנתו הכלכלית מסתכמת בחומרים העיתונאיים שקרא על גפלאות הנאסד"ק, מצא את עצמו משלם מחיר כבד. השקעות רבות ירדו לטמיון. לכותם של הכתבים יש לומר שגם מנתחי השוק, האנליסטים, לא צפו את ההתרסקות.

נשמעת גם ביקורת על כך שאמצעי התקשורת בישראל מתמקדים לעתים קרובות בממד האישי של הכלכלה. כך,

למשל, העיסוק במערכת היחסים התחרותית והעוינת בין שר האוצר לנגיד בנק ישראל. גם עיסוק נרחב מדי בשכר ובבונוסים של בכירים במשק נכלל בקטגוריה הזו ואולי גם הסגנון הקליל יחסית שבו טיפלו בעיתונים עד לאחרונה בפיות החד בערך השקל, ללא הסבר מעמיק לתהליכים שהובילו לכך.

פרופ' אריה ארנון מהחוג לכלכלה באוניברסיטת בן-גוריון טוען כי הנטייה להתמקד בסיקור של רכילות כלכלית - מי הרוויח כמה, מי מסוכסך עם מי - מעניקה לעיתונות הכלכלית ממד שטחי במקרים מסוימים. מבחינתו הארת הפן האנושי, ולא הכלכלי העמוק, מסיטה את הדיון למחוזות ררודים, לא תמיד ענייניים.

למרות הביקורת הרבה ניתן לשמוע גם לא מעט הערכות הפוכות, חיוביות, על הסיקור הכלכלי. כאשר יש חדשה כלכלית חשובה, העיתוננים היומיים עוסקים לא רק בדיווח, אלא גם בתרגום הלשון הכלכלית המקצועית לשפה מובנת לקורא. "העיתוננים געריכים בצורה טובה למלא את חלל אי-ההבנה", גורס זילברפרב ומציין כי כל עיתון, כל אחד בסגנונו המיוחד, נותן כמה לפרשנים ולמעניקי עצות שימושיות, כדי לפזר מעט את ערפל אי-הוודאות.

לדעה זו שותף גם פרופ' משה יוסטמן, המעריך כי בעשותם כך, העיתוננים מקרבים את הנושאים הכלכליים לציבור. "הציבור רוצה לדעת כיצד כל

זה משפיע עליו - וכאן העיתוננים עושים עבודה טובה", הוא אומר. כך, למשל, אפשרה תוכנית הרפורמה במיסוי, שעיצבה וערת רבינוביץ', לכתבי הכלכלה ולעורכים להציג תמונה רחבה ומגוונת של מידע, פרשנות, רקע וייעוץ. למחרת הצגת הרפורמה הוגשו בכל העיתונים פירוט נרחב ההמלצות, לצד פרטים שדלפרהודלפו קודם לכן. בכל עיתוני סוף השבוע של ה-14 ביוני, יומיים לאחר הצגת הרפורמה, הוקדש חלק ניכר מהמודרים הכלכליים לביאור פרטים ממנה. חלק מהעיתוננים יזמו "קו פתוח" שבו השיבו מומחים לשאלות הקוראים, ופרסמו תשובות מפורטות במדורים הכלכליים. הכותבים הבכירים סיפקו לקוראים טיפים שימושיים להתמודדות עם המצב.

אמיר אייזנברג, פרשן כלכלי ב"מעריב", מציין כי כאשר יש התרחשות משמעותית ודרמטית בתחום הכלכלי, התחושה במערכת היא שיש להעמיד את הנושא על הבמה המרכזית של העיתון - עמודי החדשות - ולספק לקוראים את כל הכלים הנדרשים להבנת המצב. לשם כך מגויסים פרשנים מן המערכת ומומחים מן החוץ, ואין ספק שהקורא נחשף למגוון מועיל של דעות, הערכות ועצות.

בסופו של דבר, הדילמה שבפניה ניצבים עורכים בעיתוננים בתחום הכלכלי דומה גם לתחומי סיקור אחרים. הקונפליקט המתמיד בין סיקור חדשות ענייני ו"יבש", תוך מתן ביטוי להיבטים מגוונים של הסוגיה הנידונה, גם אלה שפחות נעימים לאוזן הציבור - לבין הבלטת נושאים שיימשכו את כלל קהל הקוראים, הוא מובנה בעבודה העיתונאית. הגזק שעלול להיגרם מיצירת בהלה מיותרת כתוצאה מכותרת דרמטית מתקזז לעתים עם השורה התחתונה, שבה הקוראים, לאחר שקראו את הכותרת ועברו ליד עה ולפרשנות הנלווית אליה, מבינים קצת יותר טוב את העולם הסבוך והמורכב של המשק הישראלי. ואולי גם הצליחו להסיק מסקנות מעשיות שיייעו לכיסם.

יהודה שויצר הוא סגן עורכת חדשות חוץ ב"TheMarker"

פרופ' אריה ארנון:

הנטייה להתמקד

בסיקור של רכילות

כלכלית - מי הרוויח

כמה, מי מסוכסך עם

מי - מעניקה לעיתונות

הכלכלית חמד שטחי

ישוה כאן ירד מהפסים. עכשיו זה כבר ברור. רק לפני כמה שנים, או אולי חודשים, כשעוד תשבנו לעצמנו לכבוד ההישג לחלק ממשפחת העמים, התהדרו כאן שרים ופקידים בכירים במהפכת פתיחת השמים. השמים הם הגבול, אמרו לנו, ואפשר להרחיב אותם ככל שנרצה. אנחנו לא נהיה בולשביקים ולא

פוליטרוקים, לא נכתיב לאדם לראות כל העולה על טעמו ורוחו.

בינתיים הלפו הרבה מאוד אותות בשמים הפתוחים. האוויר נמלא רעשים, מרביתם מיותרים ומעליבים. אבל על דבר אחד לא מוותרים רבים – על החשיפה לעולם הגדול. באמצעות רשתות החדשות הבינלאומיות. שם אנחנו יכולים לראות מה מעסיק את האנשים בחוץ, וגם איך אנחנו נראים. לא אחת אפשר ללמוד בהן מה קורה כאן, קודם שהרשתות שלנו מתחילות לדווח. נכון, הדיווחים של הרשתות האלה מרגיזים ומקוממים. כשהם מצנזרים ראיון עם נפגעת טרור ומעדיפים על פניו ראיון עם אמו של המחבל, בנימוק שאת דברי הנפגעים שומעים כל הזמן, אבל ראיון עם אמו של מחבל, ששלחה אותו למעשהו בכרכת הדרך, הוא משהו חדש, "סקסי" יותר, הם עושים מעשה שלא ייעשה ואסור לעבור עליו לסדר היום. סי.אן.אן, בי.בי.סי – אגב, מעניין מרוע לא הזכירו את "סקאי", ואילו שיקולים אחרים נוספו כאן – הן רשתות בעייתיות ביותר מן הבחינה המקצועית, וגם הרייטינג שלהן בבית לא מי יודע מה. אבל הן חיוניות. צריך להתווכח אתן, צריך למחות, אבל אי אפשר בלעדיהן.

עכשיו, בימים הטרופים האלה של בלבול מערכות גמור, אומר לנו שר התקשורת, שמפני שהן לא מתנהגות יפה, הרי אם תגיע אליו פנייה של חברות הכבלים להוציא את סי.אן.אן ובי.בי.סי מתכילות הבסיס ולאפשר למי שרוצים לצפות בהם להוסיף תשלום, הוא לא יתנגד. והכל, כמו כן, בשם החוסן הפנימי וכושר העמידה של הדמוקרטיה המתגוננת בישראל. אנחנו הולכים ומתקרבים בצערי ענק לסוריה, איראן וסעודיה, שם השלטונות מחליטים – תמיד מתוך היענות לרצון העם, כמו כן – מה יוכל העם לראות, לחשוב ולהרגיש. אבל בעצם לא, כי אפילו במדינות האלה כבר מבינים שאי אפשר לחסום שידורים ורעיונות, וגם את צלחות הלוויין יש דרכים להסתיר מעיני השלטונות. בישראל מוצאים לכך פתרון – אנחנו, כמו כן, לא מצנזרים, חלילה. אנחנו לא בולשביקים. אבל אנחנו יכולים לנצל את ההזדמנות לגבות כספים נוספים. כך גם הפופוליוזם בא על סיפוקו וגם הקופה נהנית.

כאשר מדברים על התופעות המלוות את השחיקה בערך חיי אדם ואת איברן הרצון והתחושה שאפשר לשנות משהו במצב שבו אנו נתונים חודשים ארוכים, אובדן היכולת להיחשף לבכואה המשתקפת במראָה, תהיה המראה מעוותת ומכעיסה ככל שתהיה, הוא אחת המראיגות שבהן. ההסתגרות בתוך הבועה הפרטית משתקפת גם בהסתגרות בבועה לאומית, כביכול כל מה שקורה מחוצה לה אינו מענייננו, אך היא רחוקה מלהעיד על ביטחון עצמי בצדקת הדרך.

ובינתיים קורים בחוץ דברים, שאינם בלתי קשורים למתרחש אצלנו. באמריקה זה היה צפוי. לאחר גל פטריוטי בוטח ויהיר, שאינו מותיר ולו סרק צר לספק, מתחילים להישמע גם קולות אחרים. לצד ערוצי החדשות בכבלים, שידועים להרחיק מה "העם רוצה" – לפחות זה ששייך לצד מאוד מובהק של הקשת החברתית והפוליטית – ונותנים לו את זה בכמויות מסחריות, תרתי משמע, החלה העיתונות הכללי-ארצית (שבתרגום אחר של המושג national אפשר היה לכנות אותה "לאומית", עם כל האירוניה שברבר) לחזור לשפיות, כלומר לשאלות. את האות נתן בראשית חודש מאי השרד הוותיק דן ראתר, איש סי.בי.אס, שבדאיון לבי.בי.סי הבריטי הודה, שהתקשורת האמריקאית חייבת בדין וחשבון מר ונוקב על הפטריוטיות המופרזת שדבקה בה לאחר פיגועי ספטמבר ועל ההתמסרות הנוחה לשלטון. "לא שאלנו שאלות, לא הצקנו, טעינו בפירוש המושג פטריוטיות", אמר. ואמנם, השאלות החלו להופיע, ואצל האמריקאים, כמו תמיד, הכל מתנהל אולי בקצב אטי, אבל ביסודיות מרובה. עכשיו השאלות על ההתרעות ערכ הפיגועים ומחירי המודיעין מציפות את השידורים והעיתונים. מדי יום כמעט מתפרסמים תחקירים חדשים, ודיוני ועדת החקירה של הסנאט מועברים בשירור חי ומלווים בדיונים אינְקְז. ואפילו לא מהססים עור לפרסם דו"חות של האף.בי.איי והסי.איי.אי, שמתחילים להטיל ספק בתרומתה של המלחמה נגד ציר הרשע הידוע ומשטר הטליבאן שנתן לו חסות – מלחמה שהתנהלה בקולי קולות – ותוהים אם לא פגעה למעשה במאבק בטרור, ובזוראי לא סיעה לו. ואפילו יש המפקקים באמיתות ההתרעות החדשות המתקבלות על פיגועים נוספים. ולוואי שכולם יתכורו.

קשה לתפוס איך מתמודדים – אישית ומקצועית – עם פיגוע שבו מתאדים, פשוטו כמשמעו,

כרמית גיא

סוגרים את השנים

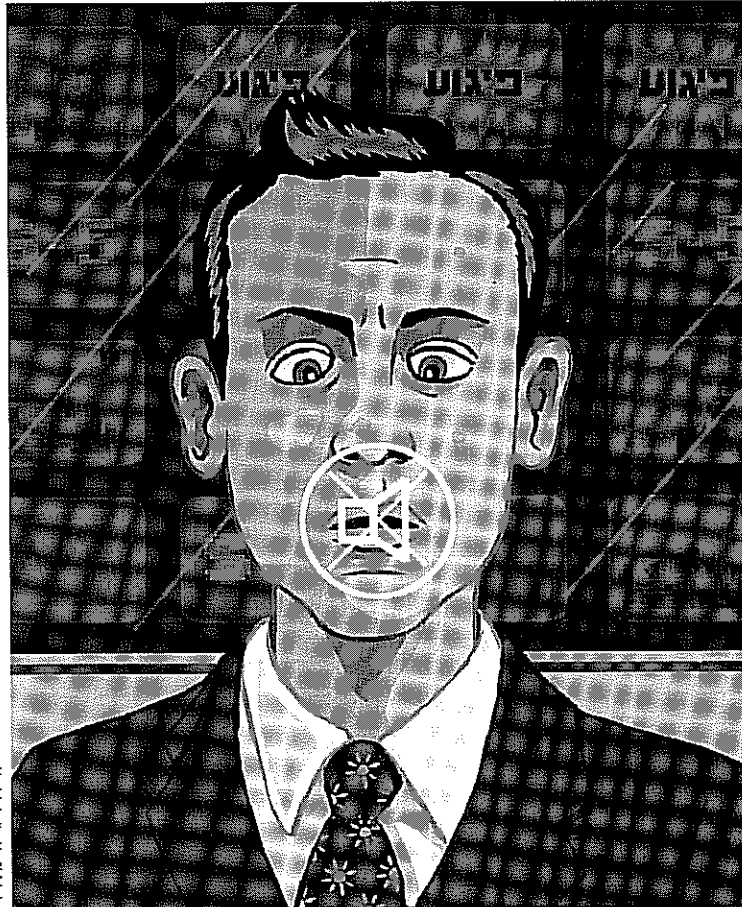
אלפי בני-אדם, או עם רעידת אדמה גדולה, להכדיל. אך רומה, שגיוס האנרגיה המקצועית הררושה כדי לעמוד בשירותים כאלה קל יותר מזה הנדרש כדי לעמוד בשירותי פיגועים "קטנים" יותר, שבהם נהרגים "רק" עשרה פה, שניים שם, שלושה כעבור שבוע, ועוד 25, וכך הלאה וכך הלאה, חודשים על חודשים, כששום מוצא לא נראה באופק. הכל שחוק, צפוי, מייגע. הטרור הפך מבעיה לאומית שאין גדולה ממנה לעניין אישי של ביש מזל ותו לא.

מבחינות מסוימות קשה עוד יותר להמשיך בשגרה שבין הפיגועים, בימים של דינוי תקציב או ויכוחים על גדר ההפרדה. כי מה עוד אפשר לומר, איזה קול רענן, מוחשבה חדשה, עצמאית, מקורית אפשר להציג? השאלות אותן שאלות, התשובות אותן תשובות, כדברי הגשמים, והפיהוקים גדולים. אפילו הקולות האחרים, המציעים הרהורים או כיוונים שונים, שוליים ככל שיהיו, אינם מצליחים יותר לעצבן. הכל נשאר כשהיה. ומה שהיה לא ממש משוה, כירוע. התקשורת, שמגלה שהיא אינה משפיעה כהוא זה על האירועים, מאבדת אנרגיה ומחפשת בכל הכוח מה שיחזיר לה את הסומק ללחיים, יוציא את העטים המושחזים מהמגירות, ויזכיר לכולם כמה היא מבריקה וחורצת גורלות.

כל אלה נמצאו לה ב"פרשת ש"ס והתקציב". הנה סוף-סוף דרמה כמו שהתקשורת אוהבת, עם גיבור בנוסח המערב הפרוע, שלא פוחד ללכת בצהרי היום בדחוב הראשי שמשני צדיו הקוליסות של מג'מ או "יוניברסל", ולשלוף את האקדחים מכיסיו. הוא הראה להם. גם החלוקה לטובים ולרעים מוכרת, מוסכמת, ברורה ונטולת ספקות. כולם כאן כבר מכירים את התפקידים שלהם בעל-פה, מה שחוסך את הצורך להקשיב לטיעונים ואולי אפילו לגבש עמדה כלפיהם. כי ממילא אין בכך כל טעם, שהרי לאיש אין עוד השפעה על מה שקורה. השנאה והשמחה לאיד קלות ונעילות ממש כמו פעם, בימים הטובים ההם. וכמו במערבונים הקלאסיים של "יוניברסל", גם כאן הגיבורים נפלו אפיים ארצה בנפופי יריים והבעות פנים דרמטיות, אך בלי אף טיפת רסק עגבניות, וכעבור דקה או שתיים קמו, ניצרו את האבק והמשיכו ללכת. יופי, נחמה. מה עכשיו? האם תרגיל המנהיגות הזה שיפר כמשהו את מצבם של המונהגים, או רק את מצבו של המנהיג?

ראש הממשלה הוא אמן המהלכים הפוליטיים. בכך אין ספק. ומהלכים פוליטיים הם משהו שהתקשורת אוהבת להתמסר להם. יש סיפור מפותל ומרושע כמו שצריך, יש קורבנות קלים לצליבה, אפשר להעביר את הזמן בצחוקים. הפיגועים נמשכים, האינפלציה גואה, הדולר בורח והאבטלה משתוללת – מה זה חשוב. העיקר שיש מנהיגות. ובעידן שבו המנהיגות כבר מזמן הפכה מאמצעי למטרה, לא צריך יותר. די לו למנהיג שיבוא לאתר פיגוע ויאמר כמה מלים, שיותר משהו מכוונות אל הקהל הצופה בכית ואינו יודע עוד את נפשו ומה לעשות וכיצד להתגונן ולהציל את עצמו ואת בני ביתו, הן מיועדות למישהו רחוק, בווינגטון – והתקשורת קושרת לו כתרים, על נפשו הרוחת ועל עצם הגבורה שבכואו למקום. הגדיל לעשות הכתב המדיני של גליציה"ל, שבתוכנית "תיק תקשורת" הודה, שבימי מלחמה אין מטיחים ביקורת בראש הממשלה, כשם שבשעת קרב לא שואלים את המפקד, למה הוא הולך לאן שהוא הולך ולמה הוא עושה מה שהוא עושה. אכן, גילוי לב מעורר מחשבה.

ואולי, במחשבה נוספת, כל השאלות החשובות אכן נשאלות בתקשורת. כל הטיעונים הרציונליים אכן מועלים, בעד ונגד ולהפך. אבל למי יש כוח להקשיב להם שוב ושוב ושוב. התקשורת, שקשורה בחבל הטבור שלה למנהיגות, מגלה כמוה, שהיא נעשית, סליחה על הביטוי, בלתי רלבנטית. ממילא ברברים הגדולים אי-אפשר להזיז כלום, אז לפחות נעביר את הזמן, ביחד, עם עצמנו, לבר.

איור: גיא חורד

**אנחנו הולכים ומתקרבים
בצערי ענק לסוריה, איראן
וסעודיה, שם השלטונות
מחליטים - תמיד נתון
היענות לרצון העם,
כזובן - זה יוכל העם
לראות. לחשוב ולהרגיש**

הארץ

"הארץ", לא מה שחשבתם: הוא אינו עקבי בעמדותיו. בחינת המאמרים הראשיים של העיתון מאז האינתיפאדה מלמדת על התרוצצות גדולה

א ר נ ל י ב י ו

כמו גיבורי הסרט הבוסני "שטח הפקר", המוצאים את עצמם לכורים כשדה הקרב כאשר מבחני יורים עליהם אויביהם ולצדם שוכב חייל על מוקש העלול להתפוצץ בכל רגע, גם ב"הארץ" מתקשים לנחש מאיזה כיוון תבוא המכה הבאה. מצד אחד יורה עיריית ליגור חצים מורעלים כלפי כתבי העיתון ועורכיו ומאשימה אותם ב"אנטי ציונות" וב"עיתונות מטופשת ומרושעת"; מצד שני טוענים כתבים בכירים בעיתון כי "הארץ" דווקא ביצע פנייה חדה ימינה מאז פרוץ אינתיפאדת אלאקצה; ובתוך ניצבים עורך העיתון, חנוך מרמרי, והמו"ל, עמוס שוקן, ונדרשים להגיב פעם אחר פעם על הטענות משני צדי הקשת, כאשר כל תגובה כזאת מחזקת בהכרח את השגותיו של הצד הידייב.

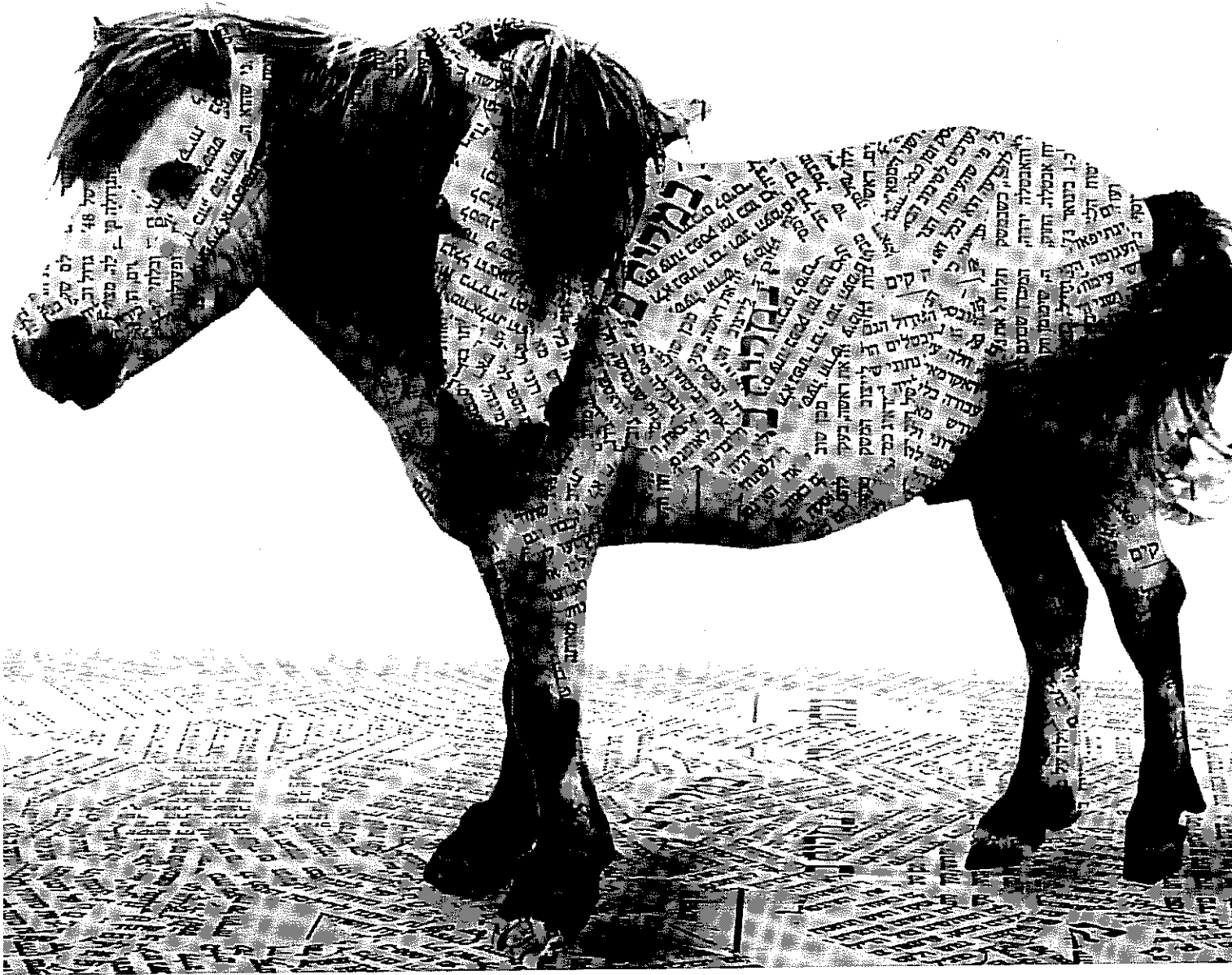
חילוקי הרעות סביב הקו הפוליטי הדומיננטי רווחים גם בתוך העיתון גופו. מצד אחד עומדת קבוצת כותבים ועורכים בכירים, המאמינה כי רוח שמאלנית קיצונית השתלטה על חלקים מסוימים בעיתון ומהווה סכנה למעמדו של "הארץ" בשיח הציבורי הישראלי. מן הצד השני ניצבים כותבים ועורכים בכירים לא פחות, המביעים דאגה מן הנטייה המסתמנת, לטענתם, ליישר קו עם הממסד המדיני והבטחוני, אגב פזילה למכנה משותף פטריוטי ופופוליסטי. הוויכוחים הללו נשארים לרוב בתוך גבולות המערכת: ב"הארץ" לא אוהבים להוציא את המחלוקת החוצה, ואפילו כאשר שמעו של המאבק יוצא לרשות הרבים, כמו בכתבה מקיפה שהתפרסמה במרץ ב"כל העיר", הרי שאנשי העיתון מקפידים לדבר שלא לציטוט. כלפי חוץ מציגים בכירי העיתון את חילוקי הרעות הפנים-מערכתיים כתולדה טבעית של הפלורליזם הרעיוני ב"הארץ", ומדגישים כי חלון הראווה של העיתון – מאמרי המערכת המתפרסמים בחלק ב' – מבטאים קו עקבי ורציף המייצג את עמדתו הרשמית של העיתון.

בכתבה ב"כל העיר" צוטט מרמרי כאומר כי "התוצר היחיד המבטא את עמדת העיתון הוא מאמר המערכת", ולקח אחריות אישית על תוצר זה: "הנהלת המערכת איננה פורום פרלמנטרי שבו מתקבלת החלטה ברוב קולות, אלא העורך הוא שמכריע... כותב מאמר המערכת אמור לייצג נכונה את המתווה שהתקבל עליידי העורך".

לאור דברים אלה הוחלט לבדוק את מגמתו ומידת עקביותו של קו זה כפי שהוא משתקף במאמרי המערכת. לצורך כך נבררו מתוך כלל מאמרי המערכת, שפורסמו בין 1.10.2000 ל-31.5.2002, 315 המאמרים שעסקו במישרין או בעקיפין בנושאים מדיניים, פוליטיים או בטחוניים ומהם ניתן להסיק על השקפת העיתון. בדיקה מקיפה של תוכנם העלתה תוצאות חד-משמעיות: בניגוד למשתמע מרברי מרמרי, ניכר במאמרי המערכת לאורך התקופה חוסר עקביות בולט בשורה ארוכה של נושאים. נוסף לכך ניכרה בכיור נטייה הולכת וגוברת – גם אם מוגבלת בהיקפה – לאמץ עמדות קונסנזואליות וממסריות ברבות מהסוגיות המדיניות-בטחוניות.

למרות ממצאים אלה, ועוד בטרם יפורטו בהרחבה, ראוי להבהיר כי "הארץ" רחוק, לפי שעה, מלהיות עיתון ימני. מאמרי המערכת עקביים ביותר בתמיכתם בנסיגה כמעט מוחלטת לקו הירוק, בקריאה לתזרזז למשא-ומתן המדיני, בנכונות לפנות התנחלויות ובהסכמה לחלוקת ירושלים. גם ההסתייגות מראש הממשלה, אריאל שרון, עקבית למדי: "הארץ" תמך באופן נחרץ במועמדותו של אהוד ברק בבחירות פברואר 2001, ואף קבע במפורש, יום לפני הבחירות, כי "שני המועמדים... צריכים להיבחן על-פי שלוש אמות מידה עיקריות: כוונותיהם, תוכניתם המדינית, אישיותם. ככל אחד מהמבחנים גובר אהוד ברק על אריאל שרון" (5.2.01). בתקופה שמאו הבחירות הוסיף "הארץ" כי "שרון לא השתנה" (13.4.01), כי "התנהגותו של שרון מעידה על שיקול דעת לקוי, אם לא על חוסר אחריות ממש" (24.12.01), וכי "ראש הממשלה אינו יכול להמשיך להוליך את הציבור שולל" (6.3.02).

בנושאים אחרים המצב שונה. ראוי להבחין בין עניינים שבהם עמדת "הארץ" עקבית יחסית אך מנוגדת במידה מסוימת לדימוי הציבורי השמאלי של העיתון, לבין אלה שבהם מאמרי המערכת מפגינים מה שניתן להגדיר כזיגוג יצירתי. הון הראשון מחזק את טיעוניהם של אלה הגורסים כי "הארץ" הפך לנצי יותר ב-21 החודשים האחרונים; הון השני מצביע על כך שבניגוד לשאיפה המוצהרת, חילוקי הרעות בתוך העיתון – או לחלופין תנודות בהשקפותיהם של כותבים מסוימים – מחלחלים אל העמדות המובעות במאמרי המערכת עצמם. לדברי מקורות בעיתון, חוסר עקביות מסוג זה – אף שהוא מובן מאוד מבחינה אנושית – מקשה על "הארץ" בחיירתו להיות גורם בעל משקל

איור: אפרת בלוסטקי

בזירה הציבורית. "אין שום פסול בריבוי דעות, ואין אפילו פסול בשינוי דעה", מסביר כותב בולט בעיתון. "הבעיה היא רק שבמקרה כזה לא ברור מה המשמעות של מאמר המערכת, וכמה הוא שונה מהמאמרים החתומים הרגילים. מועבר לכך זה משרד חוסר החלטיות ובלבול שלא אפיינו אף פעם את 'הארץ'. יש משהו מביך בזה שבכל פעם שיש פיגוע מופיע פתאום מאמר מיליטנטי, ובכל פעם שמרחיבים התנהלויות יש מאמר שמאלני."

בין הנושאים שבהם ביטאו מאמרי המערכת עמדות שלא התיישבו לכאורה עם דימוי העיתון ניתן למנות בראש ובראשונה את התמיכה במדיניות החיסור לים, שבאה לידי ביטוי בשלוש הודמנויות שונות. לאחר ההתנקשות במנהיג החמאס בשומרון, ג'מאל מנסור, ובסגנו ג'מאל סלים דמוני - התנקשות

**עיתונאי ב"הארץ": יש משהו מביך בזה
שבכל פעם שיש פיגוע חופיע מאמר
מיליטנטי, ובכל פעם שמרחיבים
התנהלויות יש מאמר שמאלני**

דובר צה"ל התאמץ להסביר את הברוטליות כחלק ממהלכי המערכה הצבאית. יש לזכור על הסף אמירה זו. כל ישראלי צריך להסתייג מן הפעולה" – חלפו רק ארבעה ימים, וב-17 בינואר כבר נקבע כי "הריסת הבתים ברפיח – בוודאי משיקולים מבצעיים". ב-11.3.02 נדרשה ישראל "להפסיק מיד את הפעולות הצבאיות לסוגיהן, כולל פעולות החיסול, את ההפצצות וההפגזות ואת הפשיטות לאזורים המצויים בשליטה פלסטינית", ואילו ב-22.4.02 צוין כי "הפשיטות השיטתיות על ריכוזי הטרור נעשו כתגובה הכרחית על סדרת פיגועי קטל המוני במרכזי הערים בישראל".

דוגמה נוספת לחוסר עקביות בולט נמצאת במאמרים העוסקים ברדישת ממשלת ישראל להפסקת אש כתנאי לחזרה לשולחן המשא ומתן. ב-5.3.01 נכתב כי "חידוש ההידברות חיוני, אך תנאי מוקדם לו הוא צעד פלסטיני ברור ורציף לכיוון הפסקת אש". ב-5.4.01 הוגדרה רדישת הממשלה "רדישה סבירה" ו"תביעה לגיטימית". ב-10.5.01, לעומת זאת, הותקפה הממשלה על כך ש"אימצה לעצמה מדיניות אחידה, גרושת סיסמאות ומעונות דקויות... (שעל פיה) אין להציג אופציה מדינית כל עוד המלחמה נמשכת". היוזג נמשך ב-1.7.01, כאשר נטען כי "לפני שמגיעים לשלב המדיני, על מחוללי האלימות להוכיח את כוונתם הטובה ואת יכולתם להפסיקה". ואילו ב-2.8.01 הוחלט לפתע כי "את סיסמת הטרק 'אין מו"מ תחת אש' יש להחליף בנכונות לגשת לביצועה ההדרגתי של תוכנית מיטשל". באורח פלא, כאשר שרון הודיע על שינוי ההחלטה, נכתב במאמר המערכת כי "זו תפנית חשובה... ומתסכל להיווכח שהיא באה לאחר תקופה כה ארוכה של שפיכות דמים חסרת תכלית" (10.3.02).

גם בנוגע לאפשרות כינונה של ממשלת אחדות היו מאמרי המערכת עקביים כמעט כמו אהוד ברק, שנדרש ב-18.1.01 "לומר בפשטות שלא ייתן יד לממשלת אחדות". באופן דומה נקבע ב-30.1.01, תחת הכותרת "אחדות היא אחיזת עיניים", כי "כל ממשלת סלט משמאל עד ימין תהיה מתכון לשיתוק מדיני". אולם אך נפלה ההכרעה בבחירות, ובשלושה מאמרים כמעט עוקבים (9.2.01, 13.2.01 ו-22.2.01) הובעה הדעה כי "הצטרפות לממשלת שרון אינה פטולה על הסף". ב-26.2.01, לעומת זאת, הוחלט פתאום כי "ספק אם ראוי שבכירי העבודה יצטרפו לממשלת שרון וימיטו בכך חורבן על מפלגתם".

כדי להכין את הסיבות לחוסר עקביותם של מאמרי המערכת, יש לעמוד ראשית על תהליך כתיבתם. הפורום הקובע את נושאי המאמרים ואת עמדת העיתון הוא הנהלת המערכת, קבוצה של כותבים בכירים המתכנסת מדי בוקר לדין בעניינים העומדים על סדר היום. הישיבה המשמעותית והממושכת ביותר מתקיימת ביום ראשון, והנוכחות בה לרוב כמעט מלאה וכוללת את העורך הראשי חנוך מרמרי, עורך המשנה יואל אסתרון, המו"ל עמוס שוקן (במעמד של משקיף), והכותבים אמיר אורן, עקיבא אלדר, עוזי בנוזמן, צבי בדאל, אבירמה גולן, אברהם טל,

שבמהלכה נהרגו שישה אנשים נוספים ובהם שני ילדים – נכתב במאמר המערכת כי "כה עגומה המציאות בתקופה זו, שאין היא מותרת ברירה אלא לתמוך בלא סייג בהחלטת הרג המדיני של שושם לפגוע בראשי החמאס בשכם" (2.8.01); לאחר חיסול מנהיג החזית העממית לשחרור פלסטין, אבו עלי מוסטפא, שלוותה בכניסה לבית ג'אלה, נכתב כי "אין מגוס מלתמוך – מוסרית ומעשית – בשתי הפעולות שביצע צה"ל" (29.8.01); ולאחר חיסולו של ראש התנועה בטוליכרם, ראד כרמי, נכתב כי "גם שוחרי שלום ישראליים מובהקים אינם מגנים בגי"ע זה בטוריסט ככרמי" (17.1.02).

נושא משמעותי לא פחות הוא הטלת האחריות להירדררות החמורה ביחסי ישראל והפלסטינים מאז ספטמבר 2000 על הרשות, ובמיוחד על העומד בראשה. "זה שינוי מאוד מהותי מהעמדה שלנו לפני האינתיפאדה", אומר כתב בכיר בעיתון. "לפני כן, העיתון השתדל תמיד להתייחס לעמדות של אישים ישראליים, ולא להטיף מוסר או לבקר גורמים חיצוניים כמו הפלסטינים. אבל מאחר ש'הארץ' תמך בעמדתו של ברק במשאומות ונתן את מלוא הגיבוי לווייתורים, הוא גם קיבל את העמדה של ברק, שלפיה אנחנו אלה שהצענו וויתרנו, והצד השני רחה את ההצעות ועבר לאלימות". כתב אחר מוסיף כי "האכזבה מכשלון השיחות הפכה לכעס על הפלסטינים, וזה בא לידי ביטוי בעמדת העיתון".

ואכן, עיון במאמרים עצמם מלמד כי בכך אמנם הוטחה ביקורת על "שגיאות טקטיות ומהותיות" (17.12.00), ומחליפו שרון אמנם מבוקר תדיר על כי "אינו מעוניין – ושנא אינו יכול מסיבות פוליטיות – לקדם עכשיו שום מהלך מדיני" (2.1.02), אך פעם אחר פעם חוזרים המאמרים על הנקודה המרכזית, לשיטתם, ולפיה "לא ישראל פתחה באינתיפאדה בספטמבר 2000 ולא היא הפרה את כל הסיכומים וההבנות שהושגו מאז כדי לשככה" (1.7.01), וקובעים כי "שום פרשנות פלסטינית לא תצליח לטשטש את העיקר: הם לא היטו להפר את התנאי היסודי של הסכם אוסלו – זניחת האלימות – כדי לנסות ולשפר את יכולות המיקוח שלהם מול ישראל" (12.8.01).

ההסתרפות בחיקוי החמים של הקונסנזוס באה לידי ביטוי גם בעניינים אחרים. ב-4 בפברואר 2002 הפתיע מאמר המערכת חלק מעובדי העיתון כאשר קבע, בהתייחסו להתגברות תופעת הסרבנות, כי "יש להתנגד לכל התארגנות לסירוב קבוצתי לשרת ולסרבנות כביטוי למחאה פוליטית". בשלושה מועדים שונים התייחס מאמר המערכת להעמדתו לדין של ח"כ עוזי בשארה בעקבות דבריו בר"מ שק, ובשלושת המקרים הותקף חבר הכנסת בחריפות (למשל, ב-8.11.01, כאשר נקבע כי "קשה לערוך על טיב ההחלטה שקיבלה הכנסת

אתמול (על הסרת הסינות של בשארה; א"ל). אם יש אהראי לכך שהדברים הגיעו לידי כך, הרי הוא ח"כ בשארה עצמו". באופן מפתיע עוד יותר התייחס "הארץ" באהרה מסויגת ל"נאום צ'כוסלובקיה" המפורסם של ארי אל שרון, שעורר עליו ביקורת אפילו בחוגי הימין. במאמר המערכת של ה-7.10.01 נטען אמנם כי "אכן, ההשוואה אינה מוצלחת", אך הובהר גם כי "נראה שהיה צורך להבהיר במלוא התוקף לראשי הממשל האמריקאי שישראל... אינה יכולה לקבל את היחס הסלחני של הממשל לארגוני טרור". כל הדוגמאות הללו, אגב, פורסמו במהלך השנה האחרונה, מה שמעיד במידה רבה על המטמורפוזה שעבר העיתון בתקופה זו.

בעוד שהדעות הללו לא צפויים אולי בעיני מי שראה ב"הארץ" סמן שמאלי קיצוני, הרי שמתמיהות עוד יותר התגודדות הרווחות בעמדות מאמרי המערכת בסוגיות ספציפיות. דוגמה לנושא כזה היא היחס לפעולות צה"ל בשטחים. כך, למשל, בעוד שעל הריסת הבתים ברפיח נכתב במפורש ב-3.1.02 כי "מרובר במעשה הרס שיטתי, קולקטיבי וחסר הבחנה, כלפי פלסטינים..."

אחד מכותבי המאמרים הראשיים: נכון יהיה להגדיר את התהליך הזה, לפעמים, כנזעין מאבק סמוי של הורדת ידיים שבו כל אחד מנסה לנשוך את התאמר לכיוון שלו

שקיבלנו היא שוו פררוגטיבה של העורך הראשי, ושהמאמר לא אמור לבטא מהלך דמוקרטי. לכן נכון יהיה להגדיר את התהליך הזה, לפעמים, כמעין מאבק סמוי של הורדת ידיים שבו כל אחד מנסה למשוך את המאמר לכיוון שלו".

מרמרי עצמו מסרב להתייחס בפומבי לדיונים בתוך מערכת העיתון, מאחר שהוא סבור שמדובר בעניין פנימי. מטבע הדברים הוא מודע לטענות על אופיים המשתנה של מאמרי המערכת ולתחושת חלק מחברי ההנהלה שהפך את עוררו, אולם הוא סבור שהטענות מוגזמות, ולדברי גורמים במערכת הן אף מרגיזות אותו. "הארץ" הוא עיתון יומי ולא תנועה רעיונית", מבהיר מרמרי את עמדתו. "המאמר הראשי של עיתון יומי מבקש לבחון את המציאות בראי האירועים היומיומיים החשובים. צוות מערכת שמרחיק לכת בפרשנות לרציפות הקו המערכתי, עלול למצוא את עצמו מדקלם סיסמאות נוקשות שחוזרות על עצמן". מרמרי גם אינו מעוניין לעסוק בהרחבה בטענה שעמדת העיתון הפכה נצית וממסדית יותר בהשפעתו הישירה. "ישפוט כל קורא את המאמר הראשי של 'הארץ' כראות עיניו", הוא אומר. "איני מתכוון לפרש את פרשנותם של הקוראים".

מרמרי אינו סבור כי בעניינים עקרוניים עמדת העיתון משתנה, ולרבריו עניינים אלה הם החשובים יותר. "ל'הארץ' יש קו ברור בנושאים המהותיים וגישה גמישה יותר לעניינים הנמצאים ברינימיקה של התהוות", הוא מסביר. דינמיקה כזאת, לטעמו, היא שהיתה הגורם המכריע בשינויים שחלו לכאורה במאמרי המערכת בכל הנוגע לסוגיית קיום משאומתן מדיני תחת אש, לדוגמה. "הקו המערכתי של 'הארץ' גרס, בחודשים הראשונים לפרוץ האלימות, שריונים על בלימתה הם אלה שיסללו דרך לחידוש המשאומתן המדיני", הוא מפרט. "לימים נוספו נדבכים לקו הזה, מעצם הפעילות המדינית, ו'הארץ' ראה בהם רצף הגיוני. זיינטינט-מיטשל – כלומר מטלות זיני, שיובילו ליישום מסמך טנט, שיובילו למילוי המלצות ועדת מיטשל, שיש בהן היבטים מדיניים. המאמר מיום 10.5.01 (שבו נטען כי הממשלה אימצה מדיניות אחידה וגרושת סיסמאות: א"ל) אינו דן בעמדת הממשלה שלא לנהל משאומתן מדיני תחת אש, אלא מבקר את מכלול מדיניותה. המאמר מציין כי כאשר לראש הממשלה אין תוכנית מדינית, משמעות הדברים היא כי רק החלופה הצבאית קיימת. גם המאמר השני, הסותר לכאורה את הקו, אינו סותר אותו כלל. הוא נכתב ב-2.8.01 ותמך עקרונית בפעולת סיכול נגד ראשי החמאס בשכם, שבה נהרגו גם שני ילדים פלסטינים שנקלעו לזירה. המאמר הגדיר את הביטוי 'אין מו"מ תחת אש' כסיסמת סרק והציע להחליפה בכוננות לגשת לביצוע הדרגתי של תוכנית מיטשל. ממילא ביצוע הדרגתי היה כולל צעדים להרגעת האלימות ולכינון מנגנוני הידברות".

אין ספק שאכן, כפי שטוען מרמרי, לא ניתן להתעלם מכך שבמקרים רבים, השינוי בעמדת המערכת הוא תולדה של שינוי במציאות עצמה. פיגועים, כפי שכבר צוינו, נוטים להוביל למאמרים בטחוניתיים באופיים; הכרזות או פעולות ימניות של הממשלה מובילות למאמרים ביקורתיים. רוב גדול של חברי הנהלת המערכת סבור כי זוהי שגרה הגיונית, ו"הארץ" אינו צריך להביע עמדה מנותקת מהמציאות תוך התעלמות מהמתרחש בשטח. מיעוט קטן סבור שעמדת העיתון צריכה להיות עקבית, ושעל "הארץ" לומר את דברו בלי להתחשב בנסיבות פוליטיות או בטחוניות משתנות. מרמרי משתייך עקרונית לקבוצה השנייה, אך גישתו זו אינה באה כמעט לידי ביטוי מעל דפי העיתון. "הארץ" הוא עיתון חשוב מכדי שיוכל להיות תלוש מהמציאות", מסביר פובליציסט בכיר. "הציפייה של חלק מהאנשים באגף השמאלי הקיצוני של המערכת, שהעיתון יתייחס כל הזמן רק לעוללות שנגרמות לצד הפלסטיני, ושגם אחרי קמפדיייוויד וטאבה והפיגועים העיתון ימשיך לכתוב רק על הכיבוש והמתחילים, היא פשוט מגוחכת. 'הארץ' היה, עורנו ויהיה עיתון בעל עמדות מדיניות שמאליות, אבל יש הכרדל בין עמדות שמאליות לעמדות התאברותיות".

ארן ליבני הוא עיתונאי

דייוויד לנדאו, יואל מרקוס, גדעון סאמט, זאב סגל, דודון רוזנבלום, דני רובינשטיין, נחמיה שטרסלר וזאב שיף. ישיבה זו מתווה עליפי רוב רעיונות לנושאים למשך השבוע הקרוב, כאשר בשאר הימים מתכנס רק הקבינט המצומצם (החסר תמיד את בנוימן, סגל, רובינשטיין ושיף, וכולל לרוב רק חלק מהכותבים האחרים).

בישיבות הנהלת המערכת נקבע הנושא שאלי יתייחס מאמר המערכת, כאשר לעתים קרובות מדובר בנושא המוצע על-ידי מרמרי עצמו. לאחר מכן נערך ריון, שבו מעלים הנוכחים את הנקודות המרכזיות הצריכות לבוא לידי ביטוי במאמר, לדעתם. לבסוף קובע העורך את המתווה הרעיוני הכללי של המאמר, וכתבינו מוטלת על אחד הנוכחים הן עליפי תחום מומחיתו והן עלי-פי המידה שבה הוא מסכים עם המתווה. רעיונות שעלו בדיון המנוגדים למגמה הכללית – ובחודשים האחרונים יש רבים כאלה – מוצאים לרוב את דרכם אל תוך המאמר כאנטיטות מרכזיות שאליהן הוא מתייחס ושאותן הוא

הנוף הורמרי: "ליהארץ יש קו ברור בנושאים המהותיים וגישה גמישה יותר לעניינים הנמצאים בדינמיקה של התהוות"

רוחה. סגל הכותבים עצמו מצומצם למדי: אלדר, בנוימן, בראל וסאמט (ובמידה פחותה רובינשטיין ורוזנבלום) כותבים לרוב על נושאים מדיניים הקשורים בתהליך השלום, אורן אחראי לרוב המאמרים העוסקים בענייני ביטחון, שטרסלר וטל אחראים לנושאים הכלכליים, וגולן מתמקדת בנושאים הלא-מדיניים. מרקוס אינו כותב מאמרי מערכת כלל, וגם שיף ממעט מאוד בכתיבתם. מרמרי, מצדו, משנה ומוסיף לעתים רעיונות החסרים לטעמו במוצר המוגמר.

לדברי חברים בהנהלת המערכת, חוסר העקביות במאמרים משקף את חילוקי הרעות בתוך ההנהלה. לרבריהם, למרות שאיפה לשמור על קו אחיד, ולמרות שכותבי המאמרים משתדלים לנפות ככל האפשר את סימני ההיכר של כתיבתם האישית מן המאמרים, בפועל ניתן לזהות את טביעת ידו של הכותב עליפי תוכן המאמר וסגנונו. נוסף לכך, הרי שלמרות שחלק ניכר מן הכותבים נוטה פוליטית שמאלה (אלדר, בראל, סאמט ושטרסלר נחשבים לסמנים העקביים ביותר ככיוון זה; אורן, טל ואסתרן נחשבים לסמנים הימניים), הרי שבפועל מתרחשת, כאמור, תווה עקבית ימניה, וזאת משלוש סיבות עיקריות: הרומינגטיות של מרמרי בהכתבת הקו הרעיוני; העובדה שלאורן, המבטא גם בפרשנותו עמדות ביקורתיות מאוד כלפי עמדות הפלסטינים, בלעדיות כמעט מוחלטת על הכתיבה בנושאים בטחוניים; וההרכב היומיומי המשתנה של ישיבת הנהלת המערכת, שנציגיה היותר נציים מפגינים בה נוכחות עקבית יותר.

מבין הסיבות הללו, המפתיעה ביותר אולי היא השפעתו של מרמרי על הנטייה ימניה. עורך "הארץ" הגיע מקצה מחנה השמאל ולמען האמת, גם כיום קשה לבלבל בינו לבין עורך "מקור ראשון". למרות זאת, בעמדות שאותן הוא מבטא, הן בשיחות פרטיות והן בישיבות במערכת, חל בשנה האחרונה שינוי מובהק. לדברי אחד הכותבים בעיתון, השינוי הזה דומה במידה רבה לזה שעבר על ישראל לים רבים בעקבות האינתיפאדה. "כמו הרבה אנשים אחרים, הנוף נראה לי פשוט קצת מבובל", אומר הכותב. "הוא עדיין נגד הכיבוש ונגד ההתנחלויות, אבל הוא לא מוכן לקבל את הקשר בין הפיגועים ובין הכיבוש. הקליק הזה פשוט לא נוצר אצלו, והוא אפילו מתרגז כשאנשים אחרים עושים אותו". ההשקפות הללו באות לידי ביטוי בעמדות המובעות במאמרי המערכת, כאשר בכמה מקרים שינה מרמרי את מתווה המאמר כך שהיה שונה לחלוטין מסיכום הרברים בישיבת הנהלה. "קורה שאני כותב את המאמר, והנוף נותן לו כיוון אחר לגמרי", מספר אחד הכותבים. "היו מקרים שאני או אחרים התרעמו על זה, אבל התשובה

מחלוקת עסקים

האם הממונה על ההגבלים יורה לעמוס שוקן להחזיר את ההלוואה לארנון מוזס? ואם כן, האם השלכות החלטה יגדילו או יקטינו את הקרטליזציה של העיתונות המודפסת? החלטה צפויה להתקבל החודש

תיה רייזנר-אורן

בימים אלה עומד הממונה על ההגבלים העסקיים, עו"ד דרור שטרם, להחליט בעניין ההלוואה שניתנה ל"קבוצת שוקן" על-ידי "יריעות אחרונות". החלטתו תשים קץ לפרשה שהחלה לפני כעשור ובמהלכה התעוררו שאלות על תחרות הוגנת ועל התנהגות אתית ראויה של מו"לים. תחילת הפרשה בשנת 1990. עמוס שוקן, מו"ל "הארץ", מתאר את השתלשלות העניינים: "רב יורקובסקי (שהיה קשור באותם ימים ל'מעריב' לאחר שפרש מקבוצת 'יריעות אחרונות') פנה אלי ואמר: רوبرט מקסוול השקיע ב'מעריב', תן לו להשקיע גם ב'הארץ' ונפעל במשותף מול המנופול של 'יריעות אחרונות'. באותה התקופה הייתי צריך ביטחון כלכלי לגבי המשך פעילות העיתון 'חדשות', אבל נרתעתי מאחר שלא הייתי בטוח שאני מעוניין בכך. גם קודם עלו אפשרויות השקעה

בעיתון, שנדחו. בהמשך התקיימו כמה פגישות עם מקסוול בישראל ובאנגליה. ארנון מוזס שמע על הדיבורים הללו ואמר: 'אם אתה מעוניין בהשקעה, בוא קבל כסף בתמורה להנפקת מניות 'הארץ''. לדברי שוקן, הסיכום בין הצדדים כלל העברה של 10 מיליון דולר מקבוצת "יריעות אחרונות" לקבוצת "הארץ" בתמורה לקבלת 16.7% ממניות "הארץ".

זמן קצר לאחר מכן דובר על שינוי העסקה מעסקת השקעה בהון מניות – להלוואה. הרקע היה, ככל הנראה, רצינה של קבוצת "יריעות אחרונות" לגשת למרכזי הערוץ השני. ואכן ב-1992 נחתם הסכם הלוואה, שלפיו הסכום שהועבר ל"הארץ" יוחזר במלואו ל"יריעות אחרונות" בסוף שנת 2002. בהמשך פורסם ב"הארץ" כי ההלוואה ניתנה ללא בטחונות, צמורה למדד וללא ריבית.

קשרים כלכליים אלה לא פורסמו ברבים במשך שנים. "יריעות אחרונות" ו"הארץ" הן חברות פרטיות ואינן מחויבות לרווח לציבור על

התקשרויותיהן ותוצאותיהן העסקיות. בנוסף, איש לא יידע את העיתונאים במערכות על הקשר העסקי שברקם בין העיתונים. "אני חושב שזה היה נכון שלא לרווח על לקיחת ההלוואה מ'יריעות אחרונות', בדיוק כמו שאני לא צריך לרווח מאיזה בנק אני לוקח את ההלוואה", אומר שוקן.

כאוגוסט 1994 נחשפה הפרשה לראשונה בעיצומה של אחת התקופות הסוערות בתולדות התקשורת הישראלית. "מעריב" פרסם בעמודו הראשון ידיעה ולפיה ל"יריעות אחרונות" יש זיקה עסקית לקבוצת "הארץ", ועל כן דיווחי "הארץ" בכל הקשור לפרשת האזנות הסתר מגמתיים ולא מאוזנים. בידיעה של "מעריב" פורסמה גם תגובתו של עמוס שוקן שהכחיש את העובדות: "לדבריו, ל'יריעות אחרונות' או לארנון מוזס אין השקעות כספיות ב'הארץ', ומעולם לא הורימו כסף לקבוצת 'הארץ'. עם זאת הוא אישר כי יש לו 'קשרים חברתיים עם ארנון מוזס'", נאמר שם.

שבוע לאחר מכן התפרסם מאמר תגובה של שוקן

WILLIAMS

► ב"הארץ". לטענתו, עיתונאים מ"מעריב" פנו אליו עוד בתחילת יוני אותה שנה וביקשו תגובה ליריעה על ההלוואה. באותם ימים נערכו פגישות בין המו"לים של שלושת העיתונים ובהן נדון האופי שמקבל סיקור פרשת האוננות הסתר. בשיחות אלה סוכם על הפסקה זמנית של הפרסומים בעניין, למעט ריווחים מבית-המשפט. היריעה על ההלוואה של מוזס לשוקן, שאמורה היתה להתפרסם ב"מעריב", נדחתה על רקע שיחות התיאום על אופי הסיקור של פרשת האוננות הסתר. משפורסמה היריעה לבסוף הגדיר אותה שוקן במאמרו "מכשיר שחי" טה" והוסיף: "המידע שהיה בעיני נמרודי נשק הרתעה, ובמשך כשלושה חודשים נתן לו הרגשה שהצליח בעזרתו לסחוט מ"הארץ" שתיקה – חוד להיות יריעה עיתונאית". במשך אותו חודש המשיכו שני המו"לים להלום זה בזה ולהאשים איש את רעהו בהאשמות הקשורות בין היתר לשותפות העסקית הקצרה שנרונה ביניהם.

בעקבות הדברים שפורסמו בתקשורת פתח הממונה על ההגבלים העסקיים דאן, ר"ר יורם טורבוביץ, בכירור הקשרים הכלכליים בין בעלי השליטה ב"יריעות אחרונות" וב"הארץ" ובטיב פגישות התיאום בין בעלי העיתונים בקשר לסיקור פרשת ההאוננות. ב־1997 הודיע הממונה לצדדים כי הוחלט לסגור את התיק בעניין זה מבלי לקבוע אם מדובר בהסדר כובל או לא.

**פרופ' מרדכי קרנחניצר:
הנושא הוא בעל
חשיבות וכאשר התקבל
תמונה עובדתית מלאה
הוא יובא לדין
בנשיאות מועצת
העיתונות**

בסוף שנת 2001, חלה תפנית. בתחילת רצמבר חשף הכתב הדר חורש ב"הארץ" כי "יריעות אחרונות" נעתרה לבקשת "הארץ" ופרשה את פרעון קרן החוב של 10 מיליון דולר על פני המש שנים נוספות. שוקן ציין כי "זה יצא בתקשורת עוד לפני שסוכם הרבדים". בכתבה חובאה תגובתו של אליעזר פישמן: "למרות התחרות הישירה בין קבוצת 'הארץ' ובין עסקי השונים, הוא תמך בעמדתו של בעל השליטה העיקרי ב'יריעות אחרונות', ארנון מוזס, שצייד בפרישת החוב של קבוצת 'הארץ'". כעבור יומיים העלה גיא רולניק בטורו ב"הארץ" תהיות על הסכם הפרישה: "מן הראוי היה שהממונה על ההגבלים העסקיים, דרור שטרם, יידרש אליה".

ואכן, כעבור ימים ספורים דווח בתקשורת כי הממונה רדש מ"יריעות אחרונות" ומ"הארץ" פרטים על הסכמי ההלוואה החדשים. עם פתיחת החקירה הגישו הצדדים את טענותיהם בכתב והממונה החל בכדיקה. במקביל, במסגרת ההסכם החדש, העבירה "הארץ" ל"יריעות אחרונות" תשלום ראשון. שוקן סירב לציין איזה סכום הועבר. עו"ד דרור שטרם, הממונה על ההגבלים העסקיים, אמר ל"העין השביעית": "ההחלטה בנושא צפויה להתקבל בקרוב. אנו רואים בזה נושא חשוב בעל השלכות רחב לנעשה בתחומים אחרים ובשוקים אחרים, ובהתאם הוא יישקל".

תחרות בכל תחום עסקי היא חיונית. היא יוצרת תמריצים כלכליים האמורים לפעול לטובת הצרכן.

מצב, שבו מתחרה אחר מהווה מעין "בנק הלוואות" למתחרהו, מעורר תהיות. ראשית יש לשאול מה הם האינטרסים של הלווה והמלווה להתקשרות. שנית, יש לבחון את השפעת קיום ההלוואה על התחרות. פגיעה אפשרית בתחרות עלולה להיווצר הן מצד הנושה והן מצד החייב. כך, למשל, לנושה יש אינטרס שלא לפגוע יתר על המידה בחייב מאחר שהוא מחזיק בכספיו העתידיים. ואילו לגבי הלווה מתעוררת השאלה, עד כמה ביכולתו להתעלם מהיחסים שנוצרו בינו לבין נושה במסגרת פעילות השוק. דברים אלה רלבנטיים בכל תחום שבו מתקיימת תחרות, על אחת כמה וכמה בעיתונות. זירת התחרות בשוק העיתונות מתמקרת, בין היתר, באחוזי התפוצה של העיתון, במכירת שטחי הפרסום, בהעסקת עיתונאים ובתחרות התוכנית בין העיתונים. שוק העיתונות היומית בישראל מצומצם

בריתות מקומיות

בפברואר 1998 החל "מעריב" להוציא לאור מקומון בחיפה. על רקע התחרות העתידית הגיעה קבוצת "יריעות אחרונות" – אשר לא החזיקה במקומון באזור – להסדר עם קבוצת שוקן על רכישת גלינות של המקומון "כלבו" והפצתם עם גלינות יום שישי של "יריעות אחרונות". הסדר מקביל נחתם עם "יריעות חיפה". שנה לאחר מכן קבע הממונה על ההגבלים העסקיים דאן, ר"ר דרור תרמור, כי מדובר בהסדר כובל. בין היתר נאמר בקביעה: "ברית חיפאית קמה לה בין קבוצת 'יריעות' לקבוצת שוקן, והיא ממוגת – שלא כרין ובניגוד להין – את כוח העיתון 'יריעות אחרונות' בעיתונות היומית עם כוחו של 'כלבו' בעיתונות המקומית באזור חיפה... כוח משולב זה ממוגף נגד המקומון החדש של קבוצת 'מעריב' באזור חיפה ואף נגד העיתון 'מעריב' עצמו". הסדר רומה נחתם גם בשרון; מקומון רשת שוקן הוכנס ל"יריעות אחרונות" בנוסף למקומון של "יריעות תקשורת".

הקביעה כי מדובר בהסדר כובל היתה חריגשמעית. לאחריה התנהלו ריונים בעניין כבית-הדין להגבלים עסקיים, כאשר במקביל נמשכה ההפצה המשותפת, עד לסוף חודש מאי 2002, מועד שבו הודיעה "יריעות אחרונות" לממונה על ההגבלים שהיא מפסיקה את הפצת מקומוני רשת שוקן בעיתונה.

אין זו הפעם הראשונה ש"כלבו" התקשר בהסכם הפצה עם עיתון יומי "מעריב" הגיש, בשנת 1995, כתב תביעה נגד "כלבו", "יריעות אחרונות" ו"יריעות תקשורת". בתביעה נטען כי "כלבו" הפר חוזה שחתם עם "מעריב" ולפיו יופץ המקומון בעיתון במשך שלושה חודשים. הסדר ההפצה נמשך כמה שבועות עד להפסקתו החריגתית עלידי "כלבו". וכך נטען בתביעה: "או אז הפעיל 'יריעות אחרונות', למיטב הדיעה 'מעריב' וכפי שגמסר לה עלידי נושאי תפקודים בכירים ב'כלבו', את כוחו בנושה עיקרי או כשותף סמוי ברשת שוקן ואילץ את רשת שוקן לחזול מהתחרות בו באזור חיפה, ובכלל זה הפסקת חוזה ההפצה המשותפת עם 'מעריב'". התביעה הסתיימה בהסכם פשרה.

תגובת עמוס שוקן: "למעריב" היה נוח לטעון את הטענה הזאת בכתב התביעה, אבל בפועל היו לנו טענות על אי עמידה בהסכם מצדם והרבר גם בא לידי ביטוי בתביעה נגדית שלנו". ארנון מוזס סירב להגיב.

של 'הארץ' 'תשמע, המנוולים האלה כתבו עלי ככה וככה, שזה לא נכון, והנה בעיצומו של הרבר הזה אני הסכמתי לפרוש להם הלוואה'."

בנוסף לסוגיית ההסדר הכובל מעוררת ההלוואה שאלות בתחום האתיקה העיתונאית הראויה. האם ראוי שמו"ל עיתון ייקח הלוואה ממו"ל מתחרה? האם ביכולתך לסקר כנדרש את הגושה שלך? האם קוראי 'הארץ' לא ייפגעו מהאופן שבו עיתונם מסקר את

"ידיעות אחרונות"? האם עיתונאי אכן יכול לפעול בחופשיות בנסיבות אלו? איזה יתרון צמח ל"ידיעות אחרונות" ממתן הלוואה זו? ושאלת השאלות: אם "הארץ" היה זקוק למוזמנים, מדוע לא פנה לקבלת מימון בנקאי? על השאלה האחרונה סירב עמוס שוקן להגיב.

פרופ' דן כספי, מרצה במחלקה לתקשורת באוניברסיטת בן-גוריון; "אפילו אם מדובר בשני מו"לים נאורים וליברלים עדיין קיים מבחן 'מראית עין'. לשם כך עדיף היה אם, למען הפלורליזם התקשורתי, לא היה מתקיים כל קשר עסקי בין

שני התאגידים". פרופ' כספי מוסיף: "מה שצריך להדאיג אותנו זה לא מה שאנחנו יודעים על הקשר בין התאגידים, אלא קיום אפשרי של קשרים נוספים הסמויים מן העין. למען הסדר הטוב, רצוי לחזור לעקרון השקיפות שלפיו כל אחד יצהיר מה הם קשריו העסקיים, לרבות עם תאגידים אחרים ובפרט תאגידים תקשורת". פרופ' מרדכי קרמניצר, נשיא מועצת העיתונות: "הנחתי היתה שמדובר בדבר של העבר, שהסתיים או שהוא לקראת סיום, והופתעתי לשמוע שהדברים אינם כך. הנושא הוא בעל חשיבות וכאשר תתקבל תמונה עובדתית מלאה הן מהכתבה והן מהחלטת הממונה, הנושא יובא לדיון בנשיאות מועצת העיתונות".

החלטת הממונה על ההגבלים העסקיים תתקבל בקרוב. מאחר שקביעת הממונה עשויה להשפיע על היציבות הכלכלית של "הארץ", עליו לאזן בין הפגיעה בתחרות כתוצאה מקיום ההלוואה לבין הפגיעה ב"הארץ" כתוצאה מחיוב הקבוצה לפרוע אותה מיד. יש להניח שבמערכת השיקולים של הממונה יילקח בחשבון שמדובר בהסדר שהחל לפני למעלה מעשור ושמונה קודם בחן את הנושא בעבר (אמנם לפני שחל שינוי בנסיבות). בחודש מרץ השנה הופיעו פרסומים בתקשורת שלפיהם הממונה צפוי להכריז כי מדובר בהסדר כובל ולהורות על פרעון ההלוואה. ככל הידוע, ההחלטה צפויה בשבועות הקרובים. ■

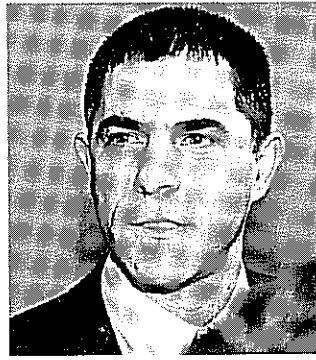
מיה רייזנר-אורן היא משפטנית ועיתונאית

יחסים טובים אתם. השגת יחסים טובים כאלה על-ידי תוכן העיתונים נחשבה ב'הארץ' תמיד להיפוכה המוחלט של עיתונות".

בדיון שהתקיים לאחרונה בוועדת הכלכלה של הכנסת על הצעת חוק הגבלת בעלויות צולבות עלה שוב הנושא. בדיון ציין שוקן רשימת כתבות שהופיעו ב"הארץ" בתקופת החוב. בין היתר הוזכר מאמר מערכת אשר דרש מעורך "ידיעות אחרונות" להתפטר בעקבות הגשת כתביהאישום על רקע פרשת האוננות, כתבה של אורית שוחט שברקה את מעורבות חיים רוזנברג וארנון מוזס

עמוס שוקן

ארנון מוזס

בפרשה וכמו כן, תלונה שהגיש העיתון לממונה על ההגבלים נגד "ידיעות אחרונות" בעניין מקומוני "ידיעות תקשורת".

הוכחה לבעייתיות הקשר העסקי בין העיתונים סופקה על-ידי שוקן עצמו. לטענתו, ייתכן שפישמן

פרופ' דן כספי: מה צריך להדאיג אותנו זה לא זה שאנחנו יודעים על הקשר בין התאגידים, אלא קיום אפשרי של קשרים נוספים הסמויים מן העין

הוא שהדליף את הידיעה הבאשונית שהתפרסמה ב"הארץ" על הארכה שניתנה לפרעון ההלוואה. לפי גרסת שוקן, פישמן עשה זאת מאחר ששלושה ימים קודם לכן פורסם ב"הארץ" כי "בנק הפועלים לא נותן אשראי גוסף לקבוצת אליעזר פישמן". וכך אמר שוקן בשיחה לגלייזה-ל: "בעקבות היריעה הזו אני חושב שאליעזר פישמן הוא זה שאמר לעיתונאי

וריצווי. עליפי סקר TGI לשנת 2001, ל"ידיעות אחרונות" נתח של 48.8% מהשוק, ל"מעריב" 26.8%, ל"הארץ" 9.1% ול"גלובס" 3.4% מהשוק. במקרה שלפנינו, העיתון השלישי בגודלו לוהה עשרה מיליון דולר מעיתון אשר הוכרז כמנופול. באשר למצבם הכלכלי של "ידיעות אחרונות" ו"הארץ", בשל היתון חכרות פרטיות, המידע אינו נגיש לציבור הרחב. יחד עם זאת, לממונה מוקנית סמכות על-פי דין לדרוש מהחברות שבכריקה את כל המידע הדרוש לו.

ההלוואה מעוררת שאלות: האם הקשרים שנרקמו הסתכמו בהלוואה בלבד? עיתונאי שעבר בקבוצת "ידיעות אחרונות" באותה תקופה טוען כי ההסכמה בין שני המו"לים כללה גם הסכמה ש"ידיעות אחרונות" לא תציע לעיתונאים מקבוצת "הארץ" משכורות גבוהות יותר כדי למשוך אותם אליה. לדעת אותו מקור, התחושה היתה שמדובר בקיטל של העיתונים נגד העיתונאים. תגובת עמוס שוקן: "העובדות הן הפוכות, במקרים לא מעטים עיתונאים של קבוצת 'הארץ' קיבלו הצעות מעיתונים של 'ידיעות אחרונות' ובמקרים לא מעטים גם עברו אליה. היו כמובן מקרים שבהם שכנענו

את העיתונאי שקיבל הצעה להישאר בקבוצת 'הארץ'. ארנון מוזס סירב להגיב לפניית 'העין השביעית'."

באשר להשפעה אפשרית של ההלוואה על המידע הנוגע לקבוצת "ידיעות אחרונות" המופיע ב"הארץ", קיים קושי בהוכחת קשר כזה. יש שיאמרו שההשפעה התוכנית תלויה בהתערבות או אי התערבות המו"ל. בשיחות עם גורמים שונים ב"הארץ", סיפרו הכתבים כי שוקן מקפיד שלא להתערב בנושאים אלה. רובם נמנעו מלמתוח ביקורת על התנהלותו של שוקן בפרשה כולה. יחד עם זאת, היו שהשמיעו ביקורת דווקא מעל גבי העיתון. גיא רולניק כתב בטורו ב"הארץ" (5.12.2001): "מדוע ארנון מוזס ואליעזר פישמן פורשים לעמוס שוקן את ההלוואה? מדוע לא לדרוש שהכסף ישולם במועד? שאלה טובה, שכ'ידיעות אחרונות' וב'הארץ' לא נתנו לה מענה". וכשבוע מאוחר יותר נדרש שוב לנושא (11.12.2001): "עדיין נשאלת השאלה האם ההלוואה הזאת, כאשר ניתנה, תרמה לדמוקרטיה?... רק נעיר שקשה לנו להאמין שההלוואה הזאת תרמה לדמוקרטיה, לכל היותר היא תרמה לתורים המוזמנים של 'הארץ'."

עמוס שוקן חוזר ואומר כי ההלוואה לא היתה השפעה על האופן שבו סוקר "ידיעות אחרונות" ב"הארץ". עוד במאמרו מספטמבר 1994 טען: "לא פעם הופיעו בעיתוני הקבוצה פרסומים נגד גורמים שלמנהלי הקבוצה היה אינטרס לטפח

אני עדות חיה

התקשורת הישראלית מגלה יחס גזעני ולא הוגן לאתיופים ומסרבת לקלוט בתוכה מבני העדה

בראשית דרכם של האתיופים בארץ נקטה התקשורת הישראלית גישה של מי שעומדת על משמר זכויותיהם וחושפת מעשי גזענות של הממסד ושל החברה. כהתאם לכך היא תקפה את הרעות הקדומות שבאו לידי ביטוי בפרסומים על תרומות הדם של האתיופים, את המידע הודוני שכא ממשרד הבריאות על מספר נשאי האיידס בקרב בני העדה, והצביעה על עוללות במקומות עבודה, בכתביהספר, בצבא ובמקומות אחרים.

הבעיה היא שהתקשורת נטשה את תפקידה ככלב השמירה של ערך השוויון וזכויות האדם, והפכה את האתיופים למצגת של החברה. מי מאתנו לא התרגש מהקציץ האתיופי הראשון, מהזוג המעורב הראשון, מהיפה האתיופית הראשונה ומהזונה האתיופית הראשונה – בררן כלל כשער האחורי של העיתון. מרוב להיטות להציג תופעות ראשוניות בעדה, הוניה העיתונות את הסיפורים הכואבים, פער התרבויות שנוצר, העבריינות הגואה, ההפליה שעושה חיל במוסדות הרשמיים. עד שיבוא הפיצוץ. מי שחרט על דגלו את שילובם של האתיופים במוקדי השפעה לא טרח במהלך עשרים השנים האחרונות להכניס לתוכו אדם אחד ממוצא אתיופי. העיתונים שלהטו לפרסם את כמות הנשאים בקרב האתיופים, לא טרחו לברר את היחסיות: מה אחוז האתיופים בקרב הנשאים מכלל אזרחי ישראל. מדוע שוכחים לציין כי בניגוד לאורח ישראלי, הנברק בעת שיחפוץ בכך, העולה האתיופי עובר בדיקת איידס בעל-כורחו, בעודו בנתב"ג?

אלה הן שאלות רלבנטיות שהתקשורת מעריפה לא להתעסק בהן. שלושת העיתונים הגדולים מפרסמים הרשות לבקרים ידיעות על הנשירה ההמונית של בני העדה ממוסדות החינוך ומסתפקים בתגובה לקונית של משרד החינוך או באמירה של אחד מנציגי העדה, ההולמת את רצונו של העיתון לחדר את אומללותו של האתיופי המצוי, ואת במקום להתעמק ולשאל את השאלות המהותיות, שהובילו מאות מבני העדה העולים לנטוש את בית-הספר.

עשרים שנה חלפו מאז שהאתיופים בארץ, והאתיופים עדיין מחפשים את עצמם בעוד שהחברה מנסה להרחיק אותם ממנה. התקשורת הישראלית מנדה את האתיופים בגסות רוח, והיא אינה שוכתת להתייפייף. מה צריך לקרות כדי שעיתון גדול יקלוט בן לעדה? זאב קאסו הוא אתיופי בוגר עיתון "במחנה". בתום שירותו הצבאי, פנה לכמה מקומונים בבקשה להצטרף למערכת, אך נדחה בנימוס פטרוני, מלווה בהסברים מנומקים. לבסוף התקבל לעבוד בערוץ הראשון. רפיק חלבי, שהאמין ביכולתו, קלט אותו, אך עובדי המערכת לא נתנו לו את התחושה שהוא עיתונאי מן המניין. "כל פעם שהייתי מביא סיפור, יצרו אצלי רושם שהם לא מאמינים לו ותמיד ביקשו ממני את מספרי הטלפון של האנשים שבהם מדובר כדי לברר בעצמם אם הסיפור אמיתי", הוא מתאר. "האבסורד הגדול הוא שבאחד הימים הבאתי סיפור ל'יומן', ביקשתי מהעורך לאפשר לי להכין את הכתבה והוא עיקם פרצופו וזלזל באמינות

לאחרונה מלאו עשרים שנה לתחילתו של גל העלייה מאתיופיה. הוויכוח סביב הצלחתו או כשלונו המר של תהליך קליטת בני העדה האתיופית בישראל לא מוצה עד תום. אבל יש הטוענים שיחסית למעבר החד מימי-הביניים למאה ה-21, או השינוי הרסטי שעברו האתיופים ממגורים בבקתות בקרן אפריקה לדירות פאר על גגות גורדי השחקים באופקים, דווקא הם הצליחו להתמוגג היטב בחברה הישראלית. יש גם כאלה, כמו עבדכם הנאמן, שהם פסימים חסרי תקנה ורואים שחורות את תהליך קליטתם של יהודי אתיופיה. כמי שרואה את ההווה וצופה אל העתיד, עלייה זו עלולה להתבהר כאחד האסונות הגדולים שהחברה הישראלית עוללה לעצמה.

העלייה מאתיופיה החלה בחשאי בשלהי שנות השבעים, והמי שיכה בהילולה ובריקודי הורה לאורך שנות השמונים והתשעים. אין ויכוח שלמבצעי העלייה הגדולים האלה היתה מטרה, שיש הצרקה להתלהבות הגדולה של החברה הישראלית, שהנה מגיעים לארץ אבות אחינו השחורים, יחפים, לבושים לבן ומעוטרים בשלל מספרים על המצת. תודו, אפילו אתם הציניקנים הייתם מלאי התרגשות למראה עיניכם. מטוסי ג'מבו מיוחרים של אל-על בגני וס מיוחד הנחיתו אותם המומים ושמהים בנתב"ג. הכותרות בעיתונים בישרו: "השיבה הביתה".

עם הזמן, ההתלהבות בחברה הישראלית, וגם בתקשורת, דעכה, למרבה הצער. האדם הלבן התרגל שאנשים כהי עור הם חלק מנופיה של המדינה. האתיופים נשכחו באתרים שכוחיאל ממטולה עד אילת, והאנשים שקירמו את פניהם בעוגות ובמתקים נעלמו כלעומת שבאו. גם הציניקנים, שהיו אמורים להיות אמונים על שמירת זכויותיו של האתיופי המסכן, הפנו לו עורף ופנו לעסוק במסכנים התורנים. האתיופים האומללים נותרו עם הכאב, הניכור ותחושת האכזבה. ובעיקר עם זכרונות של הכפריים שהסתפקו במועט.

ככל שהתרבו בעיות הקליטה של האתיופים, והחברה הישראלית גילתה שהיא בעצם גזענית, הפך השחור היפה לכושי. לפתע צצו מחלות שלא היו קודם בישראל והציבור נשטף בגל פרסומים ודוניים וחסרי שחר, כאילו האתיופים הם אלה שהעלו את נגיף האיידס לארץ הקודש. הפרסומים לוו בשמות-תואר שהשחירו את פניהם של השחורים, כאילו כל שחור נושא בדמו את נגיף האיידס וכאילו האתיופים מורידים את ערכן של השכונות היוקרתיות הלבנות וכד'. העיתונאים, שקודם אהרו את האתיופים, גילו הבנה לרגשותיו של האדם הלבן החושש להידבק באיידס. ברזוז זו גילו עיתונאים הבנה גם לאשה לבנה בקריות שאימה לשרוף את עצמה אם שכניה יהיו אתיופים, וזיכו את עמדתה בכותרת בולטות.

אני יודע להעיד, לאחר שבע שנים של התחככות בברנזיה הסגורה והמתייפייפת של התקשורת, שמדובר בחבורה של דיסק קשיח, שמסרבת לקבל את השונה כפי שהוא, לא רק במלים אלה במעשים

הסיפור. לקח לי חודשים ארוכים לשכנע את הערוץ המתחרה לפרסם את הסיפור, שלימים עשה רעש גדול". המירע שזאב קאסו הביא לערוץ הראשון ונדרחה היה סיפור יחסו המשפיל של המוסד לסוכניו ממוצא אתיופי שפעלו בסודן. קאסו פרש מתוך ייאוש מן התקשורת ופנה לעסק כחינוך. הוא ביקש ממני לציין את היחס החם שגילה אליו רפיץ חלבי, שאינו יהודי, וכנראה בגלל זה אינו ספוג ברעה קדומה.

רות אלמשט היא סטודנטית, בוגרת החוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה. היא מספרת: "שלחתי את קורות חיי לכל מערכות העיתונים וצינתי את עובדת היותי בת לעדה האתיופית ואת השכלתי בתחום, ואף התקשרתי לכמה מקומות וביקשתי לתת לי צ'אנס אחר. הם אמרו לי, 'נחזור אליך בהקדם', ועד היום לא קיבלתי תשובה". לרברי אלמשט, חברה ללימודים (שאינו ממוצא אתיופי), שפנה ררך מכרים העוברים בתקשורת, התקבל לעבוד באחד העיתונים הגדולים: "אילו לא הייתי אתיופית היו מזמינים אותי לפחות להראות את הידע שלי. לא ביקשתי להיות עורכת אלא כתבת מן המגזין, אך זאת לא קיבלתי", היא קובעת. אני ערות חיה ליחס גועני מצד התקשורת. אני העוף המזרז שהצליח להתברג במעוז השיינקינאות עוד בתקופת הצבא בגל"צ. אני יודע להעיר, לאחר שבע שנים של התחככות בברנז'ה הסגורה והמתייפייית פת של התקשורת, שמדובר בחבורה של דיסק קשיח, שמסרבת לקבל את השונה כפי שהוא, לא רק במלים אלא במעשים. למרות שהשתלבותי בה ואינני מתלונן על מעמרי כתובה, נתקלתי לא אחת ביחס פטרוני, בהערות מהסוג: "מה כבר אתה יודע לעשות", "איך למדת את זה כל-כך מהר". הנה דוגמה אופיינית מהימים האחרונים: בי 18 ביוני היה פיגוע מועז קרוב לצומת פת

בעזה, הוא לא יהודי ממוצא פולני. גטסה מוזגוביה, כתבת "ידי-עות אחרונות" המסקרת את העלייה מחבר-העמים, היא עולה מן המגזין. איש אינו מערער על אמינותם ועל יושרם המקצועי. אסתר אקלום סיימה בהצטיינות תואר שני בתקשורת באוניברסיטת תל-אביב. היא אומרת: "לא פניתי לתקשורת הישראלית כי אני יודעת שאותי לא יקבלו, יעדיפו אדם לבן או קרוב משפחה של איש תקשורת. לי אין אנשים בברנז'ה. אני שייכת לקבוצת האנשים שכותבים עליהם. לכן אני אייטם. מקסימום אני יכולה לשרת את המערכת כתרגום השפה הלא מובנת, וגם זה בחינם". אקלום אינה יחידה. יש קבוצות גדולות של צעירים מבני העדה שגילו כי כרי לצאת מהמצב שבו הם נחשבים רק לנושא תקשורת, עליהם

צילום: חיקי קרצמן

לצאת וללמוד את המקצוע. כעשרים סטודנטים אתיופים סיימו עד כה לימודי תקשורת באוניברסיטאות. לדאבוני הרב, אף אחד מהכשרונות המעולים האלה לא הצליח להשתלב במקצוע. לפי בריקתי, אין שום עיתונאי ממוצא אתיופי בתקשורת הישראלית. הזכיינים שהתמרדו על הערוץ המסחרי הנזקק שכחו שבישראל קיימים אתיופים דוברי אמהרית, בעוד שניסו לרצות כל קהל יעד אפשרי אחר בשוק. אפילו הערוץ הממלכתי לא מצא לנכון לספק רצועת שידור קצרה לאתיופים. מישהו התלונן על זה? מישהו כתב על זה? כי אין מי שיוזק את הזעקה. אין מי שיכתוב על צורכי האתיופים. אין מי שידבר על הצורך של האתיופים לשמוע את המתחולל בארץ בשפתם. וכאשר כותבים עליהם, נקוי דת המבט היא תמיד היותם מסכנים.

בעולם הנאור התקשורת היתה הראשונה לצאת נגד גזענות בחברה. לא רק לכתוב עליה, אלא גם לשמש דוגמה. בארצות-הברית מגישים חדשות בשלל צבעים – הסינית לצדו של המגיש השחור וזה לצדם של הפרשנים היהודים. בין חשובי הפובליציסטים ניתן למצוא גם אנשים שהיו פעם אייטם, ואילו התקשורת הישראלית היא גזענית. אם האתיופים יסמכו על עולם ערכיה של העיתונות הישראלית הם עלולים להישאר חוטבי העצים ושואבי המים של האדם הלבן בישראל. ■

דני אדינו אבנה הוא פרילנסר

לימוד לבנת, לחשל

העיתונות נוטלת חלק פעיל באווירת העליהם על כל התבטאות או התנהגות החורגת מן הקו המקובל; מבחר דוגמאות

תור גותן

בעיצומו של מבצע "חומת מגן", ב־29 באפריל, היה אמור להתקיים במרכז הבינתחומי בהרצליה כנס משותף של בית־הספר לממשל של המרכז ושל האגודה לזכויות האזרח. נושא הכנס היה "זכויות אדם בעת חירום". כחודש לפני הכנס הודיע ראש בית־הספר לממשל, פרופ' אהוד שפרינצק, לנציגי האגודה כי הוחלט לבטל את השתתפותם של שניים מנציגיהם, ד"ר אייל גרוס ועו"ד דן יקיר, הידועים בעמדותיהם הביקורתיות כלפי מדיניות הממשלה בשטחים. בתגובה החליטה האגודה לבטל את השתתפות כל נציגיה בכנס. הגרסאות של הגורמים המעורבים בפרשה על ההתרחשויות שקדמו לביטול שונות: ע"פ דוברת האגודה, מרים לידור, שצוטטה במוסף "הארץ", אמר לה שפרינצק שנשיא המרכז, פרופ' אוריאל רייכמן, אינו רוצה את הדוברים של האגודה. לטענת שפרינצק, ההחלטה לבטל את השתתפותם של השניים היתה שלו ונבעה מהתחושה כי אין זה נכון "בתקופה של פיגועי טרור להזמין מרצים שמאשימים את ישראל בפשעי מלחמה". שפרינצק טען עוד כי הכנס לא נוטל אלא רק נדחה לימים רגועים יותר. כך או כך, המקרה מדגים כיצד מבצעת הנהלה של מוסד אקדמי פעולה של צנזורה מטעם עצמה. יש אנשים לא מעטים אשר רואים בכך פגיעה חמורה בחופש הביטוי והמחשבה.

המקרה אופייני לאווירה של יישור קו עם מדיניות הממשלה ששררה בציבור הישראלי במהלך מבצע "חומת מגן". מתחילת המבצע, בימים האחרונים של חודש מרץ, כאשר ראשוני המילואימניקים גויסו בצו 8, ועד סיומו הסימבולי עם שחרורו של ערפאת מהמוקטעה בתחילת חודש מאי, עוררו ביטויים של ביקורת על האירועים בשטחים ועל פעולות ישראל תגובה תוקפנית ונועזת בקרב

חלקים רחבים בציבור. הדוגמה המובהקת ביותר לכך, וגם המפורסמת ביותר, היא פרשת יפה ירקוני, אך היו מקרים נוספים ואף חמורים יותר, משום שהם התרחשו הרחק מעין הציבור ולא זכו לחשיפה כלשהי. יתרה מכך, חלק גדול מהם אירעו דווקא בקרב מוסדות ציבוריים המתיימרים לדבוק בעקרונות חופש הביטוי והיצירה, כמו האוניברסיטאות, המכללות ופסטיבלי הקולנוע. שם היה לגילויים של סתימת פיות וציד מכשפות כלפי מי שהעז לבטא עמדה חוץ־קונסנזואלית אופי בוטה במיוחד, דווקא משום שכביכול שוררת בהם גישה של פתיחות וסובלנות.

העיתונות היומית התעלמה כמעט לחלוטין מהתופעה. הסיקור העיתונאי שקיבלה הפרשה במרכז הבינתחומי בהרצליה ממחיש זאת היטב. המקרה, כולל

תגובות המעורבים, התפרסם לראשונה במדור "מלח הארץ" שבמוסף "הארץ". בשבוע שלאחר מכן ערך ירון דקל ראיון ב"הכל דיבורים" על הפרשה עם שפרינצק, ב"מעריב" וב"ידיעות אחרונות" לא היה שום איזכור של המקרה, מלבד בטורה השבועי של סילבי קשת במוסף השבת של "ידיעות אחרונות". קשת כתבה כי "כל התופעות המכוערות האלה... מעלות את החשש שאולי צדק מכס נורדאו, שלו מיוחסת האמרה המרירה: עם קטן, אבל מאוס".

קריאה מדוקדקת בשלושת העיתונים היומיים הגדולים – "ידיעות אחרונות", "מעריב" ו"הארץ" – בתקופה הנדונה מעלה תמונה מורכבת ולא פשוטה. מצד אחד, התקשורת עצמה, ובתוכה גם העיתונות, נמצאת תחת התקפה מצד גורמים שונים: פוליטיקאים (הטוענים שהיא אינה פטריוטית מספיק), מנהלים וחברי דירקטוריון (המאשימים את מגישי הטלוויזיה והרדיו בנטייה חדה מדי שמאלה, כמו למשל במקרה גבי גזית), ידוענים (כמו עיריית לינור, שקראה להחרים את עיתון "הארץ" בשל תמיכתו בסרבנות והמקום הנרחב שהוא מעניק לירייהם מן השטחים של העיתונאים עמירה הס וגרעון לוי), וסתם אורחים פשוטים. מצד שני, העיתונות עצמה משתתפת באופן פעיל באווירת העליהם על כל התבטאות או התנהגות החורגת מן הקו המקובל. כך היה, למשל, בסיקור התבטאותו של פרופ' משה צימרמן מהאוניברסיטה העברית, שאמר לסטודנטים שלו בתחילת השיעור שהוא מעדיף שהם ייעררו משיעורים מפני שסירבו לשרת במחסומים, מאשר שיי

עדרו מפני שהם שומרים במחסומים. הדכי רים עוררו כצפוי סערה. מהדיווחים ב"מעריב" וב"ידיעות אחרונות" עולה נימה שלילית וכלתי אוהרת בעליל: "מעריב" דיווח ב־17.3 שהאוניברסיטה בורקת את התבטאותו של צימרמן, ו"ידיעות אחרונות" סיפר ב־20.3 על קבוצת סטודנטים שהתלוננו נגדו במשטרה. "מעריב" אף מיהר לצרף לידיעה, לצורך האיזון ככל הנראה ולשיפור המוראל, את סיפורה של קבוצת סטודנטים מאוניברסיטת בן־גוריון שהחליטה להתנדב למילואים כדי לתת מענה לתופעת הסרבנות. ב"ידיעות אחר

ונות" הצמידו לידיעה על צימרמן כותרת גדולה שעסקה בנאומו של נשיא המרכז הבינתחומי בהרצליה, פרופ' אוריאל רייכמן, אשר "תקף בחריפות מרצים למשפ"טים השקועים בארגון מרי אורחי של סרבני שירות".

בולט בהעדרו בגליונות אפריל של העיתונים גם דיון במשמעויות או בחשלכות של הנסיבות להשתיק אנשים שדעותיהם לא נמצאות בלב ההסכמה הלאומית. מעט יוצא דופן בעניין זה הוא "הארץ", אשר דיווח לקוראיו בעמודי החדשות על כמה פרשיות ואף הבליט אותן, מדי פעם. יוצאי דופן הם גם עמודי הדעות והטורים האישיים ב"ידיעות אחרונות" וב"מעריב", שפה ושם נתנו ביטוי לתופעה, בעוד שעמודי החדשות של העיתונים האלה התעלמו ממנה.

ב־24.4, למשל, התקיימה באוניברסיטת בן־גוריון בבאר־שבע הרצאת

על אף ההתעלמות הכמעט מוחלטת של "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" מחקרים של סתימת פיות בשיח הציבורי האקדמי והאמנותי, חופיעים בדפיהם דיווחים נרחבים על גילויים הנתפסים כאנטי־ישראליים, שבהם מעורבים ערבים אזרחי ישראל או גורמים בחו"ל

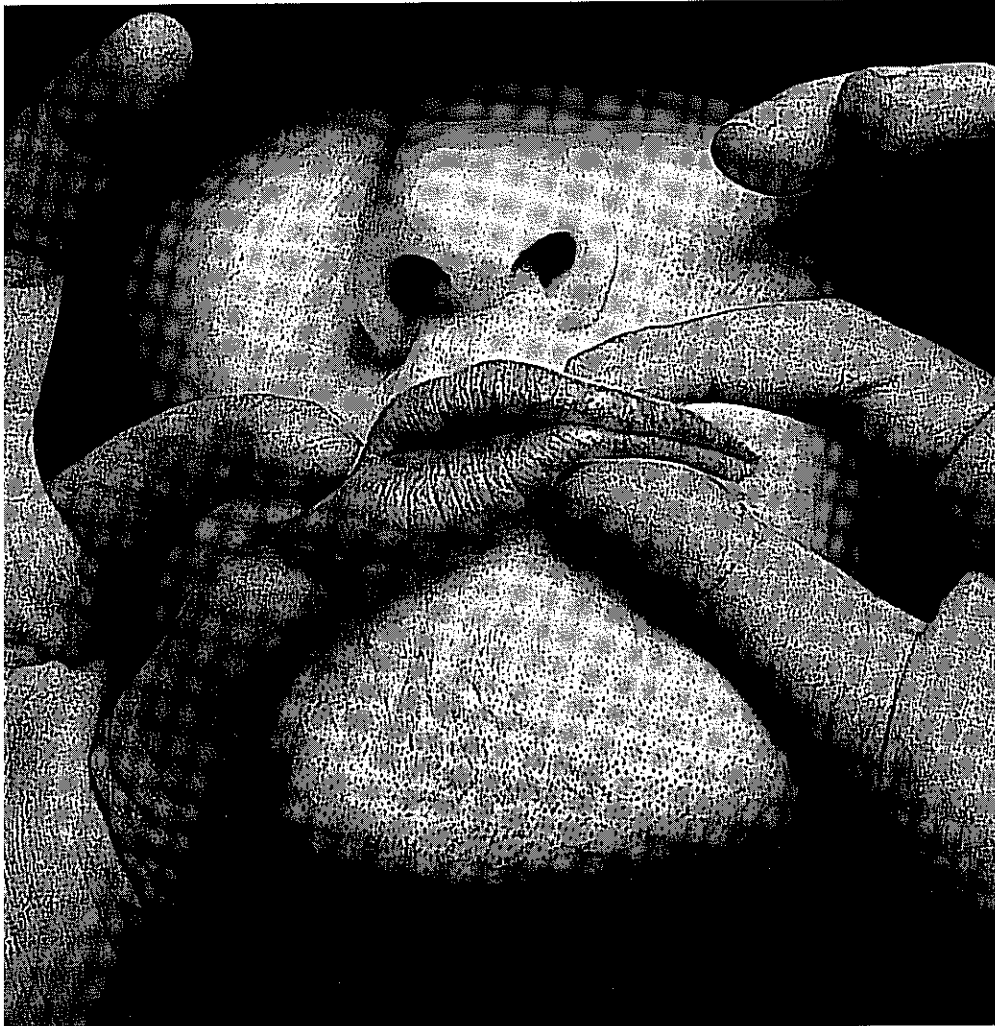
אורח מטעם ועד הסגל של האוניברסיטה. המרצה היה יוסי ביילין, שהוזמן לדבר על "הגדרת היהודי במאה ה-21". לאירוע קדמה מהומה לא קטנה. קבוצה של 43 אקדמאים מהאוניברסיטה חתמה על עצומה שקראה לבטל את הזמנתו של ביילין. המספר הגבוה של החותמים הפתיע אפילו את מארגני העצומה, חברי הסניף המקומי של "הזוג הפרופסורים לחוסן מריני", אשר עד אז הצטיירו כקבוצה קטנה של תומכי הימין בקמפוס. על אף קבלת הפנים הבלתי אזהרת קיים ביילין את הרצאתו כמתוכנן. לכאורה מדובר באירוע זניח ולא משמעותי – אם לשפוט על-פי מידת העניין שהוא עורר אצל עורכי

החרשות. "הארץ" דיווח על המקרה בעמודי החרשות בסמוך ליום ההרצאה, ואף הקצה לו מקום נרחב במסגרת כתבה מאת אריה דיין שהתפרסמה בחלק ב' של העיתון ועסקה בהשלכות העקרוניות של המקרה. ב"דיעות אחרונות" וב"מעריב" לא נכתב על כך דבר. הנה זמר ביקרה בחריפות את התבטאויותיהם הקיצוניות של מארגני העצומה בטורה האישי במוסף "24 שעות" של "דיעות אחרונות" ב-28.4 וסילבי קשת הוסיפה בהקשר זה כמה הערות סרקסטיות משלה על "אווירה פנאטית, מטורפת, פרנואידית, צדקנית וצידית מכשפות המתרחשת כאן" בטורה השבועי במוסף השבת של "דיעות" ב-26.4. אך מלבד זאת לא נרשמה התעניינות בפרשה בשני העיתונים היומיים המובילים.

המקרה השלישי נוגע לפנייתו של שרת החינוך, לימור לבנת, ליועץ המשפטי לממשלה אליקים רובינשטיין, ולפרקליטת המדינה עדנה ארבל, כדי שיבחנו את האפשרות להעמיד לדין כשבעים מרצים מאוניברסיטאות ומכללות שונות ברחבי הארץ בגין חתימתם על עצומה התומכת בסירוב לשרת בשטחים. בנוסף הורתה לבנת להקים ועדה לבדוק מדוע הותר לסטודנטים ערבים במכללת "דוד ילין" לעמוד רקת רומייה לזכר השאהירים הפלסטינים ביום השואה. יש לציין כי לבנת לא מסרה הוראות אלה מתוקף היותה פוליטיקאית מן הימין – שאז אפשר היה אולי למצוא צידוק כלשהו למעשיה – אלא מתוקף כהונתה כיו"ר המועצה להשכלה גבוהה. מן הסתם לבנת אינה רואה תפקיד זה כמחייב הקפדה ושמירה על עקרונות חופש הביטוי והמחשבה, על אף שהם מאבני היסוד של היצירה והכתיבה באקדמיה. הסיקור העיתונאי שקיבלה התנהגותה של לבנת מעניין במיוחד,

משתי סיבות: ראשית, משרד הרוברות שלה שלח למערכות העיתונים הודעה על התערבותה, כך שבניגוד למקרים באוניברסיטת בן-גוריון ובמרכז הבינתחומי, לא נדרשה כאן עבודה עיתונאית עצמאית אלא רק המרה של ההודעה לטקסט של ידיעה חדשותית. שנית, לא ניתן לפטור את היוזמות של לבנת כמהלכים זניחים המתרחשים הרחק מעינו של הציבור. לבנת היא דמות ציבורית ידועה ובעלת תפקיד מרכזי בחיי המדינה, וככזו היא נהנית מתשומת לב תקשורתית מרובה. ואכן, גם "הארץ" וגם "מעריב" פרסמו ב-25.4 את הידיעה על הוראותיה; "דיעות אחרונות" בחר להתעלם. יחד עם זאת, מעניין להשוות את אופן הדיווח בשני העיתונים: ב"הארץ" הופיעה הידיעה בעמוד הראשון, ב"מעריב" בתחתית עמוד 15. הכותרת שהוצמדה ליריעה ב"הארץ" התייחסה לטענותיה של לבנת על מרצים התומכים בסרבנות, ואף עיקר הכתבה עסק בנושא זה. ב"מעריב" התייחסה הכותרת, כמו גם רובו של הטקסט, לרשימתה של לבנת לבדוק את הפרשה במכללת דוד ילין.

ההבדל אינו מקרי. על אף ההתעלמות הכמעט מוחלטת של "מעריב" ו"דיעות אחרונות" ממקרים של סתימת פיות בשיח הציבורי האקדמי והאמנותי, מופיע ברפיהם כחודש אפריל דיווח נרחב על גילויים הנתפסים כאנטי-ישראליים מצד ערבים אזרחי ישראל או גורמים בחו"ל. דיווחים על החרמות של ישראל מטעם ארגונים וממשלות זרות מופיעים שוב ושוב בעמודי החרשות, כמו גם כותרות כגון "ערביי ישראל בשרעם קראו לרצוח את ראש הממשלה" ("מעריב", 21.4) ו"חשש מהתחזקות העוינות כלפי ישראל כמגזר הערבי" ("מעריב", 23.4).

איוו: אפרח בלוטסקי

כמו כן עסקו שלושת העיתונים בהרחבה בהתקפות על יפה ירקוני בגין התבטאויותיה בגנות התנהגות צה"ל בשטחים. בימים האחרונים של חודש אפריל הופיעה כמעט בכל יום ידיעה בעמודי החרשות בעניין זה: "תגובות הנוער מחרימות את שיריה של יפה ירקוני" ("מעריב", 24.4), "גירי גוב פורש מאמ"י בעקבות הודעת הארגון על ביטול ערב ההצדעה לירקוני" ("מעריב", 25.4). מלבד זאת פורסמו ראינות אישיים עם ירקוני במוסף "סופשבוע" של "מעריב" ובמוסף "הארץ" בשבוע הראשון של חודש מאי.

הדיווח העיתונאי על תופעות של סתימת פיות בשיח הציבורי בתקופת "חור מת מגן", והריון העקרוני עליו, היו, אם כן, מצומצמים ביותר. מטרידה עוד יותר השאלה כמה מקרים כאלה אירעו ולא פורסמו בשום מקום, גם לא ב"הארץ"? הציבור אמנם זכאי לדעת, אך יש כנראה דברים שעדיף שלא נרע.

תמר גוטמן היא דוקטורנטית בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל-אביב

אני ואבא במחוזות הספין

המלה לעולם הפוליטיקה והתקשורת, וההטעיה היתה לפרשנות, כזו המבקשת להציג אירוע מסוים כאור חיובי לאותו גורם פוליטי. "היועצים המרברים עם הכתבים ומנסים להכניס את הספין, את הגיתוח שלהם, לתוך הסיפור", תיארה אליזבת בומילר ב"ושינגטון פוסט", ששיבצה את הספין בטקסט שלה כבר באותה מערכת בחירות ב-1984.

סאפייר משווה את ה"ספין" הפוליטיקטשורתי להשלכת כדור במשחק הבייסבול, כאשר שחקן מומחה יודע לסבסב את הכדור בצורה כזו, שאי-שם במהלך מסלולו ייטה לפתע ימינה או שמאלה, כדי להגיע בריוק אל הנקודה המיועדת. מומחה הסבסוב, הספין-דוקטור, יודע כיצד לתדרך כתבים כך שיציגו את הרברים בדרך שתסייע לקידום עניינו של הפוליטיקאי, מזמין הספין.

הספין-דוקטורס ולקוחותיהם משוכנעים שהעובדות הן, לכל היותר, חימר רך שעם קצת כישרון אפשר ללוש אותו לחתול או לעכבר. "בעידן של התפוצצות טכנולוגיות מידע, אין אמת – פרט לאמת שאתה יוצר לעצמך", צוטט איש יחסייהציבור ריצ'ארד ארלמן בכתבה נרחבת על הספין שפורסמה בכתביהעת "אסקווייר" בינואר 1997. או בלשון אחרת, כפי שכתב פרופ' ירון אזרחי בגיליון מס' 2 של "העין השביעית", לעולם אין העובדות מדברות בעד עצמן. הכתבים והפרשנים הם אפוא, לא נעים להורות, רק הכדור שעם קצת כישרון וניסיון אפשר לסבסב לכל מטרה ויעד. עיתונאים לא "עושים ספין", כפי שיש

לפני שבועות אחדים טילפן אלי אבי, כולו זועם. "איך זה שאתה משתמש במאמרים במלים שאבא שלך לא מביין?", נוף מעברו השני של הקו. יש לו שליטה מצוינת בעברית ובאנגלית, הוא קורא עיתונים כבר לפחות שלושת-רבעי מאה, זולל תשבצים וחידונים לתיאבון, ומשום כך תהיתי מה אירע. "קראתי את המאמר שלך על ש"ס", הסביר, "ומצאתי שם את המלה ספין. מה זה?". לפני שהתקשר כדי לגנוף אישית בכותב המאמר שלף אבא את מילון אבן-שושן, ומצא שם ספין בעברית, אם לא ידעתם, הוא ציפוי של לוחות עץ או חומר אחר לחלק מקיר, ביחוד לחלק התחתון, מה שמכונה בלועזית "פאנל".

לא, הפעם לא תבוא הישועה מאבן-שושן, ואפילו לא ממדהורות ה"מילון הפוליטי של סאפייר" משנות השישים והשבעים. מחבר המילון, ויליאם סאפייר, הוא לא רק ידיד קרוב ואוהד של אריאל שרון, ובעל טור פוליטי חשוב ב"ניוירוק טיימס", אלא גם מומחה ללשון האנגלית ככלל ולז'רגון הפוליטי בפרט. יש לו מדור מרתק, "לשון", במגזין השבועי של ה"טיימס", והמילון הפוליטי שהוציא הוא ספר חיוני, וגם תענוג לקריאה, לכל מי שמבקש להבין את הפוליטיקה האמריקאית או לסקר אותה. אבל כאשר כתב את המדהורות הראשונות של המילון, הספין עוד לא היה שם.

סאפייר אבחן את ה"ספין" מבצבץ בטקסטים עיתונאיים פוליטיים עכשוויים לראשונה בשנת 1984, במאמר מערכת ב"ניוירוק טיימס" לאחר העימות הטלוויזיוני בין רונלד רייגן

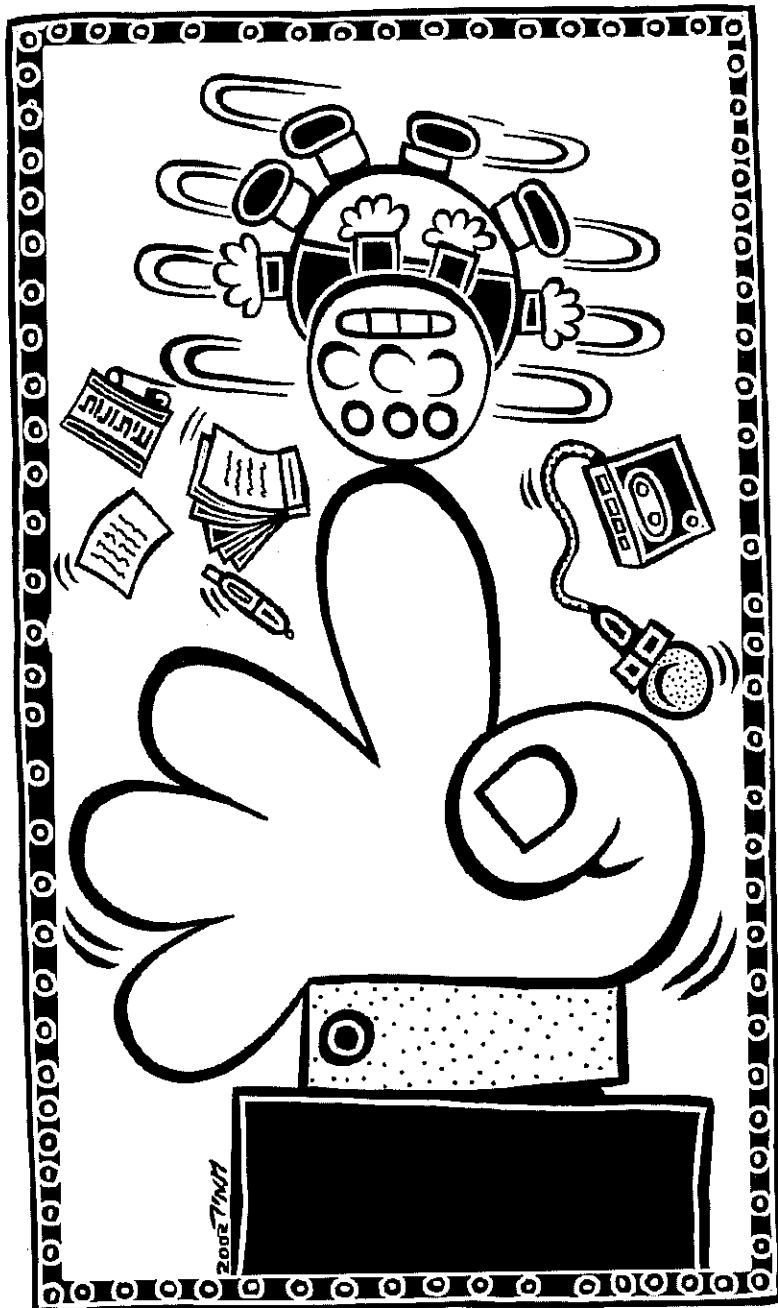
לא כל קוראינו מחזיקים חתחת לכו חילון סלנג מעודכן, אם יש כזה, המסוגל לשמור על הקצב שבו חודרות (אמור מעתה: זולגות) מלים חדשות לתוככי השיח התקשורתי

מי שטועה להגדיר זאת לפעמים אצלנו, אלא הם געשים בעל-כורחם חלק מספין שמישהו אחר מתכנן ומפעיל.

בשנות התשעים היה הספין לחלק בלתי נפרד מן הלשון הפוליטית-תקשורתית באמריקה, והספר "מעגל הספין: בתוככי מכונת התעמולה של קלינטון" מאת כתב המדיה של ה"ושינגטון פוסט", הווארד קורץ, היה לרבי-מכר. פוליטיקאים, יח"צנים ודוברים בכל העולם קראו בשקיקה כיצד דובר הבית הלבן, מייק מק'קארי, מפעיל ספין יומיומי לקידום מהלכיו של הנשיא קלינטון ותדמיתו. כבריטניה היו הספין-דוקטורס, יח"צני הפוליטיקאים, לחלק בלתי נפרד מן המפה הפוליטית, אם כי שם רבקה כמונח בקביעות משמעות שלילית. "לא תמצא

לוולטר מונדייל. שניות אחרי שהשידור הסתיים, כך נכתב במאמר, הפך חדר העיתונות לבזאר, כאשר כתריסר גברים בחליפות מהודרות ונשים כשמלות משי נעו בין הכתבים, מטפטים באוזניהם דעות נחרצות על מה שאירע בעימות ועל מה שנאמר. "אלה לא היו סתם אנשי יחסי-ציבור המנסים להציג ספין חיובי להורעה שפורסמה, אלא הספין-דוקטורס, היועצים הנכירים של המועמדים", כתב ה"ניוירוק טיימס".

הספין היה, כמוכן, בלשון האנגלית הרבה לפני שאומץ בירי יח"צנים ופרשנים פוליטיים. במדרויו כתב סאפייר באוגוסט 1986 כי הניב הפוליטי מתבסס על המלה לסובב, אשר קיבלה בשנות החמישים משמעות סלנגית של "הטעיה". אחריכך חדרה

איור: תמיר שפר

ההיסטוריון האמריקאי רוברט דרנטון, שהיה בעבר עיתונאי, סיפר במאמר על ימיו ככתב צעיר ב"ניו יורק טיימס", כיצר עמיתיו לעיתון המכובד הורגלו לחשוב שעליהם לכוון את כתיבתם לנערה דמויונית בת 12. זו קביעה מפתיעה, אבל ראוי שתישמר בזיכרון. מבלי להעליב את הקוראים, וגם לא את הקוראות, אנחנו העיתונאים חייבים לזכור שלא כל קוראינו שירתו בצו"ל (או בפלמ"ח), סיימו תואר שני בהארוורד או מחזיקים מתחת לכר מילון סלנג מעודכן, אם יש כזה המסוגל לשמור על הקצב שבו חודרות (אמור מעתה: זולגות) מלים חדשות לתוככי השיח התקשורתי.

ספינדוקטור שיתגאה בתואר הזה, או אפילו יודה שהוא כזה, כתב פריץ ספיגל ב"דיילי סלגרה" בנובמבר 1995, "ואין סיכוי שברגע של תקלה פוליטית תשמעו מישהו מהקהל צועק: 'תנו לי לעבור, אני ספינדוקטור'". מבחינתם, יועץ פוליטי הוא תואר מועדף.

אצלנו, הספר של קורץ השפיע עמוקות על אוגרת יועצי של אהוד ברק, שניסו ליישם זאת בעודף יצירתיות, שהוביל לשום מקום. גדי בלטיאנסקי, מי שהיה וזכרו של ברק, חשף בראיון במוסף "הארץ", במרץ 2001, חלק מאסטרטגיית הספין שהכין לבוס שלו לפני השיחות עם הסורים בשפרדסטאון בינואר 2000. בלטיאנסקי הכין כותרות לספין חיובי, שלילי או נייטרלי. את הכותרות תכנן בלטיאנסקי למטור לכתבים המדיניים שסיקרו את השיחות, ולעשות זאת ברגע האחרון, כאשר עורכי החדשות מתל-אביב נועצים בהם לגבי הכותרת ההולמת למתרחש בשיחות הסגורות. כך הכין, למשל, הצעה לכותרת לספין החיובי, אם תהיה התקדמות בשיחות: "קלינטון, ברק ואישרע סיכמו: המטרה – הסכם שלום באביב". ההצעה לכותרת חוברה מתוך לימוד דקדקני של כל מלה, כולל השימוש ב"אביב" בגלל הקונטציות החיוביות של המלה... בטופו של דבר הכותרות נראו אחרת, וסופו של המפגש בשפרדסטאון נחרץ לכישלון, עם או בלי מומחי הספין.

בשנים האחרונות התרחב הספין לתחומים רבים נוספים. קחו, למשל, את ה"ספין" המשפטי. הכרעת הדין של בית-משפט איגנה מסמך חד-משמעי, כפי שחשבנו פעם, אלא מצע נוח לספינדוקטורים. כאשר הורשע השר לשעבר יצחק מרדכי במרץ 2001 בבית-משפט השלום בשניים מתוך שלושה אישומים על מעשים מגונים, מיהרו פרקליטיו, ידידיו ורובריו של העבריין לכל מיקרופון ומצלמה להסנייד לנו, שבעצם הרבר החשוב הוא זיכוי מן הפרשה המאואחרת יותר שנכללה בכתב-האישום, ואילו שני הסעיפים האחרים שבהם הורשע הם עניין זניח.

הספין הזה לא היה מוצלח במיוחד וגם לא משוכלל ריו: בספין אמיתי מתדרכים את הכתבים והפרשנים בצורה כה משכנעת, בעיקר בתדרכי רקע, כך שהם יכתבו וישדרו את הרברים ברוח הרצויה למשגר הספין. כך קורה לעתים בבית-משפט כאשר ספינדוקטור מטעם ההגנה של איש ציבור מפנה את תשומת-לבם של כתבים להיכטים מסוימים בעדות או בהכרעת דין. הסיוע הנדיב הזה בהבנת הנקרא והנשמע מסתמך על כך שהכתבים עסוקים, לחוצים, ממהרים, ומול הדד-ליין הלוחץ וערימות הניירת וההקלטות יש סיכוי לא מבוטל שיבחרו להזכיר, ואולי אפילו להדגיש, דווקא את הפרט שהובא לתשומת-לבם. ובמקרה, כמובן, האיזכור הזה ישרת בעיקר את האינטרסים של הנאשם.

הלקח לעיתונאים איננו מקורי במיוחד: כמו תמיד חשוב להיצמד לעובדות, לשמור על הכלל "חשדה וחשדה" בעיקר כשמדובר בעלי עניין המנרבים רקע ופרשנות, ולא מזיק גם לחשוב באופן עצמאי.

ועוד לקח, הקשור לטלפון הנזעם שבו פתחנו: הנחת העבודה שצרכני התקשורת מכירים את כל המונחים והביטויים שכתבים, עורכים, פרשנים ומקורות מגלגלים ביניהם בקביעות היא תמיד שגויה. כך כשמדובר בקיצורים צבאיים או משטריים מפצמ"ר (פצצת מרגמה) ועד צח"מ (צוות הקידה מיוחד), וכך כשעוסקים במינוחים כלכליים או משפטיים.

תחנה מרכזית

**"מעריב" תחת אמנון דנקנר הוא גם פופוליסטי וגם אליטיסטי,
גם ימין וגם שמאל. נדמה שחוסר הכיוון מכווין**

ליחור שואל

כסוף החודש סוגר אמנון דנקנר חמישה חודשים בתפקיד עורך "מעריב", ועדיין לאף אחד לא ממש ברור מה האיש מתכנן ואיך ייראה "מעריב" אחרי שהאבק ישקע. כי בינתיים יש הרבה אבק, הרבה הצהרות כוונות, הרבה שינויים פרסונליים, הרבה מינויים חדשים, ושום דבר מכל אלה לא מצביע על קו מובהק.

על-פי דנקנר, "מעריב" יהפוך ל"עיתון של כולם", וב"כולם" כלולים זה לצד זה צופי דורו וסופו וקוראי מוסף התרבות של "הארץ". אמירה חברתית אליטיסטית, פופוליסטית, ימין, שמאל וקמצוץ אוניברסליות. דנקנר רוצה להמציא את אם כל הקונסנזוס, וכמו שהוא עצמו מכנה זאת – "קוקטייל מגוון". החלטותיו עד כה – הפיטורים, המינויים, הנהגת מאמרי המערכת או ההרחבות החדשותיות – מוכיחות שאכן מדובר בקוקטייל מגוון, שכיוונו אינו ברור, אלא אם נאמר שחוסר הכיוון הוא מכווון. אפשר גם לומר שכמורכבותו של האיש כך מורכבותו של המוצר.

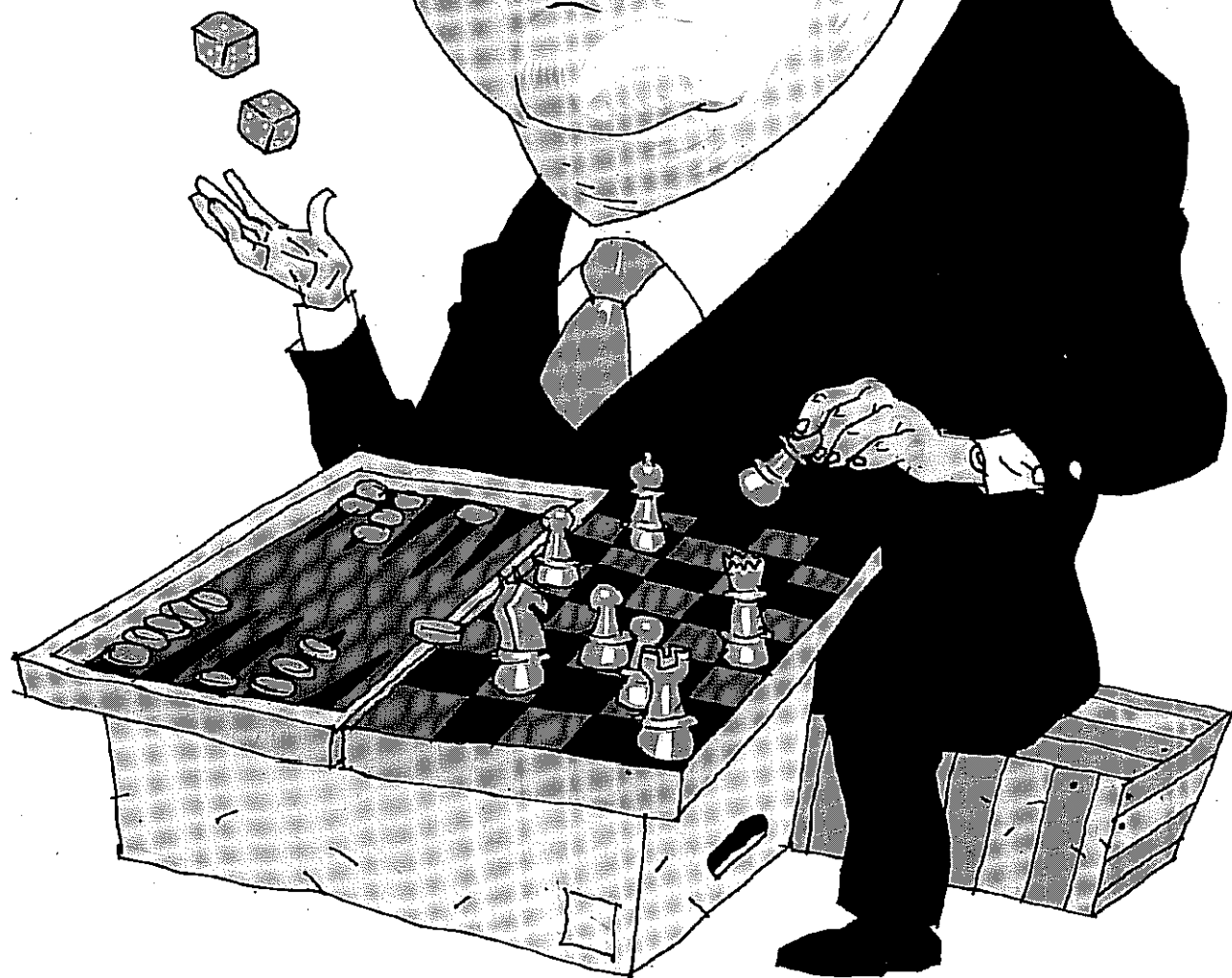
במסגרת הקריצה ל"עיתון לאנשים חושבים" צירף דנקנר לשורת כותבי המאמרים בעיתון את דן מרגלית. לצדו הצטרף עמנואל רוזן, איש ערוץ 2 בעבר והיום איש ערוץ 10, "שכותב בשפה ברורה ופשוטה יותר". דנקנר מתגאה בכתבה שפורסמה באחד מגיליונות סוף-השבוע של העיתון על כיבוש קונסטנטינופול בידי העותומאנים בשנת 1450, מעין משל למצבה של מדינת ישראל. לכאורה, כתבה שלא עוסקת בענייני היום, שאמורה להרחיב את הדעת, אך למעשה, גם היא גויסה לחיזוק טיעון פוליטי עכשווי. חידוש נוסף הוא מאמרי המערכת הלא חתומים. מאמרים כאלה

מקובלים בעיתונים היומיים הגדולים והרציניים בעולם. בישראל הם היו מקובלים בעבר בעיתונים המפלגתיים והלא מפלגתיים כאחד, ובמשך הזמן נותרו רק ב"הארץ" וב"ג'רוזלם פוסט". מאמרי מערכת אמורים לאפיין עיתונים רציניים, בעלי השקפות ברורות, שאינם חוששים להפסיד קוראים בשל עמדותיהם. איזה קו נוקט "מעריב"? הרבר ייבחו, בין השאר, במערכת בחירות. אז יהיה על העורך להחליט אם לתמוך באחת המפלגות המתחרות על השלטון. ועל כך אומר דנקנר: "נחיה ונראה".

כשנכנס דנקנר לתפקידו, אמרו בחוגי המקצוע: "הוא ייקח את העיתון ימינה וינסה לעקוף את 'ידיעות אחרונות' מלמטה". טענו שהוא ישאף "לבנות עיתון ל'אספסוף'". הוא עצמו מוחה על השימוש בביטוי, "שמכייש את כל חלקי העם. כי הקוראים שלנו וגם הקוראים שאנחנו נביא הם לא אספסוף". אמירה מעניינת כשהיא באה מפיו של אדם שההיסטוריה העשירה שלו בכתביה רצופה ביטויים בוטים ופוגעים הרבה יותר מזה.

אין ספק, העם זו ימינה. האם יהפוך דנקנר את "מעריב" למקור ראשון? לכולם? כתב זר, העוקב אחר העיתונות בישראל, מבחינ: "דנקנר שובר כביכול ימינה; במאמריו הוא יוצא נגד ערפאת ומגדיר את הסכמי אוסלו כישלון. אך עדיין לא מדובר בקו ימני אסטרטגי. דנקנר לא טוען שאסור להחזיר שטחים". אך גם אם לא מדובר בקו אסטרטגי ימני מגובש, אפשר בכל זאת להצביע על כמה צעדים שעשה דנקנר כדי ליישר קו עם הזרם המרכזי של דעת הקהל. הבולט שבהם הוא תמיכתו במבצע "חומת מגן" ויחסו השלילי לתופעת הסרבנות לשרת בשטחים. לא רק בעמורי הדעות, גם בעמורי החדשות סיקרו את מבצעי צה"ל בערי הגדה באהרה מופגנת וכמעט ללא ביקורת; הצד הפלסטיני, לעומת זאת, קיבל

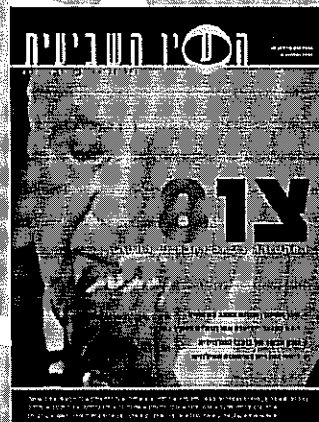
דנקנר: אני אף
פעם לא מרוצה.
ביום שאהיה
מרוצה, לא יהיה
לי מה לעשות

איור: אילן

העין השביעית

כתב עת לענייני עיתונות ותקשורת

"העין השביעית" הוא במה לעיתונאים החותרים מהרמה המקצועית והאתיקה של התקשורת הישראלית. זהו כתב העת היחיד בו תמצאו התבטאויות מעמיקות על הקשר בין פוליטיקה לתקשורת, על מאבקים בין העיתונאים, על יחסי מו"ל-עיתונאי, על ניגוד אינטרסים, זכות הציבור לדעת ועוד.

להזמנות: טלפון: 1-800-20-2222 פקס: 02-5631122

נתון לרכוש את גיליונות "העין השביעית" בכל הניתוח "סטימצקי" ו"ספרי"

ב"מעריב" סיקור רל יחסית לעיתונים אחרים. כעדותו של אחד העורכים בעיתון: "לא עודדו כתבים לסקר את הצד הפלסטיני במבצע 'חומת מגן'. כשצה"ל אסר על עיתונאים להיכנס לשטחים לא היה רצון לשלוח כתבים להביא חומר מהצד השני".

בחירתו של אמנון דנקנר לעורך "מעריב" לא הפתיעה רבים, שעקבו אחר עמידתו הנחרצת לצד המו"ל, עופר נמרודי, לאורך כל משפטו וקראו את מאמרי הגיגות שלו את פרקליטות המדינה והמשטרה. הוא לא הסתפק במתיחת ביקורת על אופן ניהול החקירה והתביעה נגד נמרודי, אלא יצא נגד גופים אלה כמעט בכל מקום שבו פעלו, בייחוד בחקירות של אישי ציבור, ובראשן יו"ר ש"ס לשעבר אריה דרעי. דנקנר הפך את מאבקו במערכת המשפט ובמשטרה למאבק כולל וצידר בכל מי שעשה כמוהו, ויש החוששים שניגוח הפרקליטות והמשטרה הפך למדיניותו של עיתון "מעריב". כך מאמר המערכת שהצביע על ממצאי דו"ח מבקר המדינה בפרשת השופט כרמל צבי טל, שחילק כספי עזובנות לעמותות שבהן חברים מקורביו, מאמר ששלח אצבע מאשימה כלפי שחיתויות בכלל המאפיינות, כביכול, את מערכת המשפט; וכך מאמר מערכת שתמך בשר לבטחון פנים, עוזי לנדאו, שקבע שהמשטרה לא תמליץ לפרקליטות אם להעמיד נחקר לדין.

"כל עוד היה דנקנר חתום על המאמרים והכתבות, זה היה דבר אחד. אבל ברגע שמדובר במאמר מערכת לא חתום, זו עמדת העיתון וזו בעיה", מצר אחד העורכים. כתב בכיר לשעבר מוכיר, כי כל עיתון משרת במידה מסוימת את המו"ל. "קשה להילחם בכך, אבל הפיכת הקו של שירות העיתון את המו"ל לאיריאולוגיה היא מסוכנת. תכלית קיומו של עיתון היא להגן לערכי הרמקורטיה, אחרת איך יעמוד הציבור לצדך ביום שירצו לפגוע בעיתון?", שואל הכתב לשעבר. גם במרד המשפטי של העיתון מקבלים מקום נרחב עורכיו ששמרו לצד נמרודי, או כאלה שביקרו את המערכת המשפטית בכלל, כמו יורם שפטל ואברהם פכטר.

דנקנר רוחה את הטענות כאילו הפך את שירות המו"ל לאיריאולוגיה. הוא טוען שאיש לא הפריע לו לכתוב על עניינים אישיים הקשורים במשפחת נמרודי. "שטויות. אף אחד לא הפריע לי אף פעם לכתוב על 'הכשרת היישוב', למשל", הוא מסביר.

אלא שהעמדת העיתון לדעות האינטרסים של המו"ל אינה מתמצית רק בעמדתו כלפי מערכת המשפט. כתבים וכתבים לשעבר ב"מעריב" מצביעים גם על גיטו של העיתון למאבק נגד מו"ל "הארץ", עמוס שוקן. לפני כחודשיים הודיעה הסופרת עירית לינור על ביטול מינויה לעיתון "הארץ", בשל מה שהגירדה הקו השמאלי שלו. המכתב פורסם באתר האינטרנט Ynet וגרר תגובות רבות. בעקבות זאת הקדיש דנקנר לפרשה שני עמודים ב"מעריב היום". עורכים וכתבים בעיתון לא ראו זאת בעין יפה. "בכל העיתונים יש ניטולים, מי שגר בבית זכוכית לא צריך לזרוק אבנים", אומרת כתבת לשעבר ב"מעריב". מצטרף אליה אחד העורכים, הממשיך לעבוד בעיתון: "לא בטוח שיש מקום לכתבה. לדעתי מדובר כאן בעניין אישי מול שוקן". לדנקנר אין ספקות. לדעתו, לכתבה על ביטול המנויים ב"הארץ" יש חשיבות מפני שהסיבה לביטול המנויים נוגעת לקו השמאלי שנוקט העיתון. וחץ מזה, מכתבה של לינור זכה לתגובות רבות מאוד ב"Ynet", ודנקנר, שמנסה להעלות את התפוצה של עיתונו, ביקש להיות עם היד על הרופק. "אין לי שום עניינים אישיים עם שוקן", מוחה דנקנר. אגב בית הזכוכית והאבנים: בזמנו, כאשר פוטר הפרשן המשפטי משה נגבי מהעיתון, הגיבו לא מעטים בביטול המנוי, והם קיבלו מכתב אישי מיעקב נמרודי. מעניין לברוק את נתוני המנויים והמכירות של "מעריב" בימים אלה, ולברר אם יש קשר

בינם לבין אפיו של העיתון תחת מנהיגותו של דנקנר. לעורך עצמו יש הסבר: "אצלו (אצל שוקן) היירדה באה בגלל הקו שהוא נקט, בשונה מיירדה בתפוצה בגלל מיתון".

ומה מתרחש בתוך העיתון פנימה? כחודשים האחרונים מספק "מעריב" פרנסה למרדרי התקשורת בעיתונים האחרים, העוקבים אחר הפיטורים והמינויים הרבים. התמונה שמתגלה מורכבת. בולטת מגמה להציע את המערכת: בעמודי החרשות מתנוססים שמות של כתבים צעירים שקודמו ממקומוני רשת "מעריב". ציפה קמפינסקי, עורכת מוסף "סופשבוע" היוקרתית, הועברה לעריכת מוסף השבת במקום אבי בטלהיים, שמונה לסגן עורך ואמור לצאת בשליחות לווינגטון. את מקומו של קמפינסקי תפס אוריה שביט, כתב צעיר מ"הארץ". כתבים ועורכים בעיתון מתקשים להסביר את עצם השינוי ואת מינויו של שביט הצעיר, הנטול "מטען חיים". "שביט הוא בחור מוכשר, אבל אם כבר להביא עורך חדש, לפחות שיהיה בעל ניסיון", מציעה כתבת בכירה בעיתון. דנקנר מסביר כיצד נפלה ההחלטה: "ישבתי עם שביט, כי חשבתי שהוא כתב טוב וביקשתי ממנו לעבור אלינו. בשיחה הבנתי שהוא חומר טוב להיות עורך". וזהו.

דנקנר רוצה לחדש, לגוון ולהחליף. הוא פיטר כמה וכמה ותיקים, למורת רוחם של רבים בעיתון, בהם כוכבים כאפרים סידון וכותבים מעמודי הדעות כמו חיים הנגבי. "אין עוררין על איכות הכתיבה של סידון. קוראים קנו את העיתון ממש בגללו", קובעת כתבת בעיתון. חיים הנגבי, איש השמאל, שכתב כתשע השנים האחרונות בעמודי הדעות על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, פוטר גם הוא. מהמקומון הירושלמי של "מעריב" פוטר גדעון ספיר, שפרסם שם את טורו המתגרה "סמרטוט ארום". כולם נדרשו לגוון את כתיבתם לפני שפוטר. "קרה להם מה שקורה להרכה אנשים שכותבים על אותם עניינים ובאותה רוח וחוזרים שוב ושוב. הקורא יודע כבר על מה הולכים לכתוב", מסביר דנקנר. "העורך אמר לי שהטור שלי מיצה את

עצמו. הבנתי מכך שצריך להיפטר מהשמאל שלא מביא תועלת שיווקית. בשנתיים שהטור פורסם נהניתי מחופש ביטוי מלא. אז אם 'מעריב' הוא עיתון של כולם, עכשיו אני כבר לא כולם?" מוחה ספיר. אמנון דנקנר אינו נמנע גם מעיסוק בענייני השכר של הכתבים והעורכים. "שלא קודמו, הוא מעורב יותר בעניינים כספיים של הכתבים", אומרת כתבת בכירה בעיתון. והוא עצמו מציין כי החליט לצמצם את פערי המשכורות, כך שמי שעושה עבודה דומה יקבל שכר דומה. לאנשי "מעריב" אין ספק, הסערה עוד לפנייהם. וכיצד מעיד הנחתום על העיסה? "אני אף פעם לא מרוצה", משיב דנקנר. "ביום שאהיה מרוצה, לא יהיה לי מה לעשות". קשה לשפוט את מידת שביעות הרצון של עובדיו ושל קוראיו, שהרי לדנקנר יש כבר הסבר מן המוכן: אם יש ירידה בתפוצה, הרי היא בגלל המיתון. ■

לימור שמואל היא עיתונאית

**כתב זר: דנקנר שובר
כביכול ימינה; במאמריו
הוא יוצא נגד ערפאת
ומגדיר את הסכמי
אוסלו ככישלון. אך
עדיין לא מדובר בקו
ימני אסטרטגי. דנקנר
לא טוען שאסור
להחזיר שטחים**

דעת הקהל

■ משב רוח מרענן

לפני כחודשיים העלה ערוץ "בריוה", המשורר ב-YES בשידורי הלוויין, עונה חדשה. כמו בעונות הקודמות של הערוץ, גם בעונה זו נבדק מושג המזרחיות ונעשה ניסיון לתת ביטוי למאפייניה. הערוץ עושה זאת בעזרת תוכניות אירות, סדרות תיעודיות וסרטים. לפעמים מכעים להבין שבערוץ מנסים לעורר את השד הערתי ולשמר את תחושות הקיפוח. אך למרות זאת הערוץ ראוי להערכה. לא בשל נסיונות אלה, אלא בשל היותו הערוץ הראשון בישראל שמאחוריו אידיאולוגיה וסדריו חברתי. במשך יותר מעשר שנים שידרו חברות הכבלים כחמישה ערוצי מקור. הערוצים הופקו ושוודרו בתנאי מונופול, ומומנו על-ידי דמי מגוי מנופחים שהגיבו לחברות הכבלים הכנסות יפות. למרות תנאים אלה הסתפקו הכבלים בשידור תוכניות רכש ותוכניות מקור וולות, לרוב מ'אנרים נמוכים. יוצא דופן היה ערוץ 8, שבו שודרו סרטים תיעודיים וכמה תוכניות מקור. שילוב של סרטי טבע (לפני שהכרנו את ערוץ "נשיונל ג'יאוגרפיק") הפך את הערוץ לאופנתי במיוחד. אך הצלחתו לא עודדה את חברות הכבלים להשקיע יותר בתוכניות איכותיות גם בערוצים האחרים. רק בשלב מאוחר, בלחץ הרגולטור, החלו כבלים להפיק גם דרמות וסדרות דרמה.

דווקא YES, חברה חדשה שנכנסה לשוק מונופוליסטי וניסתה לכבוש נתחים מתוכו, העלתה שני ערוצים שונים: YES+, המאופיין בסדרות ברטיות שלא נראו בערוצי הכבלים וסרטים תיעודיים שרק מעטים כמותם שודרו בערוץ 8, וערוץ "בריוה", שלו סדרים לחמני. בזמן הקצר שהערוץ קיים שודרו בו מספר לא מבוטל של סרטים וסדרות תיעודיות ישראליות. בעונתו החדשה מנסה הערוץ לתת ביטוי לקהלים שעל-פי מנהלי הערוץ לא באים לידי ביטוי בתקשורת – מתנחלים, דתיים, מורחים. מתמיה אין בערוץ המוגדר יסתיכוני לא ניתן ביטוי לקהל גדול שקולו לא נשמע – ערביי ישראל, המהווים ללא ספק חלק מרכזי ביסתיכונותה של ישראל. אולי בעונה הבאה יהיו בערוץ אמצעים מספיק להוות פה גם לקהל זה.

כמובן שגם ערוץ "בריוה" עושה נסיונות למשוך רייטינג – מתוכניותו של יצפאן, דרך תוכניותו של נתן זכאי ועד תוכניות הייעוץ של איריס קול ואחרים. אך כל אלה אינם ממעטים מהחירוש שיצר הערוץ: לראשונה בישראל נראה שנוצר ערוץ שמאחוריו סדר יום ואמירה. מה שלא קיים בערוצים הרבים השוטפים את מסכי הטלוויזיה הרב-הערוצית, ישנים כחדשים, כבלים ובאוויר, הנראים לפעמים כאוסף של נסיונות אקראיים למשיכת רייטינג, פשרות, וסתם חוסר מקצועיות.

ש ח ר א ב י ר י

הנהוגה בערוצים המסחריים בעולם – שם אירוע בסדר-גודל של פיגוע טרור הוא הזדמנות מצוינת להעשרת קופת המזומנים של חברת התקשורת. השורה התחתונה היא שאם אנו הפצים בשידורי חדשות איכותיים בערוצים המסחריים לאורך זמן, אנו חייבים להפנים כי יש לזה גם מחיר, והוא הפסקת פרסומות של שש דקות מפעם לפעם. כפי שאיננו דורשים מהעיתונים לחלק לנו חינם את העיתון כבני קר לאחר אירוע טרור, או לנקות את העיתון מפרסומות, כך איננו יכולים לבקש ממערכות החדשות בטלוויזיה לעבור בשבילנו בחינם. אם איננו מוכנים כלל לראות פרסומות, תמיד אפשר לעבור לערוץ הראשון. זו אחת הסיבות שאנחנו משלמים אגרה.

י ה ו ד ה ש ו י צ ר

החדשות בא על חשבון תוכניות בידור. לתוכניות אלה מותאמות פרסומות ספציפיות שאי שידורן במועד שנקבע מראש מחייב את הערוצים המסחריים לפנות את המפרסמים בשידור פרסומות במועדים מתאימים יותר להעברת מסריהם. כך שלמעשה הערוצים המסחריים רואים כיצד שורת ההוצאות שלהם הולכת ותופחת, בעוד שורת ההכנסות הולכת ומצטמצמת. בשידור פרסומות בעת אירועי טרור ניתן תמיד למצוא את שביל הזהב בין האינטרסים הכלכליים לבין השליחות העיתונאית. כבר עתה ניתן להיווכח במעין "הסדר" חרש המתבצע בשידורי החדשות. בעת התרחשות האירוע, עת הציבור צמא לכל פיסת מידע, נמנעים ערוצי החדשות משידור פרסומות והן נדחות לכל המוקדם לשלב הפרשנות, כלומר כשעה לאחר האירוע. גישה זו מאופקת עשרות מונים מהגישה

■ ונעבור לפרסומות

במציאות הנוכחית, שבה לפחות פעמיים בשבוע מופר רצף חיינו בריווח בהול על פיגוע או אירוע בטחוני אחר, עולה שוב למרכז הבמה השאלה, האם לזכייני הערוצים המסחריים יש הצדקה לשרד פרסומות בעת אירועים כאלה או לא.

ביקורת על כך שהזכיינים מנצלים את אחווי הצפייה הגבוהים כדי לגרוף הון נשמעות כמעט בכל במה שבה עולה הסוגיה לריון. הצידוק המוסרי לאי שידור פרסומות באירועים אלה הוא ברור. אכן הלב נחמץ ותחושת כעס עולה למראה תמונות הזועות, שלאחריהן שבים מיד לרצף הפרסומות הסגנוני. עם זאת צריך לברר, אם יש לערוצים המסחריים ברירה.

הירידה המתמדת באחוזי הצפייה, המצב הכלכלי וירידה דרסטית בהוצאות של חברות מסחריות רבות על פרסום, הובילו לכרסום מתמשך בהכנסות חברות הטלוויזיה בישראל. הוסיפו לכך את המצב הבטחוני הקשה ותמצאו שחברות החדשות נמצאות כעת באחת מהתקופות הגרועות בתולדותיהן.

הפקת שידורי חדשות היא מלאכה יקרה. מאחר שהציבור אינו משתתף פעיל במימון התוכן, והרדיי שה לקיצוץ בפרסומות הולכת וגוברת, אל לנו להיות מופתעים אם גם איכות שידורי החדשות תיפגע.

יתרה מזאת, מבט ברפי המאזן של חברות החדשות מלמד שהמשך המצב הנוכחי עלול אף להוביל, הלכה למעשה, את חדשות 10, ואת חברת החדשות שנמצאת כבעלות שלוש זכייניות ערוץ 2 ומתוקצבת על-ידן, לפשיטת רגל. סימנים ראשונים לכך ניתן למצוא בר"ח השנתי של חברת החדשות: עולה ממנו כי בשנת 2001 החברה כמעט שילשה את הגירעון שלה, שהאמיד ל-8.9 מיליון שקלים.

מבט מרוקדק בנתונים מלמד כי הגירעון העצום של חברת החדשות נעוץ בעיקר במצב הבטחוני: העלייה הניכרת בזמן האוויר המוקדש למבוקי חדשות מיוחדים, ומימון כוח האדם הרב העוסק בסיקור השר טף של הפיגועים. בחינת סטטיסטיקת השידורים של ערוץ 2, לדוגמה, מלמדת כי בשנת 2001 גדלו שידורי החדשות עקב אירועים מיוחדים בכ-60% לעומת שנת 2000. הגידול בשידורי

ונחזור לפרסומות

מינויו של מר יוסף בראל למנכ"ל קבוע של רשות השידור מגלם תהליך עקבי של הפיכת השידור הציבורי למלקוח פוליטי ולשידור ממשלתי לכל דבר. קדם למינוי מסע מיוחצן, שבמהלכו חשף מר בראל את משנתו. בראיון בעיתון "מעריב" בתאריך 26 באפריל 2002, מפתיע המנכ"ל בגילוי הלב: אם ראש הממשלה יבקש ממני משהו, ויגיד שהבקשה, על-פי הערכתו, היא לטובת עם ישראל, אני אעשה מה שהוא יאמר לי... ואני לא מיוחד להגיד את זה. מה אני, פופאיז? אני אבוא ואגיד לראש הממשלה, אני מסרב, אני יודע יותר טוב ממך מה מתאים ומה לא מתאים לעם ישראל?"

גם מי שימעיט בערכה של העדות ויראה בה חלק מתהליך החיזור אחרי המינוי, אינו יכול, ואסור לו, להתעלם משרשיה של תפיסת

התקשורת המגויסת. התפיסה האוטוריטרית, שעיקריה מזהירים מגרונו של המנכ"ל, מניחה כי ייעודם של אמצעי התקשורת לשרת את השלטון, ולו רק משום שהוא המיטיב לדעת מה טוב לציבור. כרי שבאקלים כזה מתבטל חלקה של התקשורת כמאתגרת את השליט ומתעמתת עמו, כפי שמצופה בכל משטר דמוקרטי.

מנין צמחה התפיסה האוטוריטרית של התקשורת בדמוקרטיה הישראלית? במשך שנים התנסחו ברשות השידור שתי מערכות נורמטיביות - האחת של עיתונות מקצועית לדוברי עברית והאחרת של עיתונות-מטעם בשידורים לדוברי ערבית. במסווה של שידור ציבורי עצמאי התנהלו שידורי תעמולה בערבית ברדיו ובטלוויזיה, והחלטה על הרחבתם התקבלה לפני כמה חודשים. מבחינה זאת, אין כמו השידור הציבורי לשקף נאמנה את הדואליות הערבית בדמוקרטיה הישראלית.

נורמות של עיתונות צייתנית, ממושמת ו"פטריוטית", שהופעלו בערבית לשביעות רצונו של הרג הפוליטי, זלגו במשך השנים לשידור בעברית, וכיום הן מאיימות להשתלט עליו. השידור בערבית, המתנהל לפי נורמות של עיתונות מגויסת, היה לחממה שבה אילפו כתבי-חצר גם בעברית, ולבסוף הכשירו גם מנכ"ל רשות, כלבכם של ראש הממשלה ושריו. פוליטיקאים הקשו ושאלו, במידה רבה של צדק - מרוע לא ניתן לקבל בשידורי הטלוויזיה בעברית יחס "פטריוטי" דומה לזה שמקבלים בשידור בערבית?

מי שגורל הדמוקרטיה בישראל יקר לו, חייב תחילה לתת את רעתו לסטנדרטים הכפולים של נורמות עיתונאיות ברשות השידור ולתבוע אחת מן השתיים: האחדה של נורמות עיתונאיות, בעברית כמו בערבית, או הפרדה ברורה ביניהן, אם השלטון מוצא תועלת בשידורי-מטעם בערבית, יארגן אותם במסגרת נפרדת, ולו רק למען שמירת הנורמות העיתונאיות בשידור הציבורי בעברית. כמבט לאחור אפשר רק להצטער שאבחנה זו לא נדרשה בזמן. כעת לא נותר אלא להספיד את השידור הציבורי ולקוות שנגיף התפיסה האוטוריטרית של מנכ"ל רשות השידור לא יולוג ולא ידבק גם בקרניטיהם של השידור הפרטי והעיתונות הכתובה.

לסיכום אצטט את דבריה המבריקים של אחת מעמיתותי, דוברת ערבית: מגיע לכם מה שנתתם לנו כל השנים! לחלופין, ברוח מאמר מוכר, אפשר להרהר ולהכות על חטא: תחילה שטפו את מוחם של אחרים - ושתקתי. אחר-כך שטפו את מוחי שלי - וכבר לא יכולתי לחשוב.

דן כספי

מרופ' דן כספי הוא חבר בוועד המנהל של רשות השידור ומרצה לתקשורת באוניברסיטת בן-גוריון בנגב

גביע העולם בכדורגל הוא הזדמנות מצוינת לתת פורקן לשלל רגשות התיעוב והחרדה מפני זרים המפעפעים בחברה הישראלית (ואולי בחברות נוספות). המונדיאל הוא אירוע שאחד מן העקרונות המכוננים שלו הוא עימות בין לאומים, ורגשות פטריוטיים לגוניהם מניעים את גלגליו.

ישראל, כידוע, לא השתתפה במונדיאל, ובכל זאת לא נפקד מקומן של העקיצות הלאומיות, אם בפליטת-פה, כפי שניתן היה לשמוע פה ושם בשידורי הטלוויזיה, ואם בלעג-עצמי שכוון בעיקר כנגד חרדת האנטישמיות הגואה במחוזותינו - דוגמת הטורים המשעשעים על כל אחת מן המשתתפות בגליון המונדיאל של "שם המשחק".

הקלות שבה נפלטת פה הערה בעלת גוון גזעני, או סתם מכיליל ופוגעני כלפי קבוצה כלשהי באוכלוסייה, איננה שייכת רווקא למונדיאל. די להיזכר בחתני פרס ישראל דוגמת חיים חפר ומשנתו בנוגע למרוקאים (אחרי שגרס כי המרוקאים לא הביאו לכאן דבר חוץ ממופלטות וחוסר תרבות, הסכים חפר, למרבה ההקלה, להתנצל על ש"לא הרגיש מספיק את ש"ס"); או בשמואל שניצר המנות שפגע בתרבות יוצאי אתיופיה, או בטובי ברדינו וזמרינו כמו אריאל זילבר שעולם ההומוסקסואלים, בין היתר, נהיר לו לגמרי והוא הואיל לשתפנו בתוכנותיו. אבל מומלץ ביותר, למי שהעניין קרוב ללבנו, להתבונן בפרסומות בטלוויזיה או להאזין להן בקול-ישראל ובגליציה"ל. שם אפשר למצוא פנינים אמיתיות. רבים זוכרים את התשריר שבו התלוצצה הקופאית במבטא רוסי כבר. ואכן, מפני שמדובר היה באוכלוסיית העולים מחבר-העמים, גורם שאין לזלזל בו, תוקן המעוות במהרה. אבל למי בכלל אכפת שבפרסומת למקרונלדס (אשר עדיין משודרת מפעם לפעם, נרמה לי) הוצג הלקוח ההודי כשוטה משועשע, המספר על האבא של הבאבא של הסבא שלו במבטא הודי מטופש, בעוד ברקע מוצגות תמונות מהווי החיים בדמוקרטיה הגרולה בעולם, כאשר הרדמה האנושית הו נחתמת בסיסמה המבריקה, הממצה בהיגף קולמוס את הוויית החיים ההודיים: "אני הולך רק על גחלים".

הבעיה איננה בכל אחד מן המקרים הללו לבדו. הם אמנם בלתי נעימים, והעליהם הציבורי המתעורר לעתים בעקבותיהם מוצדק וחיוני. אבל התמונה הכוללת נהייה גדולה ומפורטת בהרבה, שממנה מתבהר עד כמה קל להתבטא פה באופנים פגומים מעיקרם, היא שצריכה להדאיג. התקשורת אינה יכולה לעשות הרבה בנידון, ותפקידה בעיקר לראווג, יותר מכפי שהיא דואגת כיום. לא שעלי-ידי כך יבוא הקץ לגזענות בישראל, אבל הרדגה גם היא מועילה במשהו, ולכל הפחות מנחמת.

ארנון לוי

תשאלו את מצחצח הנעליים ההודי

שניים מהמסבירנים הראשיים של ישראל, רענן גיסין וגדעון מאיר, מסבירים את עצמם

ש י ש נ ה ר

לשינוי רעת הקהל הם המעשים והמדיניות", אומר רכיב דרוקר, הכתב המדיני של גל"צ. "כוחנים את נכונות המסר, ולא את רהיטות הדובר". גם אלי קמיר, הכתב המדיני של "מעריב", תולה את האשם בגורמים אחרים. "יש הבדלי גישות בין משרד ראש הממשלה ומשרד החוץ. אני לא יודע לאיזה כיוון ללכת, ערפאת פרטנר או לא? כשהמדיניות סותרנית גם ההסברה לא ברורה. בהרכב מקרים נטפלים לפקידים, שצריכים לתמרן בין כל העולמות והסיכוי שלהם לצאת טוב מהעניין הוא כמעט אפס".

גיסין, 53, צמוד לאריאל שרון כבר למעלה משני עשורים. תקופה ארוכה שירת ביחידת דובר צה"ל עד תחילת שנות התשעים, ואף שימש בתפקיד סגן דובר צה"ל.

הוא היה דובר משרד התשתיות כששרון היה השר, וכשהאחרון נכנס ללשכת ראש הממשלה קיבל גיסין את האחריות לכתבים הוריים, כשיועץ התקשורת השני, ארנון פרלמן, מטפל בכתבים הישראליים. גדעון מאיר, 55, הוא דיפלומט מקצועי זה 33 שנים בשירות החוץ. הוא שירת כציר מדיני בשגרירות בלונדון והחל מאוגוסט 2000 חולש על אגף ההסברה במשרד החוץ. כששואלים את השניים מהי הבעיה העיקרית של ההסברה הישראלית – שאלה עתיקת יומין שימיה כימי המדינה – הם לא מתבלבלים. שני הם חושבים שצריך יותר תיאום בין גופי ההסברה, אבל מרוצים ממרכז התקשורת שנפתח בכנייני האר מה בירושלים במהלך מבצע "חומת מגן". שניהם סבר רים שחשוב שיהיה מסר אחיד, אבל איש מהם אינו רוצה לוותר על סמכויותיו לטובת גורם מתאם, ושני הם משוכנעים שההסברה אינה נופלת מההסברה הפלסטינית, שאיבדה בזמן האחרון מאמינותה.

ההסברה הישראלית מועברת במגוון של אמצעים: מפעילויות של נציגויות ישראל בעולם, דרך יוזמות של יחסי ציבור וכלה בתדרוכי כתבים, אלא שאת עיקר תשומת הלב תופסת ההופעה הטלוויזיונית. בסופו של דבר, השאלה היא כיצד עוברים גיסין ומאיר את המסר ובמכתן הזה הצלחתם

שנויה במחלוקת. גיסין, הוותיק מבין השניים, דובר אנגלית משופשפת במבטא אמריקאי – תוצר שנים של עבודת דוברות והתחככות עם אמריקה – יתרון עצום בשיחה עם מראיין. אלא שנראה שסימן ההיכר הבולט שלו הוא הדרך שבה הוא מציג את טיעונו: דיבור מהיר ותקיף, אגרסיבי משהו, כמעט מפחיד. לא כולם אוהבים את הסגנון הזה. "מזדה אימים", מכנה אותו פרשן מדיני. "גיסין הוא מכונת ירייה שלא צריכה אינפורמציה", אומר שמעון שיפר, הפרשן המדיני של "יריעות אחרונות", "הוא מספק את האסונרבייטס שאמצעי התקשורת זקוקים

כפעם האחרונה שרענן גיסין, יועץ התקשורת של ראש הממשלה בתחום התקשורת הורה, ביקר בנמלי-התעופה בטורונטו שבקנדה, בדרך לעוד הרצאה בפני הקהילה היהודית המקומית, הוא עצר לצחצוח נעליים באחד הרוכנים במקום. מצחצח הנעליים, מהגר הודי, כחן אותו פעם ופעמיים ולאחר שזיהה אותו, מספר גיסין בגאווה, לא התבייש לחוות דעה על האיש שנשקף אליו בשנה האחרונה מתח נות רבות על המסך הקטן. "אני רואה אותך בטלוויזיה", ההמיה המצחצח לגיסין, "אתה מדבר מאוד יפה על ישראל". גיסין חיך. עוד לקוח פוטנציאלי של הסחורה שהוא מוכר – הסברת מדינת ישראל בעולם – זיהה אותו. יאמרו מה שיאמרו עליו בארץ, בחו"ל לפחות עושים לו כבוד.

גם גדעון מאיר, סמנכ"ל ההסברה של משרד החוץ, קיבל לאחרונה חיוקים חיוביים בתפוצות. כשביקר בלונדון לפני כחורש, הוא מגלה, קיבל אותו מנהל הקבלה, אורח אגנה שחי זה עשר שנים בעיר, בפנים מאירות. "מר מאיר, אתה עושה שירות גדול למדינתך", אמר המנהל, "שמור על הארץ".

ההנאה של גיסין ומאיר מעצמם, גדולה ככל שתהיה, אינה כהכרח נחלת הכלל. במידה רבה פרץ ההתלהבות העצמית הזו, הישראלית כליכך, משקף הלך רוח מופרז משהו. כתבים ישראלים וזרים אינם שותפים לה, רובם להפך.

שלוש הסתייגויות הן במקום כבר בראשיתם של הדברים. ראשית, גיסין ומאיר אינם הרעים שבמסר בדינו. הם נבחרו לצורך כתבה זו כדמויות מייצגות. לזכותם ייאמר כי הם נעימי שיחה וחרוצים למדי. שנית, קשיי ההסברה המבניים של מדינת ישראל אינם יכולים להיות מוטלים על כתפיהם. הם רק ההמחשה האנושית שלה. ושלישית, בניגוד למחש כה המקובלת, ישראל אינה נחזית ככישלון הסברתי על-ידי רבים מהכתבים הוריים המוצבים בארץ.

להפך, הם דווקא חושבים שבמלחמת ראש בראש, הדוברים הישראליים חרים, מהי רים ואפקטיביים מהפלסטינים. חיוק לטענה זו יש, למשל, בדבריה של חנאן עשר אווי, המסבירה בה"א הידיעה של הנושא הפלסטיני בעולם. רגע לפני פרישתה בסוף מרץ השנה מתפקידה כדוברת הליגה הערבית, הורתה עשראווי כי ההסברה הערבית אינה יכולה להתמודד עם ההסברה הישראלית.

דווקא הכתבים הישראליים סבורים שהדוברים הרשמיים פחות אשמים בליקויי ההסברה ממה שנהוג לטעון כלפיהם. "בסופו של דבר, מה שגורם

רענן גיסין: היהודים באירופה ובארצות הברית הנשקפים לי את הידיים ואומרים שטוב שיש חישה שחופית כך את החסר שלי זוכרים את זה של משרד החוץ אף פעם לא זוכרים

גם האנגלית של מאיר, אף שהיא סבירה, אינה מפילה את הכתבים הוריים מהכ"ר סא מרוב התפעלות. הביקורת הזו אינה עושה עמו צדק. האנגלית שלו סבירה ומע" לה. גם העובדה שהוא מופיע על המרקע במקום להתמקד בניהול וארגון מערך ההסברה מושכת אש. מאיר עצמו דווקא מרוצה. "יש לי מאמנת טלוויזיה ורואים את השינוי. נכון שאין לי שפה אמריקאית אבל אני רואה את התגובות. הקונסולית הבריטית באילת אמרה לי: אני לא זוכרת את שמך, אבל אתה אחד הדוברים הכי טובים של מדינת ישראל". הוא גם דוחה את הטענה שהוא מופיע יותר מדי על המרקע. לטענתו, תדירות הופעותיו בטלוויזיה היא הנמוכה ביותר מבין אנשי המשדר. "אני מקדיש להופעות חמישה אחוזים מזמני", הוא אומר, "ומופיע כשאין ברירה. יש גם אחרים שמופיעים יותר טוב ממני".

יש לקחת בחשבון שמאיר אינו חופשי לבקר את הממונים עליו. עם זאת, בתחילת יוני לא הסתיר את כעסו על התגובה הצבאית הישראלית כרמאללה אחרי הפיגוע גרע בצומת מגידו. "אני מתפוצץ. התרעתי מראש שצריך לתת לתמונות הפיגוע להיות משודרות 24 שעות לפני התגובה, שהסיטה את התמונות מהאוטובוס לרמאללה. היה צריך לחשוב על המרכיב ההסברתי. אני גם לא חושב שזה ישנה לפעם הבאה". הוא מרגיש כי על ההסברה הישראלית להתמודד עם מצב שבו "כל ילד פלסטיני יונק יחד עם חלב אמו פרופגנדה וכשהוא מופיע בטלוויזיה מציג עצמו כמי שבא מעכו או מצפת, חיי לי צה"ל אנסו את אמא שלי, דפקו את זה, דפקו את זה. הוא חי את זה. אבל אנחנו זה לא ככה, מדברים הסברה, כולם מדברים פקה פקה, אבל בשמגיעים לתכל'ס לא מבינים את משמעות המסך ושצריך להשקיע מיליונים".

בספטמבר יסתיימו שישה חודשי העסקתו של איש יחסייה ציבור מוטי מורל, ששירותיו נשכרו לצד רך יצירת אירועי תקשורת, קביעת אסטרטגיה הסברתית ופרייקטים מיוחדים. היחסים בין הצדדים אינם מהמשובחים. מורל סירב להגיב לכתבה זו, מאיר שנדרש להתייחס לתרומתו של מורל עד עתה הסתפק באמירה הפשוטה: "מוקדם מדי להגיד". ידוע שלמורל ביקורת נוקבת על תפקודם של מסבירי ראש הממשלה ומשרד החוץ.

מלבד מורל, שעלה עד כה 87,646 שקל, מעסיק משרד החוץ משרד יחסייה ציבור בניו יורק, המטפל בהסברה בארה"ב ועלותו כעשרים אלף דולר לחודש. עם משרד יחסי ציבור פריזאי מתנהלים כבר למעלה משנה מגעים לייצוג ההסברה הישראלית בכל אירופה.

גיסין מבקר את הרשתות האמריקאיות: "מקבלי ההחלטות מושפעים ממה שקורה בטלוויזיה ומגיבים ולא תמיד יש קשר בין התגובות וההחלטות למדיניות שהם נוקטים. יש צביעות מובנית במערכת. ראשי הממשלות באירופה וכל החברי סולאנה והמיגל מוראטינוס האלה אומרים בתקשורת דברים מסוימים, וכשמופיעים בפני ראש הממשלה הם מדברים בלשון אחרת. אני מרגיש יותר נוח באלג'זירה מאשר בתחנות אירופיות. באלג'זירה נותנים לך לומר את העמדה שלך ומשרדים אותה כמו שהיא. בתחנות האירופיות יש עינות בסיסית. מראש אתה יודע שהשאלה היא 'תסביר לי למה אחותך זונה, כן?' אין לי אחות, לא חשוב. אבל אחותך זונה". לקחים? "במדינת ישראל יש בערך מאה איש שיועצים להסביר מה צריך להסביר ביד ולמה ההסברה לא עובדת", אומר גיסין, "אבל אפשר לספור על יד אחת את האנשים שבאמת יודעים להסביר. צריך למצוא עוד אנשים שיכולים להעביר את המסר באנגלית ושמיכירים את המדינה. מספר הכשרונות הטבעיים מועט ואנחנו בהחלט מנסים למצוא אותם. אנשים אומרים שההסברה לא עובדת. יושבים כל ראשי הביצה האלה ומסבירים את המסבירים. אל תשאלו את המראיינין בטלוויזיה. לכו תשאלו את מצחצח הנעליים ההודי".

גידעון מאיר: יש לי מאמנת טלוויזיה ורואים את השינוי. נכון שאין לי שפה אמריקאית אבל אני רואה את התגובות. הקונסולית הבריטית באילת אמרה לי: אני לא זוכרת את שמך, אבל אתה אחד הדוברים הכי טובים של מדינת ישראל

שי שנחר הוא משפטן ועיתונאי

להם כשאין מישהו אחר, אבל לא ממלא זאת בתכנים. זה קורה לו כי הוא לא מתמצא בניואנסים ובפרטים".

"הוא יורק ומפחיר ילדים בלהט שלו", אומר פרשן אחר, "הרשתות לא מוותרות עליו כי הוא מרגיש בהופעתו עד כמה הישראלים ברוטליים וחסרי חמלה". גם במשרד החוץ לא מתלהבים. "הסגנון שלו אינו הסגנון שלנו", מורה גורם במשרד, "לא בהופעה, בשפת הגוף או באוצר המלים. הוא מדבר באופן נוקשה ופונה לקהל אמריקאי ימני, אבל נוקט את אותו סגנון גם כשהוא מרואיינין בסוכנויות הידיעות ובתחנות הבריטיות, שפחות מעריכות מסר כזה".

גיסין לא מתקפל. הוא גם מאוד מודע לביקורת. "טלוויזיה זה לא עיתונות, אלא מריום שנותן אנטרטיינמנט. אנשים יכולים לטעון שאני מתלהם, אבל אני שקט לגמרי ומחליט מראש מה סוג ההצגה שאתן. נוקשות? זה בריוק מה שצריך. הקהל היהודי שלי מחפש מישהו שירבר כמו כלב התקפה ולא כמו פורל. אני מסביר לאנשי משרד החוץ שצריך להעביר את המסר בערוצים שונים עם אנשים שונים ולא בהופעות חדר-ממירות. היהודים באירופה ובארה"ב מנסקים לי את הידיים ואומרים שטוב שיש מישהו שמופיע כך. את המסר שלי זוכרים, את זה של משרד החוץ אף פעם לא זוכרים".

גיסין סוחב אחריו סדרה של פליטות פה, שלאחריון נאלץ לחזור בו ולהבהיר מה אמר, לתקן ולהתנצל. שתיים בולטות מהזמן האחרון היו דברים שפורסמו בשמו ברדיו איי.בי.סי בניו יורק, לפיהם אמר שידה הארוכה של ישראל תשיג את רוצחי העיתונאי דניאל פרל. באמירה אחרת שיוחסה לו הוא הגיב על דברים שאמר ח"כ אחמד טיבי על תקוותו ליחסים אחרים בין יהודים לערבים, ול"דיבור בגובה העיניים". "טיבי רוצה דיבור בגובה העיניים", תמה גיסין, "כשהוא יתלשל מחבל זה יהיה בגובה העיניים".

"הריבור על פרל גרם נזק", מעריך פרשן מדיני, "ישראל הרי מבקשת לנתק את עצמה מאפגניסטן ואלקאעדה, וגיסין ברבריו קשר בין הרברים". גיסין טוען שפליטות פה הן סיכון מקצועי בתחום הרוברות אבל מסרב לראות בהתבטאות בעניין פרל טעות. "אמרת את הדברים כיהודי, לא כדובר ראש הממשלה, כלומר שמי שביצעו את הפשע הנתעב הזה יובאו לדין צדק. בדיעבד הייתי צריך לומר זאת, כיהודי. אם אתה לא יורה – אתה מפסיד". בעניין טיבי הוא טוען שלא אמר את הדברים. העידון אינו דרכו. כשלוחצים עליו בעניין סגירת מחנה הפליטים ג'נין לעיתונאים ולא משתכנעים כי ישראל דאגה לנטרל את המטענים הממולכרים שפורזו במחנה, הוא אומר: "טוב, יכול להיות שהיה צריך לחכות שאיזה עיתונאי יעלה על מוקש ואז אולי הסברתי היינו אומרים שהכנסנו עיתונאים, אבל גם שהמצב מסוכן".

יש לו גם אוהרים. "האמריקאים מתים עליו", קובע כתב מדיני ישראלי, שצבר שעות גיסין רבות. מסתבר שדווקא הסגנון הישיר, המחוספס, הוא שמושך אותם. "למרות שהוא נתפס כתקיף, הוא מעביר את המסר היטב בניסוחים חדשים", אומר כתב טלוויזיה אמריקאי, "זה הסטייל שלו וזה עובר".

גידעון מאיר, לעומת גיסין, נתפס כרמות ממלכתית למדי. הוא אינו מסת"ב באמירות שנויות במחלוקת ואינו נראה כמי שעוד רגע עומד להתפוצץ על המראיין. אלא שדווקא העובדה הזו, הסולידיות האפרורית הזו, נמצאת בעוכריו. הכתבים הזרים, שמעריכים את זמינותו ונכונותו להתראיין ולהגיב בכל שעה ("אני ישן שעתיים בלילה", הוא אומר), חושבים שהוא, איכשהו, מוגונוני מדי. "הב" עיה של גרעון, כמו של רוברים אחרים במשרד החוץ, היא שהוא לא עובר טוב בטלוויזיה", אומר כתב אמריקאי. "הוא משתמש באותה רטוריקה משעממת ולכן לא מספיק יעיל. אני יודע מראש מה הם הוא יגיד ואין לו שום דבר מרענן לתרום. גיסין אולי אגרסיבי, אבל מעביר את המסר היטב".

אבינועם רכס | על שולחן הניתוחים

היחסים בין הקהילה הרפואית לעיתונות

ועליה לשמש במה ציבורית לקיום ריון פומבי בסדרי העדיפות החברתית ביישום המדיניות הרפואית הלאומית. בכל אחד מהתחומים האלה טמון פוטנציאל הרסני. אם לא ישכילו העיתונאים להכיר בכך, עלול הנוק לגבור על התועלת הנובעת מעבודתם.

לרופא ולחוקר הרפואי יש היום עניין רב במדיה. חלפו הזמנים שבהם הסתגרו הרופאים במגדל השן שלהם כשהם נרתעים מעיתונאים כמפני האש. היום אין עוד מרכז רפואי המחשיב את עצמו שאינו מעסיק דובר במשרה מלאה אשר עיקר עיסוקו לשמור את המוסד בכותרות. לרופא ולמוסד המעסיק אותו עשוי לצמוח רווח גדול מכל חשיפה עיתונאית, כמו פרסומת אישית, קידום מקצועי, רווח כספי, משיכת חולים, העלאת המוניטין. היו אף מקרים שבהם בצד הידיעה הרפואית, התפרסם שם חברת ההונק העומדת, פיננסית, מאחורי הרופא או החוקר. למותר לציין איזה שירות עשה העיתונאי התמים למנייתיה של החברה באותו יום.

מצב זה הביא, לצערי, בשנים האחרונות לגל של "ידיעות" רפואיות אשר מוטב לו לא היו באות כלל לעולם. שיקולים של יוקרה מקצועית ותחרות על החולים מביאים לא פעם לפרסומי בוטר על "הישגים והצלחות". הנפגע העיקרי מהם הוא החולה, שהרי אין לו הכלים והידע הנדרשים לבקר את הידיעה העיתונאית. לגביו, כותרת בעיתון היא מציאות מיידית ועכשווית היוצרת לא פעם תקוות שווא ובעקבותיה התפכחות מכאיבה.

א מזמן, לרוגמה, התבשרנו בעיתונות ובטלוויזיה על "הישג" ישראלי חסר תקדים בהיסטוריה הרפואית בעולם, כאשר הושתל לב מלאכותי בחולה. תוך 24 שעות מהניתוח ובטרם יבש הדיו על הידיעה, נפטר החולה. לימים נודע גם כי לא כלב מלאכותי של ממש היה מדובר. במרבית המקרים האחרים רי בתקופת זמן של כמה חודשים כדי להבין, בדיעבד, כמה מוקדמת ובלתי מוצדקת מבחינה רפואית היתה ידיעה עיתונאית על הישג רפואי מדומה.

במציאות זו, הציבור אינו מקבל מידע על תרופה או טיפול חדש לאחר שעמדו במבחן הזמן והניסיון, שהרי אז אברה כבר "החרישה" העיתונאית המסעירה שהיא בכת-עינה של המדיה. בכך הוברים העיתונאים לרופאים ונושאים יחד עמם באחריות לפרסום קלוקל.

קל להבין, גם אם לא לקבל, את מניעיהם של העיתונאי והעורך העומד מאחוריו. שניהם נמצאים במרוץ קבוע אחר הידיעה הרועשת שניתן יהיה לקשטה בכותרת דרמטית. בעקבות הכותרת יבוא הקורא

תקופה שבה סימתי את לימודי הרפואה לא היה נכתב מאמר **1** הרן ביחסי הגומלין בין רפואה למדיה. באותם ימים רחוקים, פחות משנות דור אחד, שלטון הרופאים בחולים היה שלם ומוחלט. איש לא ערער ולא הרחרח אחר החלטותיהם. התנשאות ותוקפנות אפיינו רבים מהרופאים באותו זמן. הרופא, ורק הוא, היה בעל הידע והשפה הרפואית. הוא, ורק הוא, קבע מה טוב ומה ררוש לחולה "שלו". החולה עצמו מילא תפקיד פסיבי לחלוטין, לא היתה אמורה להיות לו עמדה או דעה כלשהי ולא היו אמורים להיות לו רצונות משל עצמו. הוא אמור היה לקבל את החלטת הרופא בבחינת "כוזה ראה וקדש". אנחנו לא שיתפנו או את החולה במהלך הריפוי והוא גם לא דרש את השותפות. המדיה, כגורם מתווך בין הרופא והחולה ובין הרופא וכלל החברה, לא היתה קיימת כמעט באותם ימים.

אבל השלטון המוחלט של הרופא בחולה הסתיים לא מכבר וטוב שכך. החברה, מתוך חשש, יראה ותשרנות כלפינו הרופאים, ומתוך אותה איסימטריה קשה הקיימת ביחסי רופא-חולה, מצאה לנכון להגביל כחוק את כוחם של הרופאים הניצבים מול החולה. כך נולד "חוק זכויות החולה", ההופך את החולה לשותף שווה זכויות בניהול הטיפול בו. אין, למיטב ידיעתי, חוק מקביל המעגן את זכויותיו של לקוח המבקש להתייעץ עם עו"ד, אדריכל או מהנדס.

הכוח המניע מאחורי שינוי דרמטי זה הוא מהפכת הידע, שאותה מובילה המדיה הכתובה והאלקטרונית. השפה הרפואית איננה עוד נחלתם הבלעדית של הרופאים. ב-cyberspace יש כיום אינסוף e-knowledge. לכל מחלה יש אתר באינטרנט, נגיש לכל, אשר בו נמצא כל המידע הנדרש לחולה. וכאשר החיץ הלשוני והמקצועי נופל, מסוגל היום החולה להבין את התהליכים העומדים ביסוד המחלות ואת הדרכים לריפויין. מרגע שניבע סדק צר זה בחומה הבצורה של מגדל הרפואה גובר הלחץ החברתי להמשיך ולהרחיבו.

הרפואה איננה מדע תיאורטי, כמו אסטרונומיה למשל, שהרי היא מעשית ומיידית ונגועת לחיים ולמוות של כולנו. נוצרו אפוא סקרנות ומציצנות של הציבור כולו לנעשה בתוך העולם המקצועי שלנו, הרופאים, ואותן נדרשת המדיה לספק, אין ספק כי תפיסת הציבור הרחב את עולם הרפואה, לטוב ולרע, מעוצבת כולה על-ידי המדיה, מכאן גם האחריות המוטלת עליה במילוי תפקיד זה.

שלושה תפקידים עיקריים יש למדיה בקשר לעולם הרפואה: עליה לדווח לציבור על החידושים וההתקדמות המתרחשים במחקר ובטיפול הרפואי; עליה לבקר את הצורה והאיכות שבה מתנהלת הרפואה בארץ;

ואחרי המפרסם. הכל נעשה תוך תחרות עם כלי תקשורת אחרים בלוח זמנים בלתי אפשרי על העיתונאי בגלל שעת הסגירה הקשוחה. במצב נתון זה אין זמן לברוק את מהימנות הידיעה שנמסרה לעיתונאי ולאזן אותה באמצעות מידע נייטרלי הבא ממומחה אחר שאינו קשור במקור הידיעה. מרבית הכתלים המסקרים את תחום הרפואה חסרים, לצערי, ידע מקצועי מספיק ובכך נמנעת מהם היכולת להתמודד עם "עוצמת" הגילוי והחידוש המונחים לפתחם. כך נוטות מרבית הידיעות העיתונאיות להפריז בטיב ובתוצאות החיוביות של הטיפול החדשני תוך שהן מתעלמות לחלוטין או ממעיטות, באופן מדאיג, לתאר את הצדדים השליליים ותופעות הלוואי של הטיפול שהם מדווחים עליו. גדיד למצוא כיריעות אלה מלה של ביקורת, היסוס או ספק.

למען החולים שאנו משרתים עלינו לקבוע יחד עם העיתונאים כללים חדשים לסיקור החידושים ברפואה בארץ. אנחנו, הרופאים, נדרשים לנהוג באיפוק רב יותר ולהציג לציבור רק את ההישגים שעמדו במבחן הזמן, היעילות והבטיחות. העיתונאים מצדם נדרשים להיות ביקורתיים ומקצועיים יותר בכואם לסקר ידיעות מסוג זה, וליצור את האיוון הנדרש על-פי האמת המרעית. בארה"ב ובאירופה קיים כבר שנים גוהל מקובל המקטין את התחרות בין העיתונאים ומאפשר הבאת ידע רפואי מהימן לידיעת הציבור. גוהל זה מתקיים בין העיתונאים הרפואיים הגדולים, שהם מקור הידע העיקרי לחידושים, ובין העיתונאים המסקרים את עולם הרפואה. על-פי הגוהל, כל מידע רפואי חדש עובר קודם כל ביקורת עמיתים (peer review) כדי לקבוע את ערכו המדעי והחידוש שיש בו. רק מידע שעמד בהצלחה בביקורת קפדנית זו יובא לרפוס בעיתונות הרפואית. הכתבים הרפואיים בעיתונות הכללית מקבלים מראש את הידיעה, טרם פרסומה בעיתון הרפואי, מתוך הסכמה הרדית כי מוטל אמברגו לפרסום הידיעה עד למועד קבוע מראש. בכך ניתנת לכתבים האפשרות ללמוד את הידיעה כראוי ולקבל עליה תגובות מקצועיות, מתוך ידיעה כי העיתון המתחרה לא יוכל להפתיע ולהקדים במועד הפרסום. ראוי שגם בארץ נאמץ לנו רמה כזו של קשר מקצועי בין הרפואה לעיתונות.

תרומת התקשורת לשינוי עמדות החברה כלפי החולה הסופני זכותו לקבוע את הדרך שבה ישתיימו הייו היתה מנרעת

גם בביקורת הקבועה שמקיימת העיתונות על הנעשה בעולם הרפואה ראוי שיימצא האיוון הנדרש בין האינטרסים של שני המקצועות. אין לי ספק כי תפקידה של העיתונות הוא לבקר ולברוק, בשם כלל החברה, את הנעשה בעולם המקצועי שלנו. המדיה לעולם תשאף לחקור ולפרסם את מה שרופאים מסוימים ינסו להסתיר, בין שזו רשלנות רפואית, אמיתית או מדומה, ובין אם מדובר ביחסי אנוש קלוקלים או בכישורי תקשורת לקויים של מי מהרופאים. ניתוח מעמדם הציבורי של הרופאים בעשורים האחרונים הפך את בתי החולים והמרפאות שקופים לציבור ואת הביקורת לנעשה בהם קשה ובוטה יותר.

הרופאים הופכים כיום בהדרגה קשובים יותר לביקורת המוטחת בהם. המציאות המשתנה סביבנו כופה זאת עלינו. המדיה, יחד עם הגופים המופקדים על כך בקרב ארגוני הרופאים, דוגמת הלשכה לאתיקה, משנים בתהליך אטי אך ברור את התנהגותם של הרופאים. יחד עם זאת יש לשמור על הקשר העדין בין הרופא לחולה ועל האמון הנדרש מהחולה בהפקידו את גופו באופן מחלט בידי הרופא המטפל בו.

בהעדר אמון זה לא תיתכן רפואה. ביקורת גורפת, מהלכת אימה, בליווי כותרת דרמטית ואיור סרקסטי מביאה לדעתי יותר נזק מתועלת. ביקורת כזו מערערת ופורמת את מערכת היחסים הרגישה שאנחנו מנסים לבנות עם החולים. יש ברשותי מספר לא מבוטל של כתבות מעין אלו. לעתים נרמה לי שמטרתן היחידה היתה למכור את העיתון של אותו יום. האמת העיתונאית והרפואית שבהן לא עמדה במבחן הזמן, אך הנזק המצטבר שנגרם בעטיין קיים ושרירי. דוגמה בולטת לסוג זה של עיתונאות הם כל אותם דיווחים עיתונאיים מרובים על רשלנות רפואית המתפרסמים טרם זמנם. לעתים לומד הרופא כראשונה על תביעה שהוגשה נגדו בגין רשלנות רפואית מתוך כתבה בעיתון סוף השבוע. שמו, תמונתו ופרטי "המקרה" זוכים לפרסום נרחב מבלי שניתנה לו ההזדמנות הנאותה להתגונן. המשפט המסיים לרוב כתבה כזו – "טרם הוגש כתבה" – אינו מהווה לדעתי איוון עיתונאי ראוי. פסקהרין החברתי של הרופא כבר ניתן בעצם הפרסום וגם אם יצא זכאי בתום ההליך המשפטי, הנזק שנגרם לו אינו ניתן לתיקון.

ה מדיה הפכה בזמננו למה שהיה פעם שער העיר או הכיכר הראשית. כולנו מצטופפים בה, שומעים ומשמיעים את דעתנו, מנסים להשפיע על דעתו של האחר. אין ספק כי הריון הציבורי בכל הנושאים הקשורים ברפואה מתנהל כמעט כולו בתוך מדיום זה, עד כי לפעמים קשה להחליט אם המדיה רק משקפת תהליכים המתרחשים בחברה או למעשה יוצרת ומניעה אותם. רשימת הנושאים הרפואיים שעמדו לדיון ציבורי במדיה בשנים האחרונות היא ארוכה ומכובדת: סל הבריאות, רפואה פרטית, קשר עם חברות התרופות, ניסויים בבני-אדם והשלכות המחקר הגנטי ועוד רבים.

הריון הציבורי הנוקב ביותר שהתנהל באמצעות המדיה בשנים האחרונות בתחום הרפואה היה להערכתי בעניין החולה הסופני וזכותו לאוטונומיה מלאה בכואו לבחור לעצמו את הדרך שבה יסיים את חייו. המדיה הכתובה והחזותית השכילה להציג שוב ושוב בפני הציבור הרחב את עומק הייסודים של חולה כזה והביאה בהדרגה לשינוי מהותי בעמדת החברה בנושא רגיש וטעון זה. נראה כי גם המחוקק הולך ומשנה עמדתו יחד עם הציבור כולו. תרומת המדיה לשינוי היתה מכרעת.

אך לא תמיד השפעת המדיה על גיהול הרפואה הלאומית היא חיובית במובהק. לעתים נוטלת התערבותה ממקבלי ההחלטות את החופש המקצועי והשיקול הענייני בכואם להכריע בנושאים רגישים במיוחד. כזה, למשל, היה הליווי התקשורתי המקיף לתרופה מסוימת נגד סרטן השד. אין מחיר ולו ליום נוסף אחד בחיי אשה שחלתה במחלה נוראה זו. אין אדם שיוכל אי-פעם להתייצב מול חולה כזו ולומר לה כי אנו כחברה איננו יכולים עוד לעמוד במחיר הכלכלי הנדרש כדי להאריך את חייה. פוליטיקאים לעולם יהיו אחרונים בשורה קצרה זו של מבשרי רע. כך זכו כ-600 נשים להשתמש בתרופה היקרה המאריכה חיים בממוצע בחמישה חודשים בלבד תוך שהן נוטלות עמן קרוב ל-20% מסך האמצעים הכספיים שעמדו לצורך עדכון סל התרופות הלאומי באותה שנה. אין לי תשובה חרמשמעית האם נכונה היתה התערבות המדיה בעניין זה או שגויה.

רפואה ומדיה נידונו להמשיך ולהסתופף תחת קורת גג אחת. הרופא והעיתונאי ימשיכו לשרת את הציבור כל אחד במקצועו. אין שוויון ושותפות של ממש בין השניים, שהרי רק האחד נתון לשיפוטו של השני, אך שניהם יחד נושאים באחריות לצורה בה מתנהלת הרפואה בארץ באופן שהיא נתפסת ומובנת על ידי הציבור. ראוי אפוא כי שני המקצועות יקיימו דיאלוג קבוע ביניהם כדי להקטין את החיכוך ולהגביר את ההבנה ושיתוף הפעולה ההדדי. אני רואה בשורות אלו חלק מהדיאלוג המשותף.

אבינעם רכס הוא פרופסור לנירולוגיה בבית-החולים הדסה ובאוניברסיטה העברית בירושלים ויו"ר הלשכה לאתיקה של ההסתדרות הרפואית בישראל

שלא כמו שרים קודמים שקיבלו ליריהם את תיק רשות השידור, השר רענן כהן השאיר את חותמו על הרשות; רק שנה לפני שפנה לעסקי הבנקאות עוד היה טרור ב"שידור הציבורי בעידן הרביעוני". זהו שמו של הדו"ח שהגיש ביוני 2001, ובו הציג תוכנית לרפורמה ברשות השידור. במסגרת הרפורמה דיבר כהן על כשל ניהולי ועמימות תקציבית. סעיף אחד הציע הקמתו של ערוץ לווייני בערבית ובאנגלית – "ערוץ המזרח התיכון". שלא כמו המלצותיו האחרות (הסדרת תנאי השכר, הגדלת היקף ההפקה המקורית והכרזה ארגונית וכלכלית), זכה סעיף זה לטיפול מיידי. באוגוסט אותה שנה אישרה הממשלה תקציב מיידי להקמת הערוץ וברשות השידור נבחר צוות הקמה לערוץ. הצוות כלל חמישה: יוסף ביניה, מנהל השידורים בערבית, ד"ר קמיליה סולימאן מאוניברסיטת בן גוריון, מר נזיה ח'יר, מפקח מהמחוז הצפוני של משרד החינוך, סטיב אדוארדס, ראש מרור החדשות באנגלית, ובראש הצוות יוסף בראל, מנהל ערוץ 33 ומי שכעבור שנה הפך להיות מנכ"ל רשות השידור.

המשימה היתה מוכרת לבראל. ב-1995, כאשר נראה היה שישאל עומדת בפנתזה של תקופה חדשה שבה יוגדרו מחדש יחסיה עם המדינות השכנות, הוחלט בממשלה וברשות השידור שיש צורך לאומי בערוץ שיבטא את המזרח התיכון החדש. הממשלה החליטה אז להפוך את ערוץ שידורי הכנסת (ערוץ 3 או כפי שהוא מוכר 33) לערוץ לווייני, שישדר למדינות השכנות. מנכ"ל

הרשות, מוטי קירשנבאום, הסביר אז שהמנדט שניתן לערוץ הוא "להציג את ישראל כמו שאנחנו מכירים אותה. הדבר נחוץ במידה בלתי רגילה, כי שמי המזרח התיכון עומדים להישטף בלוויינים זרים ודוברי ערבית". יוסף בראל, מי שניהל במשך שנים רבות את הטלוויזיה בערבית, התמנה לעמוד בראש צוות הקמת הערוץ. הוחלט אז שהמשך תקצוב הערוץ (כ-15 מיליון שקל מתקציב האוצר) יהיה תלוי בסקרי צפייה שיערכו בארצות השכנות, אך כבר אז היו כאלה שהעריכו שהערוץ ימשיך לשדר גם אם הסקרים יצביעו על אי נחיצותו. לא חלפה שנה והתברר שאין דרך לקיים סקרים במדינות ערב; כן התברר שנישאל צופים בערוץ פחות מאתו אחר מהצופים.

ברו"ח מבקר המדינה לשנת 1997 הוקדש פרק לערוץ שהצביע על בעיות רבות בתפקודו, ביניהן

אי קביעת מרד להצלחתו. עוד הצביע הדו"ח על חריגות בריוחי עובדים, העסקת קרובי משפחה, דיווחים לא מדויקים על שעות העסקה, פרסומות בשידור וכן על תלונות אורחים על שאי אפשר לקלוט את הערוץ בעזרת אנטנה. תשובתה של רשות השידור – שהערוץ לא ממומן על-ידי האגרה – התגלתה בפועל כלא נכונה והתברר שבדרכים עקיפות מגיעים כספי רשות השידור לערוץ 33. כיום קשה למצוא בלות התוכניות של הערוץ סימנים למטרתו הראשונית: סדרות אוטרליות, קנריות ואמריקאיות ותוכניות אירוח של אליעזר שטרוב, אמנון זכרוני, יעקב מנרל (ראש אגף התרבות בעיריית תל-אביב) ונעם סמל (מנכ"ל הקאמרי) אינן בערבית והסיכוי שיעניינו את

מסתמכים על אלג'זירה כמקור מידע חרותי. כעת מנסה רשות השידור להתחרות בערוצים אלה בעזרת ערוץ לווייני ובו מהדורות חרות שישודרו בכל יום מארבע אחר-הצהריים ועד חצות. אך על-פי מומחים, לא בקלות יאמצו ערבים בישראל ומתוצה לה את הערוץ החדש.

ד"ר עאטף סלאמה, מרצה בחוג לקולנוע וטלוויזיה באוניברסיטת תל-אביב ובחוג לתקשורת של אוניברסיטת בירזית, סבור שהפוליטיקאים הישראליים טעו כשחשבו שהקהל הערבי ירצה לצפות בשידורים הישראליים. "הטלוויזיה בערבית נחשבת בעיני הערבים והפלסטינים לכלי תעמולה בידי הפוליטיקה הישראלית". גם פרופ' כספי סבור שהערוץ לא יוכל להתחרות בערוצים הערביים בשל אמינותם הנמוכה של השידורים הישראליים.

מטעמים של "יעילות מרבית", כמו שמגדירים זאת בהנהלת הרשות, הוחלט בספטמבר 2001 להעמיר לרשות ערוץ המזרח התיכון את כוחהארם והתקציב של שידורי הטלוויזיה בערבית. שעות השידור בערבית יעברו מהערוץ הראשון אל הערוץ החדש. מנהל הטלוויזיה בערבית, יוסף ביניה, מנהל את הערוץ החדש לצד יוסף בראל, מנכ"ל הרשות.

בעיני צופי הטלוויזיה היהודים זכורים שידורי הטלוויזיה בערבית בזכות הסרט הערבי, כמה תוכניות כ"סמי וסוסו" ו"המסעדה הגדולה", והמגישות היהודיות גלוריה סטיוארט וליילית נגר. לעומת זאת, לערביי ישראל אין זכרונות נעימים משידורים אלה, שמבטאים ולזול בהם. עם השנים ירדו אחוזי הצפייה והצטמצמו שעות השידור לטובת סרטים בצרפתית וסדרות אמריקאיות קנויות. הסופר ומבקר הטלוויזיה סידר קשוע הקדיש

כתבות רבות במקומו "כל העיר" לטלוויזיה בערבית, ביניהן כאלה שחשפו אי סדרים ופעילות של עמותות המקורבות לעובדי הטלוויזיה. קשוע טוען שעובדי הטלוויזיה, רובם יהודים, אינם מכירים את הציבור שלו הם משרדים. "לא ברור מתי נכנסו לאחרונה האנשים המנהלים את השידורים לכפר ערבי", אומר קשוע, "זוהי טלוויזיה מיושנת בעלת מנטליות ישנה".

סאלם ג'ובראן, עורך העיתון "אלעין", התפטר לפני כמה חודשים ממליאת רשות השידור, בין השאר בגלל מחאתו על הדרך שבה מתייחסת הרשות לצופיה הערבים. ג'ובראן הצטרף למליאת רשות השידור בעקבות פנייה של השרה רליה איציק, שהיתה אחראית על הרשות לפני השר כהן. איציק הבטיחה לג'ובראן לאפשר נציגות אותנטית ומכובדת של הציבור הערבי וקיומה של מליאה

המזרח התיכון החדש

בימים אלה אמור לעלות לאוויר ערוץ טלוויזיה בערבית מטעם רשות השידור. לא קשה לנחש מה יהיה טיבו

תושבי המדינות השכנות קטן. "הערוץ התגלגל להיות ערוץ שמשרת פוליטיקאים בעזרת שידורים מהכנסת ותוכניות אירוח", אומר פרופ' רן כספי, חבר הוועד המנהל של רשות השידור. גם ד"ר יהודית אורבך, ראש ועדת התוכניות בעברית ברשות, מסכימה ואומרת ש"ערוץ 33 הפך לסרח עודף של הערוץ הראשון ויש סימן שאלה על נחיצותו".

כפי שצפה מוטי קירשנבאום, שמי המזרח התיכון גשטפו בלוויינים. דוברי ערבית: MBC, אברדאבי וכמוכונ אלג'זירה הפכו להיות מקורות המידע של המזרח התיכון. ערוצים אלה והערוצים הבינלאומיים כסי.אן.אן נקלטים בכל מקום בעזרת צלחות לוויין, שאפשר למצוא בערים הגדולות וגם במחנות הפליטים. מחקר שנערך באוניברסיטת בירזית מצביע על כך ש-79% מהפלסטינים

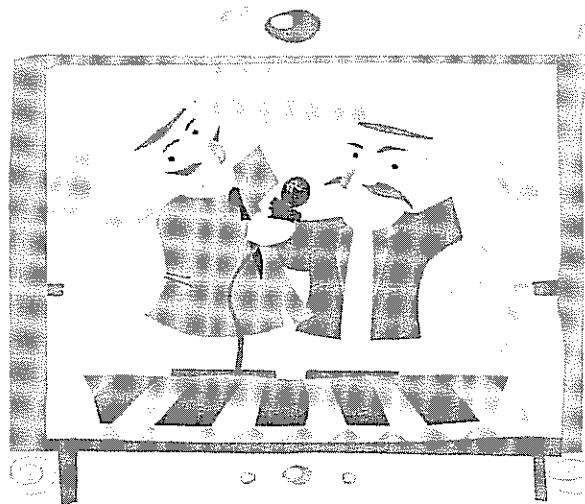
מקצועית. ג'ובראן התאכזב לגלות שרוב זמן ישיבתו במליאה הוקדש לענייני חילופי מנכ"לים, מאורי פורת, דרר דן גלינקא ועד יוסף בראל. מאז בחירתו של שרון לראשות הממשלה הרגיש ג'ובראן לחץ פוליטי מצד השלטון. "מאז עליית השלטון הנוכחי מופעל לחץ פסיכולוגי בלתי מתון לאלץ את הרשות לקבל את הקודים ולהיות נאמנים לשלטון". אך הבעיה היא עמוקה יותר, עלי-פי ג'ובראן: "רשות השירור היא דוגמא מאלפת לכך שחושבים שיש צורך באפטרופוס לערבים. השידורים בערבית מונחים על-ידי מנטליות של שכ"כ ומג"כ ואינם משקפים את הציבור הערבי. רוב הערבים לא רואים ולא שומעים את השידורים". כמו רבים אחרים רואה ג'ובראן את עיקר הבעיה בכך שהערוץ מנוהל ומתופעל ברובו

על-ידי יהודים. גם פרופ' כספי סבור ש"הציבור הערבי זקוק לערוץ שייעשה על-ידי ערבים ולא למען ערבים". ד"ר סלאמה חושב שכוח האדם המקצועי הרוש קיים במגזר הערבי ומספר שבמכללת עמק יזרעאל לבדה לומדים יותר ממאה תלמידי תקשורת ערבים, זאת בנוסף על אלה הלומדים באוניברסיטאות הישראליות והפליסטיניות. אך אלה אינם נקלטים כינתיים ברשות השידור. יוסף ביניה מתגונן ואומר שחמישים אחוז מהעובדים בערוץ הם ערבים. הוא מבטיח שבשלב מאוחר יותר לקיומו של ערוץ המזרח התיכון ייקלטו עובדים חדשים מקרב הערבים בוגרי לימודי תקשורת.

ד"ר קמיליה סולימאן מאוניברסיטת בן-גוריון רואה בשידורים סימפטום לדרך שבה מדינת ישראל מטפלת באזרחיה הערבים מאז הקמתה: התעלמות מצרכיהם וניסיון לכפות דרכי מחשבה. ד"ר סולימאן היתה חברה

בצוות ההקמה של ערוץ המזרח התיכון. "דאיתי את הערוץ כגשר בין יהודים לערבים במדינה. לדעתי יש צורך להתמקד בבניית הגשר ורק אז לפנות החוצה, אל האוכלוסייה הערבית במזרח התיכון וצפון אפריקה". בנובמבר 2001 ביקשה ד"ר סולימאן להרחיב את הצוות כך שישלול חברים בעלי יכולת מקצועית מקרב הציבור הערבי וכן להכשיר צעירים ערבים לעבודה בערוץ. "ערוץ חדש היווה הזדמנות ליהודים וערבים לממש רעיונות רעננים, אך בדרך שבה הוא מנוהל, הוא נידון לאי רלבנטיות וכישלון. הערוץ לא יעמוד בתחרות מול ערוצי הלוויין הערביים כיוון שאינו לוקח בחשבון את התחכום של הקהל הערבי". ד"ר סולימאן מספרת שבמהלך חברותה בצוות לא נידונו ענייני מהות ותוכן אלא רק נושאים טכניים, כערוצי שידור והאולפן ממנו ישודר הערוץ. אחרי

ששלחה את הדו"ח פסקו גם ישיבות אלה והצוות לא נפגש יותר עד התפטרותה בינואר 2002. בסוף מאי 2002 נערכה במשרד התקשורת ישיבה שבמהלכה הורה השר ראובן ריבלין לנציג חברות הכבלים ולנציגת חברת YES להעביר את ערוץ המזרח התיכון במסגרת הפלטפורמה הדיגיטלית, זאת משום ששידורו בפלטפורמה האנלוגית יצריך פינוי ערוץ קיים. עוד הנחה השר את דורית ענבר, יו"ר מועצת הכבלים והלוויין, לבדוק את האפשרות להפוך את הערוץ לערוץ בתשלום שאינו במסגרת החבילה הבסיסית. משמעות הדבר שכרי לצפות בערוץ המזרח התיכון, המחליף בין היתר את שידורי רשות השידור למשלמי האגרה דוברי הערבית, יש צורך להיות מנוי כבלים או לוויין בעל ממיד דיגיטלי

איור: עמי זילברמן

העיתונאי סייד קשוע: לא ברור מתי נכנסו לאחונה האנשים החנהלים את השידורים לכפר ערבי. זוהי טלוויזיה חיושנת בעלת מנטליות ישנה

ואולי אף לשלם על כך סכום נוסף. בכך תפסיק רשות השידור לספק לאזרחיה הערבים שידור שהיא מחויבת לו.

נקודת אור אפשרית לצרכני הטלוויזיה הערבים בישראל תבוא אולי בדמותו של הערוץ הייעודי המסחרי בערבית שאמור להיות משודר במסגרת שידורי הכבלים והלוויין. זהו אחד מהערוצים הייעודיים - חדשות, מוסיקה, ערבי, מסורת ורוסי - שלראשון מהם, ערוץ החדשות, כבר נקבע מפעיל אך הערוץ עדיין לא עלה לאוויר. בעוד שלשלושה ערוצים נוספים כבר פורסמו מכרזים, המכרו לערוץ הערבי עדיין מתעכב. יורם מוקרי, מנהל המנהלת להסדרת השידורים במשרד התקשורת, מסביר שפרסום המכרז התעכב בשל מגבלות תקציביות של המנהלת שלא אפשרו תשלום ליועצים. הוא מבטיח שבימים הקרובים

יפתרו הבעיות והמכרז יתפרסם. לדעתו, הערוץ המסחרי הוא זה שייתן את המענה האמיתי לצרכים של ערביי ישראל. גם ד"ר סלאמה מאמין בערוץ המסחרי: "מה שנוחץ היום זה ערוץ בלתי תלוי, מסחרי, שינוהל בידי אנשי מקצוע שינסו למלא את הצרכים של הערבים הפלסטינים בישראל. יש להקדים הקמת ערוץ כזה במחקר על הצרכים של קהל היעד ולבנות ערוץ שמלבד חדשות יספק בידור ותרבות וישקף את האמנות והמדע".

סייד קשוע אופטימי פחות. הוא סבור שלא קיימים בשוק תקציבים לערוץ כזה, ואותם גורמים אינטרסנטיים המעורבים בשידורים בערבית בערוץ 1 ו-2 יכניסו את ידיהם גם לערוץ זה. סיבה נוספת לפסימיות היא החלטה שהתקבלה באוגוסט 2001 על-ידי השרים רענן כהן ורובי ריבלין, לממן את ערוץ המזרח התיכון מפרסומות; החלטה שמעמידה בספק את הכוונה להקים ערוץ מסחרי. מוקרי מסכים ששידור פרסומות בערוץ 33 יפגע בבסיס הכלכלי של הערוץ הייעודי המסחרי, ותוהה מי המפרסמים הישראליים המעוניינים לפנות לקהל הצרכנים במדינות ערב.

לוח התוכניות של ערוץ המזרח התיכון מזכיר את ערוץ 33 של 1995. התוכניות "שיח רופאים", "ריח מגטה", "הטור השבועי", "אש צולבת", "סינמה 3", כולן בעברית, מהוות חלק נכבד משידורי הערוץ. הזמן הנותר מוקדש למבוקי חדשות (מדי שעה), שעשועונים, סדרת דרמה אחת בערבית וכמה מן התוכניות שעברו משעות השידור בערבית של הערוץ הראשון. תקציב הערוץ, כ-80 מיליון שקל, כולל בתוכו את תקציב השידורים בערבית ובאנגלית בסך של 11.8 מיליון שקל. באולפני JCS בירושלים הוקם אולפן מיוחד לשידורי החדשות וכן חדר צפייה שבו יאספו חומרים מערוצי הלוויין הערביים. הכרעה נוספת שעדיין לא התקבלה נוגעת לגודל שידורי הכנסת בערוץ 33. יו"ר הכנסת מעוניין להקים ערוץ מיוחד לכנסת והוא דן על כך עם אנשי משרד התקשורת.

הערוץ, בן טיפוחיהם של רענן כהן ויוסף בראל, אמור לעלות לאוויר בימים אלה והוא נקרא בסופו של דבר "הערוץ הלווייני הישראלי". יוסף בראל, מקברניטי ערוץ 33 וערוץ "המזרח התיכון", עומד כעת בראש רשות השידור, והוא מביא עמו את נורמות הניהול ותפיסותיו את השידור הציבורי כמי שתפקידו לשרת את השלטון. ■

שחר אבירי הוא עורך שירותי מידע של טלוויזיה אינטראקטיבית

לא קיים עיתונאי אובייקטיבי

יש למצוא בסיס חדש לאבחנה בין כתיבה עיתונאית מקצועית אחראית לזו שאינה כך

ה

כאלה מתווך עליירי הנחות תרבותיות ופרשניות ששום עיתונאי אינו יכול להימלט מהן.

הביקורת על שימוש ארכאי במושג אובייקטיביות אינה פותחת שום פתח לטענה שאם אין אובייקטיביות, במובן הפשטני האמור, העיתונאות פרוצה לטובייקטיביות פראית. אין בגאמר כאן כל יסוד לטענה שהאלטרנטיבה לתפיסה נאיבית של עיתונות אובייקטיבית היא התרה מלאה לדיווחים פוליטיים או אישיים המתחזים לדיווחים מהימנים על העולם. נהפוך הוא. אידיאל הריסון והניטרליות של העיתונאי, הציפיה שיתן דיווח מהימן, לא נחלשים אלא מנוסחים בצורה ריאלית וקרובה יותר לפרקטיקה העיתונאית.

כדי להבין מהי האלטרנטיבה לשיח נאיבי על עיתונאות אובייקטיבית, ומה יכול לשמש בסיס לאמות־מידה להערכת הפרקטיקה העיתונאית, אני מציע כאן מילון חדש: במקום אמת־המידה של "האובייקטיביות" אני מציע להעמיד את מידת "הסובייקטיביות הכנה" של העיתונאי, וכמקום לדבר על "דיווח אובייקטיבי" אני מציע "דיווח ניטרלי" או "הוגן". לבסוף, במקום הזכות לרעת, כפי שאפרט בהמשך, אני מציע את הזכות של האזרח לפרש את המציאות העוברתית.

■ ■ ■

היסוד העיקרי של "הסובייקטיביות הכנה", כמידה של עיתונאי הכפוף להגינות מקצועית, הוא תיאור או דיווח ללא כחל ושרק של המפגש בין העין הפרטית שלו לאירוע או להתנהגות שהוא עד להם. כל עיתונאי אמור במצב כזה להתנהג כאילו היה זר המנסה לתאר מה שהוא רואה עוד לפני שהוא מפרש ומייחס משמעות לאירוע ולהתנהלותו. עיתונאי

וויכוח על תפקודה של העיתונות ותפקוד העיתונאים נמצא זה זמן רב במסלול לא נכון. אנו עוסקים ללא הרף בשאלה מה הוא דיווח אובייקטיבי ומי הוא עיתונאי אובייקטיבי לעומת עיתונאי מוטה. המילון שלפיו מתנהל הוויכוח הזה הוא שגוי ואחראי במידה רבה לכלבול ביישום סטנדרטים ביקורתיים מקצועיים להערכת איכות העיתונות והעיתונאים. ביקורת לגיטימית על עצם האפשרות של דיווח אובייקטיבי במובן החמור של המונח מתפרשת על ידי רבים כאישור לסובייקטיביות ללא כל אילוצים או אמות מידה ערכיות, לוגיות או אמפיריות. לכן, יש למצוא בסיס חדש לאבחנה בין כתיבה עיתונאית מקצועית אחראית לזו שאינה כך. במובנו הפשטני, קריטריון האובייקטיביות אינו ישים לעבודה העיתונאית כשם שאינו ישים אפילו לעבודה המדעית. הוא מניח שהעיתונאי יכול לתפקד כמראה המשקפת באופן פסיבי, כמעט אוטומטי, את העולם החיצוני. אך העין האנושית, ולו גם זו הקבועה בראשו של עיתונאי אחראי בעל מזג קר ואנליטי, אינה מראה, המחקרים בפסיכולוגיה של הראייה מלמדים שהעין והמוח האנושי משתתפים באקט הראייה ומארגנים את הפעולה לתבניות ולאובייקטים. תפיסה פשטנית של תיאור "אובייקטיבי" של המציאות מתעלמת מתהליכי הסלקציה והמסגור הכרוכים בכל פרספקטיבה אנושית אינדיבידואלית על העולם.

מושג "האובייקטיביות" מעוגן מבחינה היסטורית בהנחת קיומה של זווית ראייה אלוהית שממנה אפשר לראות את כל העולם ללא סלקציה וללא אינטרס או אוריינטציה חלקיים. בניגוד לכך, הראייה של כל אדם היא בהכרח סלקטיבית, חלקית ומבטאת את האוריינטציה שלו. קל וחומר כשמדובר בדאיית התנהגויות ואירועים אנושיים. התיאור של חומרים

איור: בחיה קולטון

בדמוקרטיה של זמננו, שבהן יש הכרה בריבוי זוויות ראייה, תיאורים ופרשנויות לאירועים, אין מקום לדיכטומיה בין דיווחים ופירושים אובייקטיביים לבין דיווחים או פירושים מופזים

בהנחותיו וערכיו של העיתונאי הזה. היכולת שלו להבחין בין דיווח לפרשנות ממשיכה להיות חשובה גם כאן, מבלי להסתבך בשימוש מופרך במונח אובייקטיביות.

ההפרדה בין המפגש של העין העיתונאית עם הסיטואציה לבין המוח או הלב, המנחים את מרכיבי הפרשנות של העיתונאי למה שהוא רואה, אינה יכולה להיות מוחלטת. אך יש הבדל בין כיבוד מידה של הפרדה כזו לבין התעלמות ממנה. הפרדה כזו חשובה לצורך שמירת זכות הקורא, זכות האזרת, לפרש את המציאות.

בגישה מודולרית זו לדיווח ולפרשנות, המוניטין של העיתונאי המקצועי הוא ערך מצטבר המורכב מהאמינות הכפולה שהעין הפרטית שלו רוכשת כמכשיר לתיאור האירועים, ומאיוכות וכוח השכנוע של הפרשנות שהוא נותן לממצאיו. האזרח הביקורתי הנאור, הקורא את העיתונות או צופה בחדשות ובפרשנותיהן בטלוויזיה, יכול במשך הזמן לגלות אילו עדייות ופרשנויות עיתונאיות עומדות במבחן המידע וההתפתחויות שמגיעות לידיעת הציבור לאחר מעשה. על בסיס זה העיתונאי לא צריך להיעלם או להסתיר את פניו כדי להתיימר להיות אובייקטיבי. מעמדו וסמכותו הם פועל יוצא של הישגיו האישיים בשני הממדים האלה: היכולת לדאות מה שאחרים לא ראו ומידת העמידות והתחכום של פרשנותיו. כאן רווקא היסוד הסובייקטיבי כרוך בנטילת אחריות אישית. יש לנו אפוא במקרה זה ביטוי לסובייקטיביות כנה, כאשר מידת הכנות חלה הן על הדיווח המבוסס על המפגש בין העין (והאוזן) הפרטית למציאות, והן על הפרשנות שהיא בהכרח חלקית ובמוכן זה סובייקטיבית. סובייקטיביות כנה היא אם כן מידה המורה בגלוי בחלקיות העדות והפרספקטיבה הפרשנית של העיתונאי כפרט, אך מקפידה על ההבחנה ביניהן.

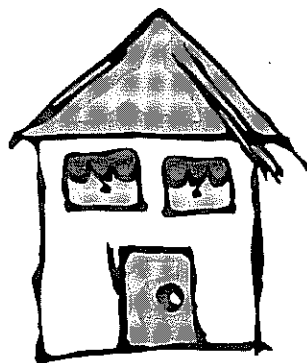
האינדיבידואליות של העיתונאי אינה פוטרת אותו מריסון הנטייה לראייה סובייקטיבית לא כנה, כלומר מן הנטייה להציג תמונות מצב המבוססות על העמדת הפרשנות האישית שלו כבסיס לדיווח "עובדתי". היומרה לעיתונות אובייקטיבית מגיחה פרספקטיבה על-אנושית או בין-אישית ששום אינדיבידואל לא יכול לתבוע לעצמו את היכולת לייצגה.

החלפת העיקרון של הזכות לדעת בעקרון הזכות לפרש מניחה כבר את הזכות הכפולה של הקורא או הצופה לגישה ישירה לנתונים אמפיריים, שעליהם מדווח העיתונאי. רק על יסודם של נתונים כאלה הוא יכול לקבל, לרחות או להחליף את פרשנותו של העיתונאי בפרשנות אישית וחלקית אחרת. בדמוקרטיה הפלורליסטיות של זמננו, שבה יש הכרה בריי בוי וזויות ראייה, תיאורים ופרשנויות לאירועים, אין מקום לדיי כוטומיה בין דיווחים ופירושים אובייקטיביים לבין דיווחים או פירושים מוטים. את מקומם תופסים דיווחים ופירושים סובייקטיביים כנים והוגנים לעומת אלה שאינם כנים או הוגנים. לכן, בהקשר העיתונאי, זכות הציבור לדעת מותנית ביכולת לקבל לצד פרשנותו הסובייקטיבית הגלויה של העיתונאי מידע גולמי לא ארוז מראש לצורך מימוש זכותו לחופש הפרשנות. ■

הפועל לפי הנורמה הזאת של סובייקטיביות כנה, כאילו מצלם את הנעשה ברגע קדם-פרשני, לפני שהוא מנסה להבין מה הוא רואה ולפני שהוא יכול לקחת בחשבון את הציפיות של הציבור או ההעדפות של השלטון. היסוד הסובייקטיבי נעוץ בכך שהוא אמור לתאר את מה שהוא רואה ברגע ובמקום מסוים, ולא את מה שהוא משבח בנרטיב מוכן מראש הנובע ממה שהוא מצפה, רוצה או סבור שקוראיו מצפים שיראה. כלומר, הוא נותן לקשר הראשוני הישיר בין העין הרואה והאובייקט הנראה מעמד עצמאי, לפני השלב הפרשני.

אנאלוגיה להתנהגות ילדים בכיתה א' בשיעור ציור יכולה לעזור כאן. אם נעמיד ילד בן שש מול בית ונבקש ממנו לציירו נגלה שברוב המקרים הילד לא מצייר את הבית שלפניו, אין הוא קולט אותו כאובייקט בעל תכונות צורניות, צבעוניות וחומריות ספציפיות. ברוב המקרים הילד אפילו לא יתבונן בבית בקפידה, אלא יצייר בית לפי פורמולה, נוסחה ויואלית-תרבותית, שהוא הפנים בשנות חייו הקצרות. הבית, כל בית שצייר, יראה פחות או יותר כך:

הילד שטרם פיתח את אישיותו עדיין לא מסוגל לסובייקטיביות כנה במונח של תיאור מדויק של מה שהוא, האדם הספציפי הזה העומד כרגע מול הבית הזה, רואה. כך גם יצייר פרחים, חיות וכו', הכל לפי נוסחאות.

כשעיתונאי מגיע לג'נין ועיניו קולטות אירועים המבטאים את התנהגות חיילי צה"ל במקום, הוא יכול לבחור תיאור או דיווח באמצעות נוסחה, כלומר איך חיילי צה"ל אמורים או מצופים להיראות ולהתנהג, גם אם התבנית הזו אינה תואמת את מה שהוא רואה. הוא יכול גם לדווח דיווח הכפוף למה שאני מכנה כאן "סובייקטיביות כנה", דיווח בלתי אמצעי של מה שהוא באמת רואה. לא תיאור של צה"ל כפי שהוא אמור להיות, אלא כפי שנראה לו בעין בלתי מתווכת בסיטואציה הנדונה לטוב או לרע! הדיווח הראשון מתחיל מעמדה פרשנית וממסגר את הנראה לפיה. השני מתחיל בעדות הראייה ורק אחר-כך מפעיל עליה את העמדה הפרשנית. אף כי הכחירה בין שתי הגישות יכולה להיות בלתי מודעת, ההבדל ביניהן גדול. דיווח המציית לנורמת הסובייקטיביות הכנה מחייב את העיתונאי להשקות, לא לבטל, את פרשנותו לעובדות שהוא מתאר. השהיה זו מאפשרת לו להכיל בדיווח שלו גם יסוד תיאורי (שפעם קראנו לו אובייקטיבי) וגם יסוד פרשני, שגם כיום אפשר לראות בו בגלוי ביטוי של הפרספקטיבה הספציפית, הממוסגרת

דיון אודותי הוא פרופסור בחוג למדע המדינה באוניברסיטה העברית ועמית מחקר בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

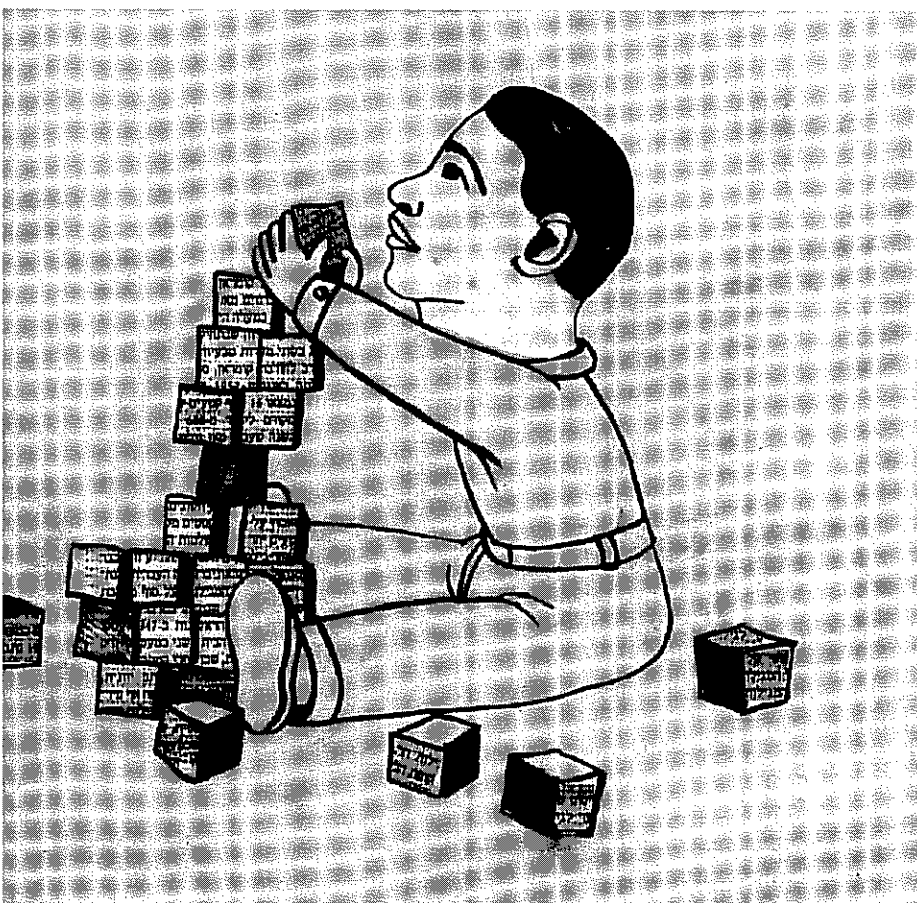
מספרי סיפורים

האם מה שמנחה את העיתונות הוא "החתירה הבלתי פוסקת אחר האמת" (כדברי חוקר העיתונות הוהנברג) או "השקר, הטיפשות, תאוות הבצע וחוסר האחריות המוסרית" (כאבחנתו של מרלון ברנדו) - ממצאי מחקר

ה

וקר העיתונות ג' הוהנברג כתב כי ב-1969, בספרו הקלאסי "מדריך לעקרונות ולפרקטיקות של הדיווח החדשותי", ש"במנותק מההישגים של הטכנולוגיה המודרנית ומהשינויים שחלו לאחריה כאופן הדיווח החדשותי, העיקרון המנחה את הדיווח העיתונאי היום הוא אותו עיקרון שהנחה אותו תמיד: החתירה הבלתי פוסקת לתיאור האמת". שנתיים לאחר מכן נשאל מרלון ברנדו כיצד היה מגדיר את אופן התנהלותה של העיתונות האמריקאית. "ארבעת עמודי התווך של העיתונות הכתובה", השיב ברנדו, "הם השקר, הטיפשות, תאוות הבצע וחוסר האחריות המוסרית".

מבחינות רבות ניתן למקם את הביקורות - האקדמיות והפופולריות - שהוטחו (ועדיין מוט"חות) באופן התנהלותה של התקשורת המסחרית הפופולרית מאז הנהגתה ופריחתה המטיאורית בסוף המאה ה-19 באנגליה, בין הקצוות הללו: בין הקצה האיריאליסטי, הגורס כי קיימת אמת אחת, אובייקטיבית, שמשקפת וצריכה להשתקף בדיווחי התקשורת המסחרית (הכתובה או המשודרת), והקצה (הציני?) שטוען שכל מה שמעניין את "התקשורת" - המקצוע השני הכי עתיק בעולם - הוא למכור סיפורים. "האמת", לפי התומכים בעמדה זו, מעניינת עיתונאים בערך כמו שעיתונאים עניינו את מרלון ברנדו. מטרתו של המחקר המסוכס כאן הוא להציע מודל שלישי לבחינת התכנים המיוצרים עליידי התקשורת המסחרית (במקרה

איור: בתיה קולטון

אכן קיימת - פיצוח תכנים תקשורתיים בכלים הלקוחים מעולם הכתיבה הדרמטית יכול ללמד אותנו על מיתוסים בסיסיים הקיימים בחברות מסוימות. מהבחינה הזו, כתיבה עיתונאית אינה שונה מכתיבת מחזות או תסריטים. אם זה המצב, השאלה היא איך אנחנו (הקוראים והחוקרים) עושים בכל זה שימוש ואיך אנחנו (העיתונאים) מסמנים לעצמנו קווים אדומים כדי לא למעול באמונם של אלה שמשלמים את משכורתנו (לא, לא המו"ל, אלא הקוראים).
 מאמר זה מבוסס על עבודת מאסטר ב"תקשורת גלובלית" <

הזו, הכתובה). מטרתו לברוק, מצד אחד, ער כמה עיתונאים אכן בוחנים את תפקידם (במודע או שלא במודע) כ"מספרי סיפורים" סובייקטיבים לעומת מדווחי מציאות "אובייקטיבית", ולטעון, מצד שני, כי האכזר ה"סיפורית" של דיווחי התקשורת יכולה לשמש לנו, חוקרי התקשורת וצרכניה, כלי אנתרופולוגי וסוציולוגי מצויין להבנת תרבויות וקהלים מסוימים. במלים אחרות, בדיוני לטעון כי אם אכן קיימת התאמה בין הדרך שבה עיתונאים תופסים את עבודתם לבין טכניקות של מספרי סיפורים - ואנחנו נראה שההתאמה הזו

שהוגשה ל"לונדון סקול אוף אקונומיקס" באוקטובר 2001. המחקר כלל ניתוח טקסטים מהעיתונות הכתובה והמקוונת, כמו גם סדרת ראיונות עם עשרה עיתונאים ישראלים, פלסטינים, יהודים-כריים טים וערבים-כריים, שנערכה בין יוני ליולי 2001. העיתונאים, ששמם לא יצוין במסגרת מאמר זה, כותבים בעיתונים הבאים: "מעריב", "הארץ", "The Guardian Jewish Chronicle", "Al-Awda" (אתר האינטרנט של המרכז הפלסטיני למען זכות השיבה), "Al-Hayat" ו"Arabic News Agency". לבסוף יש לציין כי מסקנותיה של עבודה זו קוראות לגיתוח מעמיק יותר מכפי שהתאפשר במסגרת המחקר. כמו כן הייתי רוצה להודות מעומק לבי לקבוצת העיתונאים שהואילו להעניק לי מזמנם ולהשתתף במחקר.

עיתונות כאמנות סיפורית

העיתונאים רואיינו בתל-אביב, לונדון, מזרח ירושלים ומערכה. הם נשאלו 13 שאלות זהות שנועדו לבחון בראש ובראשונה את האופן שבו הם רואים את עבודתם כעיתונאים ולברוק באיזו מידה הם רואים את תפקידם כ"מספרי סיפורים". החלק השני של קבוצת השאלות נועד לבחון את עמדתם ביחס לסיפור משותף אחר: "סיפור" פריצתה של אינתיפאדת אלאקצה.

סדרת השאלות הראשונה חשפה דמיון ברור בין האופן שבו עיתונאים תופסים את מלאכתם לבין האופן שבו אנו נוהגים לחשוב על "מספרי סיפורים" מקצועיים, כמו סופרים, מחזאים וכו'. יותר מ"רצון לחשוף את האמת" תואר העיסוק העיתונאי כ"עשיית סדר" במציאות הסבוכה שהקיפה את העיתונאים בילדותם, ועדיין מקיפה אותם כבגרותם ("רציתי להיות מעורב בדרימה של החיים", "ההיסטוריה של העם שלי ריתקה אותי", "רציתי להיות או עיתונאי או ראש ממשלה"). חמישה מהעיתונאים ציינו כי קודם לכניסתם לעולם העיתונות הם השתעשעו בעיסוקים אמנותיים אחרים (ציור, כתיבה, פיסול ועוד). העיתונות, אם כן, היא סוג של יצירה אמנותית, ולא רק דיווח אובייקטיבי.

רק אחד מתוך העשרה אמר כי הוא "החליט להתעסק בעיתונות כדי לחקור את האמת". העיתונות, רוצה לומר, תוארה בשמות תואר הלקוחים מעולם האמנות, ולא מעולם הביולוגיה.

בנוסף, כל הנחקרים אישרו כי שלושת האלמנטים שעליהם מושתתת הכתיבה הדרימטית (לפי אריסטו) – "הגיבורים", "הקונפליקט", ו"הקהל" – הם כלי קריטי בעבודתו של העיתונאי.

העיתונאים הכהירו כי "סידור" המציאות ה"אובייקטיבית" המורכבת לכדי מבנה סכמטי-דרימטי "סובייקטיבי", שבו גיבור אחד נלחם בגיבור אחר (קונפליקט), ושבו מערך הכוחות בין הגיבורים נועד לספר ל"קהל" סיפור מסוים, מאפשר לעיתונאי להתגבר על מוגבלותו של המריום העיתונאי-חדשותי התחום והררוף בשיקולי דריליון, מספר מלים וכד'. בנוסף, כמו בכתיבה דרימטית, התגלה כי בעיני הכותבים יש קשר הדוק בין סוג הקהל (צרכן התקשורת הספציפית) לבין הסיפור שאותו ינסה העיתונאי "לספר". "המטרה שלי", הסביר עיתונאי ישראלי בעל דעות נציות, "היא לכתוב בדרך שתראה הגיונית לקהל

שמאלני ולעשות את החיים קצת יותר קלים לקהל ימני". "הרבר הראשון שאתה לומד בעיתונות", הסביר עיתונאי מוסלמי-מי בעל דעות נציות, "הוא שאתה כותב לקהל שקונה את העיתון. אם אתה לא כותב לקהל שקונה את העיתון אתה תמצא את עצמך מהר מאוד מחוסר עבודה". "הכרת הקהל שלך", הסביר עיתונאי ישראלי בעל דעות יוניות, "היא חלק בלתי נפרד מהעבודה העיתונאית שלך, למרות שלפעמים אני מוצא את עצמי כותב 'רווקא' מתוך ידיעה שהדברים יתפטו כפרובוקטיביים". נראה היה כי עיתונאים נמנעים מלספר לקהלים שלהם סיפורים שהם לא מעוניינים לשמוע.

עוד מסקנה מעניינת, בייחוד בקשר לסדרת השאלות הבאה (הנוגעת לאופן שבו העיתונאים הנשאלים סיפרו לעצמם ולקוראיהם את "הסיפור" של פרוץ אינתיפאדת אלאקצה) היא מידת החשיבות שהעיתונאים העניקו לממד הדרימטי בסיפוריהם – או בלשון דרימטורגית, לקיומו של מאבק או קונפליקט בין שני גיבורים מתחריים.

"אני תמיד אוהב לשמוע על מתח דרימטי בסיפורים שלי", אמר עיתונאי ישראלי, "כי כך אני כובש את תשומת לבו של הקורא". "כתיבה על מאבק תמיד תהיה יותר מעניינת מכתבה על שלום", אמר עיתונאי מוסלמי-כרייטי. "כולם אוהבים לקרוא על דברים דרימטיים, כי זה הרבה יותר מעניין". "אנחנו, ככניי אדם, נמשכים לקונפליקטים", הסביר עיתונאי ישראלי, "בספרות, בשירה ובדרמה, כי הם מעוררים צבעים עזים ויש בחוויה הזו משהו חושני". "אתה חייב רמזה בסיפור שלך", הסבירה עיתונאית יהודייה-כרייטית, "אחרת הקורא ישאל את עצמו – איפה פה הסיפור?"

לסיכום, הנחת היסוד כי עיתונאים מודעים לתפקידם כ"מספרי סיפורים", כמו גם למוגבלות "האמת" שהם מדווחים בכלי התקשורת המעסיקים אותם, לא הופרכה.

המיתולוגיה הסיפורית של האינתיפאדה

עשרת העיתונאים התבקשו "לספר את הסיפור" של אינתיפאדת אלאקצה ולהתמקד בתפקידם של כמה מהגיבורים המרכזיים: ראש הממשלה אהוד ברק, ראש הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת, חבר-הכנסת אריאל שרון, הציבור הישראלי והציבור הפלסטיני.

כל אחד מהעשרה בחר להתחיל לספר את הסיפור מנקודת זמן שונה, שנגזרה מתפיסתו האידיאולוגית את הסכסוך הישראלי-ערבי. למרות שניתן לטעון כי האינתיפאדה התחילה, מעשית, עם עלייתו של אריאל שרון למתחם אלאקצה ב-29 בספטמבר 2000, נקודת הפתיחה של הסיפור בתשובות העיתונאים שנשאלו נעה מתקופת התנ"ך, דרך המאה ה-19 (תחילתה של התנועה הציונית), '67 (מלחמת ששת-הימים), '93 (הסכם אוסלו) ועד ספטמבר 2000.

האופן שבו גוללו העיתונאים את "הסיפור" תואם את המבנה הסכמטי של מיתוס דוד וגוליית. באופן כללי, ובמגבלות המחקר הנוכחי, ניתן לקבוע כי ככל שעיתונאי מסוים הוא נצי יותר בדעותיו, כך כוחם של גיבורי הצד שלו יפחת בעיניו (תיאור הצד שלו בדוד), וכוחו של הצד שמנגד יגבר (תיאור הצד

על צרכן התקשורת הרוצה להבין "מה באמת קורה" לקחת בחשבון את הסובייקטיביות הבלתי נמנעת של העיסוק העיתונאי

"הארץ" ועיתונאית בריטית יהודייה קבעה כי "לעיתון (הבריטי) 'גארדיאן' יש עמדה מאוד מסוימת (קרי, אנטי-ישראלית) ביחס לישראל". נראה כי ההכרה בסובייקטיביות של הדיווח התקשורתי אינה סותרת, בעיני עיתונאים, את הצורך לטעון כי הדיווח הסובייקטיבי שלו יותר אובייקטיבי מדיווחים אחרים.

עד כה התמקדנו באופן הבניית הדיווחים התקשורתיים, כתיבתם או עריכתם. מה לגבי בחירת הנושאים התקשורתיים עליידי העיתונאים? במהלך הכנת המחקר נדרשו העיתונאים לבחור את "הסיפור החשוב ביותר שלהם שפורסם בשנים האחרונות במסגרת כיסוי הסכסוך הישראלי-ערבי". לאחר ניתוח התשובות הסתמנה התאמה בין בחירת הנושאים התקשורתיים עליידי העיתונאים, לבין "הסיפור" האידיאולוגי שהם מעוניינים לספר. במילים אחרות, הסקופ הגדול ביותר בעיני העיתונאים היה ה"סיפור" שהוכיח לקוראיהם (לדעתם) כי הם צדקו בתפיסתם הסובייקטיבית את הסכסוך הישראלי-ערבי.

סיכום

האם מה שמנחה את העיתונות הוא "החתימה הבלתי פוסקת אחר האמת" (הוונברג), או "השקר, הטיפשות, תאוות הבצע וחוסר האחריות המוסרית" (ברנרד)? ככל הנראה אף אחת משתי הקביעות אינה נכונה (או, אם להיות נבזי, קצת מכל אחת מהן). במנותק מהספורט הבינלאומי (לא רק בישראל) להאשים את התקשורת בטיפוח סוגיות פוליטיות צרות, הייתי רוצה לטעון כי עיתונאים הם מספרי סיפורים כנים, המנסים במגבלות הרבות של המדיום הנתון להם, להכנות סדר במציאות מסובכת שבלתי אפשרי לתארה בידיעה חדשותית, או במאמר דעות, של 300 מלה. הבניית הסדר הזו תלויה הן בעמדותיו האידיאולוגיות הסובייקטיביות של העיתונאי, והן ברדישותיו של הקהל הספציפי שהעיתונאי (חושב שהוא) מתכתב אתו. לפיכך, על צרכן התקשורת הרוצה להבין "מה באמת קורה" לקחת בחשבון את הסובייקטיביות הבלתי נמנעת של העיסוק העיתונאי ולהצליב כמה מקורות עיתונאיים (או כמה כותבים). מצד שני, על העיתונאי המעוניין להתקרב קצת יותר להגדרה האידיאליסטית של המקצוע העיתונאי ("חיפוש האמת") לאתגר את תפיסות העולם הסובייקטיביות שלו ולנסות להבין את עמדות "הצד השני" – יהיה אשר יהיה. ■

בעז גאון כותב ב"מעריב". לאחרונה סיים לימודי מוסטן ב"London School of Economics"

שמננה כגולית) – ולהפך. למשל, בעיני עיתונאי ישראלי בעל דעות נציות, ערפאת "לא השתנה" ואינתיפאדת אלאקצה היא לא יותר מאשר "המשך יישום תוכניתו ארוכת הטווח לחסל את ישראל ולהקים במקומה מדינה פלסטינית". במילים אחרות, ערפאת היה בשליטה והאנתיפאדה היתה אירוע מתוכנן, חלק מתוכנית. משמע, ערפאת הוא מנהיג חזק.

לעומתו, עיתונאי פלסטיני בעל דעות נציות הסביר כי "הירי של ערפאת היו קשורות כשהוא חתם על הסכם אוסלו". להבדיל, עיתונאי יהודי-בריטי בעל דעות יוניות הסביר כי "ערפאת לא יכול לקבל את הצעתו של ברק (בקמפי דייוויד), כי אם הוא היה חותם על ההסכם הוא היה חותם על צו ההוצאה להורג שלו". במילים אחרות, ערפאת הוא מנהיג חלש.

עיתונאי ישראלי בעל דעות נציות, שנשאל על אחריותו של ברק לפרוץ האנתיפאדה, הסביר כי "ברק היה מוגבל מאוד, ולמעשה לא היה לו מושג מה קורה סביבו. הוא היה כמו גזיר בודהיסטי שמאמין שאם הוא יגרל פרח על הראש הוא ישיג נירווה". כלומר, ברק היה חסר שליטה.

בנוסף, ושוב בהתאם למיתוס התנ"כי, נקיטת יוזמה (ללא התגרות) היא צעד שלילי שמעיד על זהותו של גולית. לפיכך, פעולה תתואר תמיד כ"תגובה". כבואו לתאר את התגובה הפלסטינית לעלייתו של שרון למתחם אלאקצה, התמקד עיתונאי פלסטיני ב"אלף השוטרים שהקיפו את שרון ושירו במפגינים שנהרגו במהלך ניסיון להגן על מקום קדוש". בדומה התמקד עיתונאי ישראלי בעל דעות יוניות ב"שבע השנים הארוכות שבהן משכנו ומשכנו את אוסלו, עד שהפלסטינים לא יכלו יותר". לעומתם הסביר עיתונאי ישראלי בעל דעות נציות כי תפקידו של שרון בסיפור האינתיפאדה הוא "מקרי לחלוטין". לסיכום, העיתונאים שהשתתפו במחקר, ושהעידו (כמסגרת קבוצת השאלות הראשונה) על הדמיון הרב שקיים בין עיסוקם העיתונאי לבין העיסוק הסיפורי-בידוני, המשיכו והדגימו כיצד תפיסתם את המציאות, גם כאשר זו מורכבת מאוד (אינתיפאדת אלאקצה), נופלת במודלים סיפוריים שבו גיבור אחד (רוד) נלחם בגיבור אחר (גולית), שבו גיבור אחד יוזם (גולית) וגיבור שני מגיב (רוד), שבו גיבור אחד עתיד לנצח והשני להפסיד.

עם זאת, העובדה כי העיתונאים מודעים לאיכות הסיפורית-סובייקטיבית של דיווחיהם אינה מורידה מהלהט שבו הם שוללים גרסאות מתחרות לזו "שלהם". למשל, עיתונאי ישראלי נצי קבע כי ישנם עיתונאים שמאלנים שהדיווחים שלהם מוטים. עיתונאי ישראלי נצי קבע כי "נכון שהאמת היא דבר מסובך, אך עדיין יש אמיתות שאי אפשר להתכחש להן, ורוב התקשורת הישראלית תומכת בלי בוש בצד הפלסטיני". עיתונאי פלסטיני קבע כי הדיווח ה"מרישים" ביותר (קרי, הקרוב ביותר ל"אמת") מצוי בעיתון

זכות הקורא

ת

תי גולן מלין בטורו ("החי נגד המת", "גלובס", 2 במאי 2002) על ערכיו הפנומיים לכאורה של הסופר היהודי-אמריקאי חתן פרס נובל סול בלו, משום שחשף בספרו האחרון, "דוולסטיין", את העדפותיו המיניות של ירידו המת. גולן מצביע בהקשר זה על מחסור בחוק להגנה על שמם הטוב של המתים, שקרוביהם אינם יכולים לפנות לעזרת בית המשפט כדי לתבוע את עלבון ריבתו של המת. מתי גולן טועה; קרובי המת ששמו נפגע לכאורה יכולים גם יכולים להסתייע בבית המשפט, כפי שעשו קרוביה של חנה סגש בעתירתם לבג"ץ נגד מוטי לרנר ובני ברבש, יוצרי סדרת הדוקורדמה הטלוויזיונית "קסטנר", שהכתימה, לרעתם, את רמותה.

לרנר וברכש תיארו את חנה סגש כאילו נשברה בעת הקירתה בהונגריה והסגירה את חבריה – תיאור בדיוני לחלוטין. אף שמרר בר בדמות גיבורה לאומית המצוינת בסדרה בשמה האמיתי, שם ורמות המוכרים לכל ילד בישראל, ולמרות העובדה השקרית שהשתמר שו בה היוצרים הנתבעים, רחו שופי טי בג"ץ, אהרן ברק, אליהו מצא ומישאל חשין, את עתירת בני משפחת סגש. חופש היצירה הוא שהכריע את ההלטת השופטים, שרחו מפניו את ההגנה על שמה הטוב של חנה סגש. לפרשה הזאת יש סוף טוב: למרות פסיקת בג"ץ ויתרו הנתבעים מרצונם על המשפטים הפוגעים בחנה סגש, ו"קסטנר" היתה לסדרת טלוויזיה מצליחה גם כלעדיהם.

אין זו הטעות היחידה ברשימתו של גולן. ירידו המנוח של סול בלו אינו "הפילוסוף ליאון בלום", כדבריו. ליאון בלום לא היה פילוסוף אלא ראש ממשלתה הסוציאליסטי של צרפת (כשנים 1936-1938 ו-1947-1946), וככל הירוע לא היה לו כל קשר לסול בלו. ירידו של בלו והגיבור המשוער של "דוולסטיין" הוא האינטלקטואל היהודי-אמריקאי אלן בלום, מרצה מחונן ללימודים קלאסיים ומחבר רביהמכר "דילדולה של הרוח באמריקה" (ראה אור בעברית בהוצאת עם עובד/אופקים, 1987). "דוולסטיין" אינו "ביוגרפיה" של בלום, כפי שכותב גולן, עובדה המתחותרת כהרף עין לכל מי שטורח לפתוח את הספר (בהוצאת זמורה-ביתן, 2001): "דוולסטיין" הוא, למעשה, שורה של נימוקים לאי יכולתו של המספר לגולל את הביוגרפיה של ירידו המנוח. התוצאה המרתקת היא סיפורה של ירירות אמיצה; חשבון נוקב של המספר (בלו המשוער) עם חולשותיו ורפיונו בהשוואה לעוצמה ולאנושיות של ענק רוח שהיה חברו. חשבון הנפש האמיץ מומחש בספר בפרטים מן הביוגרפיה של סול בלו עצמו רווקא.

התיקון לחוק שמציע חתי גולן, בנימוק שיש להגן על שמם הטוב של המתים, עלול לשים קץ לא רק לביוגרפיות "סנסציוניות ומכפישות", כפי שהוא חושש, אלא גם למופתיות שבהן, המהוות עדות היסטורית, תרבותית וחברתית לפועלו של גיבור הביוגרפיה, זמנו ומקומו

ההומוסקסואליות של אלן בלום מעולם לא היתה כגדר סוד למקורביו. בלום מעולם לא הסתיר את נטיותיו המיניות; הוא פשוט לא החצין אותן. הוא בז לכל התצנה של הומוסקסואליות, ובוודאי להתהדרות "גאה" בה. "אאוטינג" שעשה לו סול בלו ב"דוולסטיין" נתקל בשורת הטרוניות התורניות בחוגים מן התקשורת האמריקאית ועורר את הוויכוח העונתי בטורי הספרות והרכילות בדבר "נאמנות" לחבר או "בגידה" בו. השיפוט, אם הוא חייב להיעשות, רצוי שישאר בידי הקוראים בלבד. אוי להם אם החוק היה מתערב בזכות בסיסית זו. רבים מספריו של בלו (ולא רק שלו) מבוססים על חומרים אוטוביוגרפיים; נוכחים בהם ילדיו וגשותיו בעבר ובהווה. אך מי מאיתנו, הקוראים, יוותר על ההנאה שבקריאת "הרצוג", "הכוכב של מר סמלר" ו"דוולסטיין" המבריק?

התיקון לחוק שמציע גולן עלול להנחית מכת מוות על חופש היצירה והכתיבה. רעיון העיוועים הזה היה מונע מקוראים ברחבי העולם התודעות לחלק לא מבוטל ביצירתם של היינריך היינה, פרנץ קפקא, אליאס קאנטי, סימון דה-בובואר, לו אנדראס-סלור מה, סינתיה אוזיק, פיליפ רות, וורי אלן (רשימה חלקית מוערית). אילו נשמע מכס כרוך לבקשת ירידו פרנץ קפקא, אמור היה לגנוז את כתביו. למזלנו, ברוד, שהיה מודע לגדולת יצירותיו של קפקא (כולל מכתביו האישיים), נטל לעצמו את הרשות לפרסמן – למען הספרות וקוראיה. היינה קומם עליו את הטובים בירידיו כשפרסם את ספרו "ברנה", המציג באור נלעג את מי שהיה ירידו הטוב ולימים יריבו, לורוויג ברנה. הספר המבריק של היינה על ברנה, שגונה בשעתו כגמר חשבון חסר רחמים עם חבר, האריך ימים מן הועם עליו. בוכרונותיו תיארו אליאס קאנטי כאכזריות את דמותה של אלמה מאהלר, המוזה של כמה מגדולי היוצרים בכל אמנויות ראשית המאה שעברה: תאבת בצע, אנטישמית, צבועה; מפלצת. השאלה אם תיאורה האכזרי של אלמה מאהלר היה מעין "גמר חשבון" עם בתה, שקאנטי התרועע איתה, איננה רלבנטית. רישומה של אלמה מאהלר בוכרונותיו של קאנטי היא מקור חשוב לביוגרפיות ולספרי תיעוד רבים. רמותה של מאהלר נותרה שנויה במחלוקת; ספריו של אליאס קאנטי זיכו אותו בפרס נובל. הסופר האמריקאי נלסון אלג'רן נדהם לגלות את עצמו כגיי בור ספרותי ברומן של אהובתו לשעבר סימון דה-בובואר, שחש פה ללא רחם פרטים על יחסיהם האינטימיים. הוונות הכי נחותות מסיטות את הווילון בשעת מעשה, התמרמר אלג'רן, הגברת הזאת הומינה את כל העולם להציץ כמה שנעשה מאחורי הווילון.

אלג'רן לא היה הרמות היחידה בחייה של סימון דה-בובואר שחדרה גם לספריה. היא כתבה על הקרובות בירידותיה ואהובותיה. יש שנפגעו מכך וניתקו את יחסיהן עמה. יש שהשיבו בספר חושפני משלהן.

כמעט כל כתיבה יש בה חשבון של הכותב, שגם אם אינו כותב על עצמו, מעצמו הוא כותב. קרבה לסופרים כרוכה,

איור: רוד פולנסקי

"הלילה האחרון של אוטו וינינגר", "ליל העשרים" ו"גטו", משום שרוב גיבוריהם מתים. רשימות הדיוקן המבריקות של אהרן בכר ז"ל וסילבי קשת, תבדל"א, לא היו רואות אור ב"דיעות אחרונות" משום שקשת ובכר לא ביקשו את רשות בעלי הדיוקן המוכרים (והחיים, במקרה זה). אמנון אברמוביץ' לא יכול היה לכתוב בטורו ב"מעריב" על מעללי ג' מהשב"כ, ויעקב ארז לא היה יכול לפרסם את סדרת "האגרות" הצבאיות משנות השמונים באתר עיתון.

אפשר היה להקל ראש בהצעת "הייעול" האבסורדית והמגוחכת של גולן, אלמלא היתה מסוכנת. היא היתה שמה קץ לא רק לביוגרפיות "סנסציוניות ומכפישות", כפי שהוא חושש, אלא גם למופתיות שבהן, המהוות עדות היסטורית, תרבותית וחברתית לפועלו של גיבור הביוגרפיה, זמנו ומקומו. ספק רב אם טולסטוי (וסליחה על הדוגמה מעצימת האבסורד), אילו חי, היה רווה נחת מן הביוגרפיה שכתב עליו אנרי טרויה, יצירת מופת כשלעצמה, הנקראת בימינו יותר מ"מלחמה ושלוה" ו"אנה קארנינה" גם יחד.

מירי זו היא מבקרת ספרות ומרצה לתקשורת ולתרבות בבית הספר "כתורת"

לעתים, כסיכון מסוים. חברי קיבוץ חולדה היו מודעים, כנראה, לסיכון הזה. ככל פעם שעברו ליד חלון דירתו של החבריהסופר עמוס עוז נטלו מסרק והעבירו בשערם כדי לצאת יפה בספר (על-פי עדות משועשעת של עמוס עוז). משה ריין ניסה זאת בזהירות נחרצת: "מסוכן להשתעשע עם סופרות. מה שאתה נותן להן בחושך הן מוציאות לאור".

וודי אלן מואשם תדיר ב"כביסת הלבנים המלוכלכים" של משפחתו ושל השבט היהודי בכללו לעיני הצופים בסרטיו. מה עושה וודי אלן? כותב תסריט מבריק על טרוניות המאשימים, מביים אותו ("לפרק את הארי") וקוצר את שבחי הביקורת כמי שחוזר לגדולתו, אחרי שנים של רדוש ב"יצירות בינוניות.

אילו התקבלה הצעתו של מתי גולן לסגור את מה שהוא מכנה "לקונה בחוק", היו נגרעות מן הספרות העברית, המחזאות והעיתונות אין ספור יצירות, בטלות כחשובות. ספק אם היינו יכולים לקרוא את אחד הרומנים המרגשים והטובים שראו אור בשנים האחרונות, "הבלים" מאת חיים באר, משום שגיבוריו הם הודי הסופר שהלכו לעולמם, ויורם קניוק לא היה יכול לפרסם את הרומן "אבי, בתו". ספק אם ניתן היה להעלות בישראל כמה ממחזותיו המשובחים של יהושע סובול כמו

עין ביונלאוסית

לפתע נשמע צרור יריות. כמה גברים ממושים לבושים מדי קרב, פניהם מכוסות במסכות סקי שחורות, הקיפו את הג'יפ שלנו. הם תלשו את הדלת ממקומה, גרדו אותי החוצה מול קנה רובה. הוטלתי על הקרקע. 'אל תרימי את הראש', צעק אחד מהם ודחף את פני אל הרשא. לא היה זמן למחות. קנה הרובה הוצמד לצווארי, וגבר צעק באוזני, 'סתמי את הפה'.

אחרי שהוצמדה לקרקע ערכו הגברים במסכות חיפוש מהיר על גופה של העיתונאית האמריקאית, כיסו את ראשה בשק והידקו אותו היטב. הצליל היחיד ששמעה היה נקישות של דריכת קלצ'ניקוב. אחר-כך נקשרה יחד עם כל העיתונאים האחרים שהיו עמה בשיירה, וכולם נלקחו לצעדה קצרה בשרשרת אנושית צפופה ומבוהלת. ושוב נאמר להם לשכב על הקרקע, לחיפוש נוסף. "זה נמשך אולי עשר או חמש-עשרה דקות", כתבה אחר-כך, "אבל נרמה כאילו היה מדובר בשעות. זה רק משחק, ניסוי תי לזכור, רק משחק".

זה היה, אכן, רק משחק, אילין פרושר היא אחת מצוות של שלושה כתבי העיני תון האמריקאי "כריסצ'ן סיאנס מוניטור" המסקרים את אפגניסטן, אבל האירוע שתיארה לא התרחש בין קאבול לטורה-בורה, אלא בנוף כפרי רגוע בבריטניה. הגברים במסכות היו אנשי צוות ההדרכה של חברת "סנטוריון" להערכת סיכונים, והעיתונאים והעיתונאיות שנעצרו ונחטפו – משתתפי קורס ההישרדות לאנשי תקשורת היוצאים לעבוד באזורי סכנה. הסימולציה של מעצר וחטיפה, הפעלת כוח והטלת אימה היתה כה מציאותית, כתבה פרושר בכתבה על הקורס, עד שחמש הנשים מבין 21 המשתתפים חששו לרגע שהן עלולות להיאנס.

פרושר היא רק אחת מתוך אלפי עיתונאים, רובם אמריקאים ומיעוטם אירוי פיים ומן המזרח הרחוק, שעברו בשנים האחרונות קורסים כאלה. תמורת 400 עד 600 דולר ליום זוכים העיתונאים לסדנה מזורזת, מיום אחד ועד שבוע ימים, המיועדת להכשיר אותם לעבודה עיתונאית בתנאי מלחמה וטרור. מרבית המש"תלמים הם עובדי רשתות שידור וסוכנויות ידיעות, אך יש גם פרינלסרים לא מעטים, המצטרפים לסדנאות בטרם ייצאו לשטחי האש.

סכנה לעיתונאים איננה בכתיבת חידוש: "פורום החירות" האמריקאי ברק ומצא כי במרוצת שתי המאות האחרונות נהרגו כ-1,450 עיתונאים במהלך עבודתם. על-פי נתוני "הוועדה להגנת עיתונאים", גוף בינלאומי שמרכזו בניו-יורק, נהרגו או נרצחו 37 עיתונאים בשנת 2001. אבל מותם של שמונה עיתונאים באפגניסטן, ואחר-כך חטיפתו של כתב ה"וול-סטריט ג'ורנל" דניאל פרל בפקיסטן, והוצאתו להורג שתועדה במצלמת וידאו, מיקרו את תשומת הלב בסיכונים המקצוע. גם האירועים בגדה המערבית הגבירו את המודעות לסכנה: מותו של עיתונאי איטלקי, רפאלו צ'יריאלו, במרץ השנה, ופציעתם של עשרות עיתונאים, חלקם מאש כוחות צה"ל בשטחים, הזכירה לכתבים שהתואר כתב זר עדיין מעניק יוקרה ומוניטין, הרפתקאות ובידה כפאבים בארצות רחוקות, אך לא פעם הוא מלווה בסכנות של ממש.

עמיתה לעיתון של פרושר, סקוט באלדהוף, תיאר בכתבה כיצד למד בקורס להיזהר ממטעני נפץ, לנסות לזהות מצלמה ממולכדת, לתפוס מחסה יעיל בעת זריקה רימון ואף לנסות להיחלץ בשלום כסיוע שיפור מתוך אזור זרוע מוקשיניעל. חלק מן הדברים נראים כאילו נלקחו מסדרת טלוויזיה אמריקאית, אבל בעיני המארגנים יש חשיבות רבה להגברת המודעות לסכנות, בעיקר לכתבים וצלמי מים שמעולם קודם לכן לא ייצאו לשליחות מסוג זה. "עד עתה סיקרתי לכל היותר תאונות והוריקנים", סיפר צלם עיתונות אמריקאי שנשלח לסדנת ההכנה, לקראת הצטרפותו לגרודי הצלמים המסקרים את האירועים בגדה המערבית. "אני רוצה לעשות את עבודתי", אמר, "אבל גם לחזור הביתה בשלום". ואחת העיתונאיות נזכרה בציטוט מדבריו של וינסטון צ'רצ'יל, על ניסיונו ככתב חוץ בעת סיקור מלחמת הבורים בדרום-אפריקה, בראשית המאה העשרים: "שום דבר בחיים אינו מרגיז לב יותר מאשר לגלות שלא נפגעת אחרי שמישהו ירה לעברך".

גם כתבים מנוסים יותר נשלחים לקורסים כאלה. כשנה וחצי לאחר שנפצע בחילופי אש ברצועת עזה, השתתף כתב סיאן.אן בן וירמן, העומד עתה בראש המשרד של החברה בקאהיר, בהשתלמות הישרדות כוון. הוא השתטח, כמו עמיתיו, על הקרקע, מצא (הפעם) מחסה מירי, ועבר השתלמות מזורזת בהד ייאה ובחבישה. רשת סיאן.אן, כמו רשת "פוקס" האמריקאית ושירות השידור הבריטי בי.בי.סי, מחייבת

רפי מן

הישרדות

לחזור הביתה בשלום - זה
 הלקח שנחילים ארגוני
 תקשורת בסדנאות שהם
 עורכים לעיתונאים
 היוצאים לסקר התרחשויות
 באזורים מסוכנים

צילום: דוידס

כתבים, צלמים ומפיקים היוצאים לאזורי סכנה לעבור תחילה קורס כוח, כתנאי מוקדם לצאתם לשטח. "איננו מתכוונים להפוך את החברה האלה ללוחמים", אומר פול ריס, חייל לשעבר בחיל הנחתים המלכותי הבריטי, שהחברה שנבעלתו עורכת קורסים לעיתונאים, "אנחנו רוצים רק שהיו מודעים לנסיבות כאשר הם נתקלים במחסום, באש צלפים, בחילופי אש או במארב".

הראגה לשלומם של עיתונאים בחזית מעסיקה את ראשי ארגוני התקשורת, ובעיקר את הממונים על כתבי החוץ. לורן ג'נקינס, עורך חדשות החוץ של ה"נשיונל פאבליק ריו" בארצות-הברית, סיפר לכתב-העת "קולומביה ג'ורנליזם ריווי" כי כמעט מדי יום הוא משוחח עם כתביו בחלקי העולם הלוהטים על הצורך לצמצם את הסיכון שהם נוטלים על עצמם. ג'נקינס, שקיבל את פרס פוליצר בשנת 1983 על סיקור מלחמת לבנון, יודע היטב ש"כדי לחדור מבעד לערפל הקרב, עליך להיות שם, ולכתוב על מה שראית, וסכנה היא חלק מן הסיפור". אבל כעורך חדשות חוץ הוא משוכנע עכשיו: "שום סיפור אינו שווה חיי אדם". וסטיב קול, עורך המשנה של ה"ושינגטון פוסט",

אומר: "העיקרון הראשון חייב להיות ביטחון לפני הסיפור... עלינו להבטיח שכתב שאיגו חש עצמו בטוח להיכנס למצב מסוים יוכל להגיד 'לא' מבלי שייחשב לפחדן". ה"פוסט", כמו ארגוני תקשורת אחרים, דואג גם לצייד את כתביו לסניף בירושלים נרכשה מכונת ממוגנת ירי, בעלות של כ-80 אלף דולר, והכתבים והצלמים קיבלו גם אפודי מגן וקסדות, למרות שלכולם ברור שאמצעי המיגון אינם מבטיחים הגנה מוחלטת, הסיכון קיים.

אנשי הבי.בי.סי מצוידים אף הם באמצעי מיגון בצאתם לשטח. קווין בישוף, שסיקר בסוף השנה שעברה את הקרבות בצפון אפגניסטן, נע אמנם בשטח בלאנדרדובר ממוגן, אך ביריעה ברורה ששום דבר לא יציל אותו מפצצת מרגמה או מצלף מיומן. "שום אימון מוקדם לא מבטיח הישרדות, ושום עיתונאי איננו חסין ירי", שידר מהר זית, "אבל ההכנה המתאימה יכולה אולי לסייע לנו לצמצם את הסיכונים בדרך לסיפור".

לדשות כתבים היוצאים לאזורי סכנה עומד גם אתר האינטרנט "וירוריסק", הכולל מידע על אירועים אלימים לצד עצות והנחיות, החל מ"כדאי להסתיר את המצלמות כאשר אין עושים בהן שימוש, כדי לא למשוך תשומת לב", דרך "הקפידו ללבוש בגדים חסיני אש ונע ליים עם סוליות שאינן מחליקות", ועד "לימדו את דרכי הגישה לבית-החולים הקרוב ביותר".

כתבים מנוסים עשויים לזלזל בחלק מן העצות הללו, אבל רווקא מי שהתנסה אישית במחיר הכבד של העבודה העיתונאית תומך בעריכת סדנאות הכנה. "אייאפשר להימנע מן הסכנה", אמר בראיון לסי.בי.אס טרי אנדרסון, איש סוכנות אי.פי שנחטף בביירות והוחק בשבי החיובאללה כשש שנים, "זו עבודה מסוכנת ואנחנו מוכנים ליטול לשם כך סיכון מסוים. אבל אם ניתן להכין בצורה טובה יותר אנשים היוצאים למצבי סכנה - זה עדיף".

הסכנה איננה רק חטיפה, רצח או פציעה. מדובר גם בטרואמה נפשית כתוצאה מסיקור אירועים קשים. באוניברסיטת וושינגטון במערב ארה"ב פועל "מרכז דארט לעיתונאות ולטרואמה", העוסק בין היתר במחקרים, כמו גם בהדרכת עיתונאים הנחשפים למצבי משבר. המרכז מארגן סדנאות בשיתוף עם האגודה האמריקאית הלאומית של צלמי עיתונות. אחת הסדנאות עוסקת בתמיכה הדדית של צלמים לאחר חשיפה לאסונות ולהרג. "נדהמת, וגם הוקל לי, כאשר התברר לי בסדנה עד כמה מה שאני עברתי רומה לנסיגה של עמיתי, הרבה מעבר למה שמניחים עיתונאים", אמר רוקי דיילי, צלם עיתונות מקולורדו, לאחר שהשתתף בסדנה כזו. על עריכת הסדנאות לתמיכה הדדית הוחלט לאחר סקר בין צלמים, שבו הוברר כי גם האנשים שמאחורי העדשה אינם נשארים ארישים לאחר שהם מסיימים לצלם פיגוע גופות מאתרי אסון, או טיפול בפצועים קשים בתאונות דרכים. חלקם סובלים מלחצים ופחדים, ואצל בודדים אף זוהו תופעות הדומות להלם קרב.

מתקרנפת וגם בוגדת

הבליץ, כך קרה לעיתונות האמריקאית בימי מלחמת המפרץ וקורה לה עתה בימים שלאחר פיגוע הטרור ב־11 בספטמבר 2001. כך קרה לתק

שורת הישראלית בכל מלחמה ומשבר ובכלל זה בימי "חומת מגן". על הרצפים של הדילמות לא כולם נעים באותו קצב ולאחר מרחק: הם אינם ניצבים באותם מיקומים לפני המלחמה או המשבר ולכן נקורות ה"יציאה לדרך" שונות. גם ההתקרמות שונה ויש כאלה שמונקים בהתלהבות אל מסע התמסרות "לאומי", בעוד אחרים נעים בזהירות, משנים מעט מעמדתם ובוחנים כל העת את השינוי והתגר בות אליו.

כאשר חולף המשבר, שוככת המתיחות, תמה המלחמה – הם שבים, לעתים במהירות, לעתים באטיות של מי שחוזר על עקבותיו, ולעתים קרובות הם אף שבים לעמדות שונות מאלה שהיו בהן קודם: רבים מהם אף מרחיקים את שיבתם אל מעבר לנקודת ההתחלה וזאת כ"פיצוי" על התמסרותם, כחשבון נפש מקצועי או בהכרה מאוחרת של התהליך שעברו. העיתונות האמריקאית באה חשבון עם עצמה ועם השלטונות אחרי מלחמת המפרץ כמו שעשתה התקשורת הישראלית לאחר מלחמת יום הכיפורים, ואז, מודעת לעיוורונה, להתמסרותה, למניפולציות שבוצעו עליה – היא אף ביקורתית ונשכנית יותר משהיתה קודם לכן.

אך הביקורת על התקשורת, מימין ומשמאל, חוטאת בכמה חטאים:

■ פשטנות יתר: מיקוד בממד אחד (למשל "האם התקשורת מעלה בתפקידה?", כותרת השער של הגיליון האחרון של "העין השביעית", כאילו יש רק תפקיד אחד, כאילו אין תפקידים רבים ובינם לעתים סתירות, כאילו אין דילמות רבות אלא רק אחת).

■ הכללות: "התקשורת הישראלית", אשר כביכול "מעלה בתפקידה" – אבל האם יש באמת רק תקשורת אחת, יחידה ואחידה? אין תקשורת ישראלית כי יש שונות רבה בתוכה: יש שונות בין אמצעי תקשורת ממלכתיים למסחריים, יש שונות בין "הארץ" ל"נקודה", יש שונות בתוך אותו עיתון כי אמנם דנקר שונה מאוד מאורי סלעי או מגל אוחובסקי שכתבו ב"מעריב", שאותו עורך דנקר.

■ התעלמות מממד הזמן: הבחירות העיתונאיות על מיקום ברצף הדילמות אינו סטטי. הן ישנו את מיקומן, אם בהתאם להתפתחות, אם בהתאם להתפכחות או בהתאמה ל"טרנד", לאקלים הדעה. כך או כך, לא ניתן להתעלם מהדינמיות, מהשוני במיקום לאורך זמן גם לאחר תום המשבר: כאמור, התקשורת אשר "שבה לאחור" לאחר משבר או מלחמה עשויה להביא עצמה לביקורת עצמית ולמיקום קיצוני יותר.

■ העדר הממד ההשוואתי: אין משמעות לקביעות על התנהלות התקשורת ללא ממד השוואתי – לעבר שלבי המשבר (למשל, התקשורת בימי מלחמת לבנון בשלבים שונים שלה) או למשברים אחרים במקרים מות אחרים (מלחמת המפרץ, הפיגוע במגדלי התאומים) ובתקופות אחרות (התקשורת הבריטית בימי מלחמת העולם הראשונה והשנייה).

כל עוד הוויכוח הטעון לא יתגבר על הבעיות הללו לא נוכל לבחון שיטתית את תנועת העיתונות על רצפי הדילמות והוויכוח ימשיך להיות עקר, מתלהם, מקובע בעמדותיו ושטחי. ■

ביקורת רבה מוטחת בתקשורת מכל העברים, מימין ומשמאל, בעת מלחמות ומשברים ולאחריהם: היא "מואשמת" בכגידה באינטרסים לאומיים אך גם שהיא "מגויסת", היא מואשמת שהיא סנסציונית ורודפת רייטינג אך גם בשירות הקונסנוס והחזק, היא מואשמת בפגיעה במורל, בוריעת פאניקה, בשירות האויב (עד כדי בגידה) וכאונה העת – גם בהיותה כלי שרת בידי המנהיגות הצבאית והפוליטית, אמצעי למניפולציה במידע ובידע של הציבור. וכך אותה תקשורת נקראת "מתקרנפת" אך גם "בוגדת", או "מקהלת הצבא הכחול-לבן" בצד "משרתיו של ערפאת". כמה גורמים פולשים, בגלוי או בהיחבא, לוויכוח על תפקוד התקשורת ו"מוזהמים" את איכות השיח. כך קרה גם בימי "חומת מגן", עת גלשו לתוך הוויכוח הגורמים הבאים:

■ "זיהום אידיאולוגי או פוליטי": השפעתן של עמדות פוליטיות ואידיאולוגיות, ימין או שמאל, ליברלי או שמרני.

■ "זיהום מקצועי": השפעת שיוך מקצועי או תפקודי של עיתונאים או של פוליטיקאים, של חוקרי תקשורת או אנשי צבא.

■ "זיהום רגשי": השפעתה של עוצמה רגשית המועצמת בשעת מלחמה בעיקר על רקע טרור, קורבנות רבים ופיגועים קשים.

מרכיבים אלה יוצקים להט רב לוויכוח אך גורמים לרוב לכך שהריון מתרכז בחילופי האשמות, בהתבצרות בעמדות קבועות מראש ובהתמקדות צרה וחד־ממדית בבעיה שיש לה ממדים רבים.

כל מקצוע ועיסוק מעוררים דילמות. גם לעיתונאים יש דילמות מקצועיות קשות. הדילמות מוכרות היטב לעיתונאים וחוקרי עיתונאות והן רק מועצמות ומקצנות בעת משבר או לאחריו. ברקתי את השיח התקשורתי על תפקוד התקשורת בימי "חומת מגן", שיח שהתנהל על במות רבות ובהן "העין השביעית", אתרי אינטרנט, מאמרי עיתון, גות, תוכניות רדיו ועוד. בדיקה זו העלתה מאות

מאמרים, אמירות והתבטאויות אשר עסקו בתקשורת ובתפקודה. לאחר בדיקה ראשונית ניתן היה לאתר בתכנים אלה התייחסויות לדילמות בסיסיות של התקשורת בעת חירום. לפחות עשר דילמות כאלה אותרו ויש בריבוי ובמורכבותן להעיד על ריבוימדיה של הבעיה. יתר על כן, הדילמות אינן "בינאריות", כלומר אין להן רק שתי אפשרויות של מענה או פתרון. אדרבה, הן מציגות רצף של פתרונות הגע מפתרון קיצוני אחד עד פתרון קוטבי לו, אך בין הקצוות יש פשרות ודרכי ביניים רבות. לכן מצאנו בתקשורת הישראלית שונות רבה – שונות בין אמצעי תקשורת ובין עיתונאים – בדרך המענה שהם מוצאים לדילמות השונות. אין בהכרח הלימה בין הפתרונות הגיתנים לדילמות השונות והן אינן "מיושרות" לפי קו אנכי, כך שיכול עיתונאי אי לבחור בפתרון "שמרני" ו"צייטני" לדילמה אחת אך להיות עצמאי ושמרני פחות לגבי דילמה אחרת.

במלחמות ומשברים נעים עיתונאים על הרצפים של הדילמות: נרק מעטים מהם נותרים באותו מקום. ההיסטוריה מלמדת כי התקשורת, לא רק בישראל, בוחרת בעת מלחמה ומשבר לנוע על הרצפים של הדילמות לכיוון של התלכדות, הגנה על האינטרסים הלאומי, חיוק הקונסנוס והפחתת ביקורתיות. כך קרה לעיתונות הבריטית בימי

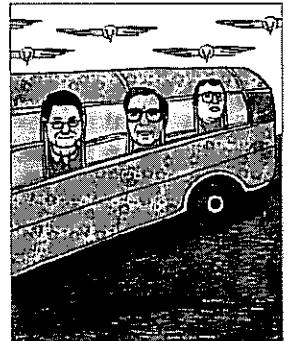
פרופסור גבי יומן הוא ראש החוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה

להציל את מאמה רוממה

מאמרו של עמוס גורן ("העין השביעית", גיליון 38) פיתה אותי לרדע לראות בו כעין יצירה אירונית, שרק באמצעותה ניתן, כנראה, לתאר היום את מצבה של רשות השידור. בקריאה חוזרת התרשמתי שגורן מתכוון לדון ברצינות בבעיה אמיתית, ומאחר שדעתו משקפת דעת רבים מעמיתי, החלטתי להגיב על מאמרו ברוח הולמת.

בניסיון לפצח את סוד הישרדותה של רשות השידור, מדמה אותה גורן ל"מאמה" איטלקייה זקנה, השוכבת על ערש דרוי ורדע לפני הפרידה הסופית, לכאורה, מיקי ריה, היא מתאוששת כאורח נס וממהרת, איך לא, אל הכיריים, להכין את המינסטרונה המוכר שלה. מומחים רבים וטובים חקרו, ניתחו ותיארו את "מאמה רוממה" ואת חולייה וכשליה, ואולם סוד חיזיוניתה נעלם מהם עד שהתגלה לגורן. רשות השידור, הוא מגלה, אינה תאגיד שידור כמתחייב עלי

פי חוק רשות השידור וכפי שחשבו בטעות מחברי הרו"חות הנערמים בארכיונה, אלא קואופרטיב, שסימני היכר שלו הם: חברים בקואופרטיב שמכתיבים למנכ"ל איך לפעול למענם ומונעים ממנו למלא כראוי את תפקידיו; נפטיזם בתחום כוההארם ולזול בלתי מוסווה בלקוחות.

מאפיינים חשובים אחרים בהגדרת קואופרטיב, כמו, סולידריות ושיתופיות בין חבריו נעדרים מן התמונה שמצייר גורן, והוא בוודאי יודע מדוע. הוא יודע לא פחות טוב ממני, שאין ב"קואופרטיב" שלו שיתוף פעולה כלשהו בין הקבוצות המרכיבות אותו, לא בעבודה השוטפת ולא בשיווק התוצרת. אין אינטרסים משותפים, אין חזון משותף, אין אופק אופטימי משותף, אלא ניכור גובר והולך בין המגורים השונים ברדיו ובטלוויזיה ועוניות מצטברת נוכח הצטמקות המשאבים והרעת תנאי העבודה.

ברומה למבנים אירגוניים אחרים ששומטים את הצידוק לקיומם, גם קואופרטיבים מתפרקים, ולפיכך לא ברור מדוע גורם עמוס גורן, שאם רק יניחו "לרשות הוקנה והטובה שלנו" לחיות על-פי תנאיה היא תשרוד אחרי כלות המומחים ושאר דורשי "טובתה" (רעתה, למעשה). לאיזה מין חיים מתכוון גורן בדימוי של ה"מאמה" הגוססת? האם חיים לשם שרידות ותו לא? ועד מתי? עד שאחרון העובדים ברוממה יחתום על חוזה בכיריים? ולמה הוא מתכוון ב"שלנו" במשפט שלעיל? האם לאנשי רוממה בלבד, או גם לשאר חברי ה"קואופרטיב"? כי מאכן, ממתחם קוליישראל בתל-אביב שהוא, מבחינות רבות, פרוכיניציה רוממאית, נראית לי סלחנותו של גורן כלפי בית גידולו המקצועי תמוהה ומקוממת. נראה שאף הוא, כרבים מחבריו בירושלים, לוקה נתסמונת הידועה כ"דוממות רוממה". האם אינו מודע לכך ששער עזרות המכרזים נעול לא רק בפני "קבוצות חברתיות מן הפריפריה הגיאוגרפית", אלא גם בפני עובדים ועובדות שאין להם מהלכים בירושלים הפוליטית? ומתי הייתה הפעם האחרונה שבה כיהנה אשה בתפקיד ניהולי בכיר ברשות? על הזדמנויות ומסלולי קידום רומים לאלה שהיו זמינים בעבר הרחוק לנשים בקוליישראל

ובטלוויזיה נותר כיום רק לחלום, וגם זה ייחשב לחולמת כנאיביות. אבחנותיו של עמוס גורן רומות, למעשה, לממצאי ה"מומחים" שהוא מציג לזוטר על שירותיהם. ואולם בעוד שהם המליצו על טיפולי שורש לשם הבראתה, מבקש גורן להגיח לה לנפש. שתגוסס לה בנחת עד צאת נשמתה, וכינתיים תמשיך ותספק לצרכניה את התבשיל ה"מוכר וצפוי שאליו הורגל". גורן מציין שרשות השידור אינה נוהגת לשאול את המאזינים ואת הצופים מה הם מעוניינים לראות ולשמע. אם כך, על סמך מה הוא מניח שמשלמי אגרת הרדיו והטלוויזיה יהיו מוכנים לאכול לנצח תבשיל צפוי ומוכר ולממן גסיסה נמשכת והולכת של "קואופרטיב" שמתעלם מהם ומטעמיהם המשתנים? אם חברותם ב"קואופרטיב" איננה מוכרת, מדוע כופים עליהם לסייע במימונו?

שמות התואר "ישן וטוב" חוזרים ונשנים ברשימתו עד שנדמה שלא על רשות השידור ("זקנה וטובה") הוא כותב, אלא על יקב נשכח שמנ" סו לשווק את יינותיו. המאמה הוקנה (נקווה שאינה משתייכת למא" פיה) קמה שוב ושוב ממיטת חוליה לבשל אל המינסטרונה "הישן והטוב" שלה, ובמקום אחר הוא מרמה את הרשות לאוטובוס "ישן וטוב" (כהנחה שאינה מזהם ומרעיש כדרכם של אוטובוסים ישנים) ולפרסם אתרוגים שמעריף שיעזבו אותו לנפשו.

אם כלי-כך טוב, מדוע, בכל זאת, כלי-כך רע? כי הכל יודעים שיש לטלטל את הרשות טלטלה עזה כדי שתשוב להיות גוף שידור מקצועי, רזה וחסם. הכל גם יודעים כי, ככל הנראה, אין בנמצא מי שאיור עוצ" מה ואומץ מספיקים כדי לעשות מעשה להצלתה, וכי אם שום דבר לא ייעשה, תקרוס הרשות אל תוך עצמה מהסיכות הידועות שגורן מונה במאמרו. לא "מאמה" איטלקית גוססת ומעוררת סימפטיה מתוארת במאמרו, אלא מוטציה טיפוסית שמאפיינת ממסדים ישראלים ותיקים נוספים. האבחנה של גורן נכונה; מסקנתו שגויה. אם יניחו לרשות להמשיך בדרכיה ירמה גורלה לגורלם של פרסטים עזובים: לא טיפול שורש מכאיב ככל שיהיה, אלא עקירה מוחלטת.

חדוה ישכר

הכותבת היא עורכת בכירה ברשת א' של קוליישראל

קרב על דמותה של התרבות

העיתונאי ארן ליכיו ("העין השביעית", גיליון 38) כותב שהעובדה שאורי דן הגן בשידור שערךתי על נאום שרון היא לא פחות מ"ניסיון הפגנתי למצוא חן בעיני ראש הממשלה...". ניסיון שליז שבתי וקראתי את השורה הזאת, עם כל יתר רשמיו של העיתונאי, וגם את השאלה שבשערך: "האם העיתונות מעלה בתפקידה?" והסכמת. אכן העיתונות ראויה לבחינה מחודשת, ובכלל זה רשימתו של ארן ליכיו.

מי שמבקש את השימוש בחרכ ההשתלחות - מחטיא לא רק את המטרות הפוליטיות (אם אינן לשכנע את המשוכנעים) אלא גם את עיקר המטרה.

עיקר המערכה, לדעתי, אינה פוליטית. מדובר, אולי, בקרב מאסף על פניה של החברה שלנו, על הטון שישלוט בה, על דמותה ועל סגנונה - תרבות או כאסח? לעת כזאת, לשידור הציבורי ברשת ב' - כמו גם לעיתון הרציני הזה - יאה יותר מירת הצניעות.

עוזיקם רוטמן

הכותב הוא עורך ומגיש חדשות בקוליישראל

5 להוריד את גזית. רידקטוריון חברת החדשות של ערוץ 2 החליט להוציא לחופשה, החל מ-1 ביולי, את התוכנית "הלילה" בהגשת גבי גזית ובעריכת ישראל סגל, ולנצל את חופשת הקיץ לשנות את מבנה התוכנית. ההחלטה התקבלה על רקע טענות של גורמים פוליטיים כי התוכנית "איננה מאוזנת", עם נטייה פוליטית לשמאל. (ראו עמ' 22)

5 ירידה בפרסום. ההוצאה הכוללת לפרסום ירדה בשנת 2001 ב-4.6% בהשוואה לשנה הקודמת, כך קובע איגוד המפרסמים בישראל. בעיתונים היומיים חלה ירידה של 10.7%, בטלוויזיה של 7.4%, ובקולנוע של 16.7% ואילו במקומונים חלה עלייה של 7.1%, במקביל חלה עלייה בפרסום ברדיו ב-4% ובאינטרנט ב-13.3%.

6 טן החובות 3.26 מיליארד. טן החובות של חברת הכבלים "תבל" מגיע ל-3.26 מיליארד שקל, כך קובע רואה-החשבון צבי יוכמן, בדו"ח לבית-המשפט המחוזי, שמינה אותו כנאמן לחברה הנמצאת במעמד של הקפאת הליכים. יוכמן הזהיר כי "גם לאחר שתבוצע תוכנית ההכרזה, ספק אם 'תבל' תעלה על פסי רווחיות". גם החברות מת"ב ו"ערוצי זב" הודיעו על תוכניות ייעול, הכוללות פיטורי עשרות עובדים.

7 פרסומות לסיגריות. בעלי העיתונים וכתבי העת בישראל מגסים לשכנע את הכנסת שלא להטיל איסור על פרסום מודעות לסיגריות ומוצרי טבק אחרים. בדיון בוועדת הכלכלה של הכנסת אמר מו"ל "הארץ", עמוס שוקן, כי ההצעה תגרום לפגיעה כלכלית בעיתונים ולפיטורים. איש הפרסום דוד ארמון אמר כי איסור על פרסום לסיגריות יגרום לעיתונים נזק של כ-30 מיליון שקל בשנה.

12 בלי צנוורה. ידיעה על הטבעת אוניית נשק פלסטינית בידי חיל הים, אשר נפסלה לפרסום ב"ידיעות אחרונות", פורסמה בידי העיתונאי אורי דן בעיתון "נירירוק פוסט" בארה"ב. צה"ל נמנע מלמסור את הנשקו צעדים נגד הכתב או העיתון על פרסום הידיעה ללא קבלת אישור הצנוורה.

12 תשדיר במחלוקת. מנהל קול-ישראל, אמנון נדב, הפסיק שידור של תשדיר פרסום להתיישבות בגולן, בעקבות פנייה של ח"כ מוסי רו, שטען כי התיישבות בגולן היא עניין השנוי במחלוקת אידיאולוגית.

14 עימות בכנס החירום. נציגי ארגוני היוצרים עובו במחאה כנס חירום שיוזם משרד התקשורת כדי לדון במשבר בהפקות המקור. קודם לכן אמר חבר הנהלת איגוד המפיקים, מרק רוזנב"אום, כי 90% מכלל 5,000 העובדים בתעשיית הטלוויזיה והקולנוע מובטלים כבר חודשים, ותבע משר התקשורת ראובן ריבלין, שיוזם את הכנס, לפעול כדי לממש את החוק בתחום הפקות מקור. יו"ר המועצה לשידורי כבלים ולר"ויין, גר"ד דורית ענבר, אמרה כי "שיקום הענף ידרוש צמצום החלומות של חלק מהאנשים".

15 בני חדשות בעירום. המועצה לשידורי כבלים ולוויין החליטה לאסור על ערוץ "אגו" בכבלים לשרר את התוכנית "החדשות בעירום". בתוכנית נראות קרייניות המגישות את החדשות תוך שהן מתפשטות מידיעה לידיעה - עד עירום מלא. המועצה קבעה כי שידור תוכנית מין איננו נכלל במסגרת הרישיון שניתן למפעילי הערוץ.

18 פורום לפתרון המשבר. הפודום לפתרון המשבר בענף התקשורת, בראשות מנכ"ל משרד התקשורת אורי אולניק, התכנס לראשונה. בדיון עלתה הצעת שר התקשורת, ראובן ריבלין, לאפשר לחברה אחת לרכוש את הסרטים עבור ערוצי הלוויין והכבלים, כדי להחיל את העלויות.

22 עינוי. פרקליטו של אחד החשודים בהתארגנות יהודית מחתרתית, שמטרתה לפגוע בערבים, טען בבית-המשפט כי חוקרי השב"כ עינו את החשוד בשיטות שונות, ביניהן הקראות עמודים שלמים ממוסף הספרות של "הארץ" במשך כמה לילות.

22 להפסיק מלחנות התשדירים נגד גל"צ. מנהלי תחנות הרדיו האזוריות נדרשות על-ידי הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו להפסיק שידור תשדירים נגד גל"צ. מנכ"ל משרד התקשורת הקוראים למאזינים להתקשר לגל"צ ולקבל שירותים אורחיים (כדוגמת הובלה במשאיות צבאיות). התשדירים הם חלק ממסע שמנהלות התחנות

האזוריות נגד שידור פרסומות בגל"צ. מנכ"ל הרשות, גאווה בתיצור, הזכירה כי תשדירים כאלה סותרים את חוק הרשות השנייה, שמכווח פרעלות התחנות.

23 פוליטיקה. כלכלה ועיתונות. מנכ"ל משרד ראש הממשלה, אביגדור יצחקי, הסביר כי ההחלטה לפטר ימים אחרים קודם לכן את שרי ש"ס מהממשלה נועדה רק להשפיע על כותרות העיתונים. "כל מה שרצינו היה לשנות את הכותרות בפרונט פייג", אמר בכנס של המרכז הישראלי לניהול, ורבריו שוררו בגל"צ. לרבריו, חששו בלשכת ראש הממשלה כי הידיעה על כשלון הממשלה בהצבעה בכנסת על התוכנית הכלכלית תפגע בשוקי המניות והמט"ח, ומשום כך פוטרו שרי ש"ס "כדי לשנות את כותרות העיתונים של הבוקר שלמחרת".

23 "העיר" נעדרה. המקומון "העיר" מרשת שוקן הגיש ערעור לבית-המשפט העליון על החלטת בית-המשפט המחוזי בתל-אביב מראשית מאי, המחייבת את המקומון לשלם חצי מיליון שקל לאיש העסקים לוני הרציקוביץ בשל לשון הרע. בין הטיעונים הרבים בערעור מוזכרים פרקליטי העיתון, עו"ד מיבי מוזר ושירה בריק, כי הרברים שפורסמו ב"העיר" היו תגובה לרברים חריפים שאמר הרציקוביץ עצמו נגד העיתונאים, ומשום כך פסיקתו של שופט בית-המשפט המחוזי אמנון סטרשנוב "לוקה כסתירה פנימית בוטה".

23 אבטחה צמודה לכתבת. איש ביטחון מטעם רשות-השידור הוצמד לכתבת הצבאית של קול-ישראל, ברמלה מנשה, לאחר שהתקבלו איזמים לפגוע בה ובמשפחתה. ההחלטה על מתן אבטחה לכתבת התקבלה בעקבות פנייה של המשטרה, שאף הגבירה את סיוורה ליד ביתה. האיזמים על הכתבת הושמעו החל מרא-שית חודש מאי, לאחר ששידרה ידיעות הנוגד עות להתארגנות מחתרתית של יהודים קיצונים בשטחים לביצוע פיגועים נגד ערבים. לרבריו מנשה, "מדובר בניסיון לטתום פיות של עיתונאים, באמצעות איזמים ברצח".

30 בני תחנתנים. המנכ"ל בפועל של רשות-השידור, יוסף בראל, הורה למנהלי החדשות ברשות להדל מן השימוש בביטויים "מתנחל" ו"התנחלות" בדיווחים על אירועים בחדשות. ■

י ו י

2 בראל - חנניל רשות השידור. הממשלה אישרה את מינויו של יוסף בראל למנכ"ל קבוע של רשות השידור. בעד המינוי הציבו 13 שרים, אחד (רוני מילוא) התנגד ושלושה (מרירור, לבנת ולבני) נמנעו, לאחר שלדבריהם לא קיבלו תשובות מספקות על ממצאי דו"ח מבקר המדינה בעניין ניהול ערוץ 33, שבראל עמד בראשו. קודם לכן אישרה ועדת רכיבי לאישור מינויים בכירים בשירות הציבורי את המינוי, למרות גילו של בראל - 68, בעקבות הודעה מרשות השידור כי המינוי חיוני. התנגדות חריפה למינוי הביעה נשיאות מועצת העיתונות, שכתבה לשרי הממשלה כי "מי שמצהיר על כפיפות מוחלטת לעמדות ראש הממשלה, ורואה עצמו כנטול שיקול-דעת מול ראש הממשלה, מעיד על עצמו שאינו ראוי לנהל רשות-שידור ממלכתית-ציבורית". (ראו עמ' 31).

3 אושר מינוי דוברת צה"ל. שר הביטחון בנימין בן-אליעזר אישר את מינויה של רות ירון לתפקיד דובר צה"ל. ירון, עובדת משרד החוץ, הושאלה בשנים האחרונות לצה"ל כמדריכה ראשית במכללה לביטחון לאומי. ירון תחליף בתפקיד את תת-אלוף רון כיתרי.

3 הנשיא נגד הגבלות בחוק על עיתונות. נשיא המדינה משה קצב מסתייג מיוזמות חקיקה הנידונות בכנסת להטלת הגבלות על העיתונות. קצב אמר, בשיחה עם בכירי גלייצה"ל בעת ביקור בתחנה, כי תקנון האתיקה של מועצת העיתונות מספק, ואם יקפידו העיתונאים על יישומו לא תהיה הצדקה להתערבות שלטון בית ולחקיקה מגבילה.

3 נגד פורנוגרפיה. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת אישרה לקריאה שנייה ושלישית את הצעת החוק שתאסור שידור פורנוגרפיה בטלוויזיה, כולל בכלים ובלוויין.

6 חיווג בערוץ 10. שתי זכייניות ערוץ 10, "חדש שות" 10 ו"שירורי ערוץ", יתמוגו לגוף אחד. על-פי טיוטת הסכם החיווג נקבע כי "ישראל 10" תחזיק ב-56% מהחברה המאוחדת, ואילו "שירורי ערוץ" ב-44%.

6 דקל לווינגטון. ירון דקל, הפרשן הפוליטי של קול-ישראל וערוץ 1, יהיה הכתב הבא של רשות השידור (טלוויזיה ורדיו) בווינגטון. דקל יחליף את הכתב גיל תמרי.

9 סיווג וסימון שידורים. משרד התקשורת השלים הכנת סימני סיווג לתוכניות המשוררות בטלוויזיה. על-פי ההצעה, שהועברה לאישור ועדת החינוך של הכנסת, יוצגו הסימנים ווגים כפינת המסך בתחילת המשדר למשך שלושים שניות רצופות. מרכיבי הסיווג הם מין ופורנוגרפיה, אלימות ואכזריות וחשש לעידוד עבדינות או שימוש בסמים מסוכנים, והוא קובע שלוש דרגות: משרדים שאינם ראויים לצפייה לגילאי 8 ומטה, לגילאי 14 ומטה, ולגילאי 18 ומטה.

10 היוצרים נגד גלייצה"ל. ארגון הגג של היוצרים והמבצעים בישראל מאיים להפסיק את שיתוף הפעולה של חבריו עם גלייצה"ל, על רקע מחלוקת חריפה בעניין תשלומי תמלוגים בעבור זכויות יוצרים.

10 זיכיון ל"שידורי ערוץ". מועצת הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו אישרה את כתב הזיכיון לחברת "שירורי ערוץ", למרות שזו עומדת להתמוגג עם הזיכיון האחר, "ישראל 10". המועצה דחתה את בקשת "שירורי ערוץ" לאפשר לה לצמצם בכ-40% את המחויבות להפקת שידורי מקור.

13 החוזה של נגבי תם. הנהלת רשות השידור הודיעה לפרשן המשפטי, משה נגבי, כי חוזה ההעסקה שלו הסתיים. שעות אחרות לאחר שהתפרסמה הידיעה על כך, פנה מנכ"ל הרשות, יוסף בראל, לנגבי והודיע לו כי הרשות מעוניינת בהמשך הופעותיו ברדיו ובטלוויזיה, וכי ינוהל מו"מ על התנאים החדשים להעסקתו.

14 עצומת לחנו וילנאי. כ-150 אנשי טלוויזיה, קולנוענים, סופרים ועיתונאים פנו ליו"ר מפלגת העבודה, בנימין בן-אליעזר, בבקשה להעביר את האחריות על ביצוע חוק רשות השידור לידי שר התרבות, המרע והספורט מתן וילנאי. הפנייה נעשתה בעקבות ידיעות על כוונת בן-אליעזר להעביר את התפקיד לידיה של שרת התעשייה והמסחר, דליה איציק.

16 חילופים בערוץ 10. מנכ"ל חדש לערוץ 10 בטלוויזיה: מודי פרידמן מונה למנכ"ל הערוץ,

במקום יונה פרנר ורוני אלגרנטי. פרידמן מכהן כמנכ"ל "נהגתקשורת", מפיקת ערוצי 6 ו-8 בכבלים. החילופים נעשו על רקע הקשיים הכלכליים של הערוץ, הסובל משיעורי צפייה נמוכים.

18 שמיטוב חתונודד. שמואל שמיטוב, מנכ"ל הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו, הוא אחד המועמדים לתפקיד מנהל ערוץ 1 ברשות השידור. על-פי פרסומים שונים הגיש שמיטוב את מועמדותו למכרז החיצוני שפרסמה רשות השידור לתפקיד מנהל הערוץ. על התפקיד מתמודדים עוד 11 מועמדים.

18 החוסיקה הישראלית ניצחה. ערוץ המוסיקה הייעודי בטלוויזיה יופעל בירי קבוצת "המוסיקה הישראלית", שבראשה עומד זאב מוזס - כך קבעה ועדת המכרזים מטעם המועצה לשידורי כבלים ולוויין. העורך הראשי של הערוץ מטעם הקבוצה הוא יואב קוטנר.

19 אין לסקר פיגועים. נשיאות מועצת העיתונות מינתה ועדה, בראשות פרופ' תמר ליבס, ראש החוג לתקשורת באוניברסיטת העברית בירושלים, לבחינה מעמיקה של אופן סיקור הפיגועים עם על-ידי התקשורת הישראלית. ליבס וחברי הוועדה, שלום קיטל, ד"ר יהואל לימור, יוסי ברימזא ורון בדישי, התבקשו להגיש ממצאים והמלצות, בעיקר על רקע טענות כי אמצעי התקשורת אינם מגלים רגישות מספקת לנפגעי הטרור וכני משפחותיהם בעת הסיקור.

20 "פוקס ניוז" גם בישראל. חברת שידורי הלוויין "יס" החלה לשרד ללקוחותיה את ערוץ החדש שות האמריקאי "פוקס ניוז". הפעלת הערוץ בישראל, שתוכנה למועד מאוחר יותר, הוקדמה על רקע ביקורת שהושמעה בחוגים פוליטיים ואחרים על טיפולה "הבלתי מאוזן" של רשת הטלוויזיה בכבלים סיאן.אן בפיגועי הטרור. (ראו עמ' 10).

25 ערוץ החזיה"ח יוצא לדרך. "הערוץ הלווייני הישראלי", הערוץ החדש שמפעילה רשות השידור בשפה הערבית, מתחיל בשידוריו. בשלב ראשון אמור הערוץ לשרד בכבלים ובלוויין כתשע שעות ביום בערבית, חצי שעה של מהדורת חדשות באנגלית (ראו עמוד 36).

הידיעות מובטחות בדיון על מידע שפורסם באמצעי התקשורת